

Evelina Belcheva
(Bulgaria, Sofia)

Boyan Penev, Dora Gabe and Bagryana as Described in Petar Dinekov's Diary: beyond Literary Myth and Legend

Abstract: 'There are many secrets in my life,' said Dora Gabe in her old years on the occasion of the publication of her book of poetry *The World Is a Secret*. In his diary, Petar Dinekov opens windows to some of her secrets, illuminated by herself. Some of them have already been known, others – not really.

Of particular importance are Gabe's relations with Prof. Boyan Penev. They reveal key personality traits of both the renowned scholar and the poetess. It is time to "provide" the personal relationships behind literary history, as they largely define literary history itself.

At the end of her life, Dora Gabe did not create "myths and legends", as Peter Dinekov initially suggested. Many things convince us that her stories are not a "counter-narrative". Dora Gabe was recovering truths that had remained hidden throughout her life.

Based on such records and facts, Petar Dinekov has come to some very important insights regarding both Dora Gabe and Bagryana, which, in fact, completely contradict his own, very subjective idea that: 'Even the superficial essay by Snezhina Krалева reveals that Dora Gabe has led a richer spiritual life than Bagryana; she has deeper cultural interests and a more stable character'.

This does not change the fact that Elisaveta Bagryana is an exceptional, organic poetess. The Bulgarian Gabriela Mistral.

Евелина Белчева
(България, София)

Боян Пенев, Дора Габе и Багряна – отвъд литературните митове и легенди – в дневника на Петър Динеков

Зад историята има нещо, за което не е достатъчно
един обикновен поглед. Това е животът ни –
и който не го съзря, няма право да ни съди...

Боян Пенев

Дневник. 28 ноември 1912 г.

„Много тайни има в моя живот“ – споделя Дора Габе в преклонните си години, когато обмисля стиховете от „Светът е тайна“. Прозорци към някои от нейните тайни се открехват в дневника, осветени от самата нея и записани от Петър Динеков. Някои от тях са вече известни и обговорени, други – не съвсем.

Особено важни са споделените от поетесата съкровености от отношенията им с проф. Боян Пенев. Те разкриват важни черти от личността на известния учен. В края на живота си Дора Габе не създава „митове и легенди“, както в началото предполага Петър Ди-

неков. Много факти ни убеждават, че нейните разкази не са „контранаратив“ – особено анализът на поезията ѝ. Дора Габе възстановява истини, затаявани цял живот.

Доста колебания ме терзаеха през цялото време – и все още. Преследва ме гузно чувство за вина: до каква степен имам право да записвам, да обговарям и интерпретирам съкровени неща от личен характер, записани от други хора или споделени в минути на откровение.

За кой ли път проф. Петър Динеков ми вдъхна смелост и подкрепи ръката ми, защото и по този принципен въпрос е изразил мнението си в своя неоценим дневник, който се превърна в мой втори „архивен“ университет. Казано по друг повод, но сякаш специално за случая е записано:

П. Динеков, 3 юли 1977, неделя

„Безспорно, споделените признания от личен характер трябва да бъдат запазени в тайна от съвременниците, защото могат да се схванат като сензации, да събудят махленски клюки, да компрометират живи или неотдавна починали лица. Но... има едно „но“: къде е границата между личното и обществено-значимото? Онова, което днес има личен характер, в бъдеще няма ли да получи обществено значение – като характеристика. Не на описваното лице, а на епохата, характеристика на бита, нравите, морала и т.н. Важното е такива признания да не се правят достояния на обществото веднага, но те трябва да бъдат запазени за бъдещето, т.е. за историята на обществото. Историческата дистанция е необходима (и задължителна за публикацията).“

А защо не и като характеристика на „описваното лице“? Трябва да се акцентира на нещо съществено: историята на обществото и историята на културата се създава от *личности*. Те движат обществения и културния живот, създават облика му и формират ценностите. Особено личностите на литературата – те са живеят на историята на духа, на националната психология и култура. В този текст на страниците на дневника се срещат три големи личности – в полето на духа. – Това не се случва всеки ден – казва Динеков. Заслужава си да бъде описано.

По същия начин, по аналогичен въпрос – дали е правомерно публикуването на Парижкия дневник на Яворов в изданието на Вл. Василев от 1936 г., въпреки завещанието на поета дневникът да бъде изгорен, Петър Динеков отговаря, че безспорно всичко, което се отнася до поета и неговия психически живот, е важно – и не само за анализа на творчеството му.

То е изключително важно за психобиографичния анализ на цялостната личност на поета като културологичен феномен. И тук вече неговото лично желание или нежелание няма значение за изследователя. Този личен живот вече не му принадлежи, той е *културологичен факт* и може да бъде основа както за биографията, така и за анализа на поезията му.

И Вл. Василев със съвършена яснота е съзнавал собствената си страшна отговорност при конструирането на мита Яворов – никъде не го е казал, но – подразбира се: Такъв чудовищен талант не принадлежи вече само и единствено на себе си, той стои необозримо по-високо – той е част от мартирологията на българския дух.

Записаните факти от живота и лични откровения – отвъд „литературните митове и легенди“, това е социален и емоционален – психоаналитичен опит на душата, който има

дълбок смисъл като знание за човека, за понятия като истина, смисъл, съвест на обществото, на битието. Време е зад литературната история да „провидим“ и личните отношения на нейните създатели – в голяма степен определящи тази история. Боян Пенев много точно е записал в дневника си: „Зад историята има нещо, за което не е достатъчно един обикновен поглед. Това е животът ни – и който не го съзре, няма право да ни съди“ – 28 ноември 1912 г.

Ето че въз основа на подобни записи и факти от личния живот Петър Динеков е стигнал до нещо много съществено – не само за Дора Габе, но и за Багряна. То всъщност изцяло противоречи на неговата собствена, твърде субективна представа – резултат от наслоения и утайки през годините, които пречат да се открие същественото: „Дори и от повърхностния очерк на Снежина Кралева личи, че Дора Габе носи по-богат духовен живот от Багряна, отличава се с по-дълбоки културни интереси, има по-устойчив характер“ (тетр. 229, л. 29).

Това не отменя истината, че Елисавета Багряна е изключителна, органична поетеса – родена поетеса. Българската Габриела Мистрал.

P.S. Записките около Дора Габе и Боян Пенев са примесени с моментни снимки и по-дълги интерлюдии, запечатали боричканията на сладкодумни гости около „научната“ трапеза. Изкушена съм да публикувам някои фрагменти – трагикомични скетчове – като прозорци към ниските етажи на „университетския“ живот. Те осветяват много кулоарни тайни – литературни „куриози и куриозитети“ – автентични и подставени лица и суфльори на чуждото битие – в *жесток театър*. Крайно време е тези „детайли“ да излязат на светло. По-добре по-рано, отколкото по-късно.

П. Динеков. 28 септември 1978, четвъртък

„Заседание на катедрата. Постава се въпросът за исканите от нас две доцентури по нова българска литература. Пълна безпринципност, груб егоизъм и кариеризъм. Гледах пред себе си бездарни хора, същевременно и нечестни, попаднали случайно в тази катедра. Негодни да напишат дълги години нищо, без всякакъв обществен и литературен авторитет, сега – изплашени от факта, че идат по-способни, млади хора – искат на всяка цена да заемат незаслужени доцентски места. Защитават ги – Елевтеров (мързеливец, надарен с големи амбиции) и Ликова (неуспяла да създаде авторитет вече толкова много години). Послужиха си с лъжи, за да защитят бездарниците и да пречат на младите.

Бях отвратен от това благо, излязох си огорчен – и тази горчилка не ме напусна целия ден. Трябва час по-скоро да отида при ректора и да му заявя, че ще напусна катедрата.“

* * *

Бележките за Дора Габе започват още от тетрадка №10 на Дневника. Първият запис е на 15 юли 1958 г. Публикувани са в тома с първите тетрадки на дневника, издаден от Националната библиотека.

В края на живота си, на 7 януари 1963 г., за рождения ден на Яворов Вл. Василев произнася слово в Секцията на поетите. Предизвиква общо възхищение и много разговори след това, записани от Петър Динеков на 21 януари 1963. Тук се появяват за пръв път трите главни героини на дневника, събрани заедно от почит към Яворов и Вл. Василев – Багряна, Дора Габе, Блага Димитрова.

21 януари 1963, понеделник

Напоследък се говори много за словото за Яворов, което Вл. Василев произнесъл преди две седмици в Секцията на поетите. Дълбока и ярка характеристика на личността и поезията на Яворов. Спомени, лични впечатления, съчетани с голяма мярка и пълно разбиране. Общо възхищение от начина, по който Вл. Василев е очертал портрета на Яворов. Това е удивително за Вл. Василев – тази година навършва 80 години, а е запазил напълно свежестта на мисълта, непосредствеността на виждането, чувството за езика. Отношението към него продължава да бъде неправилно. Ако му бе дадена възможност да пише и печата нашата култура можеше само да спечели – дори в политическо отношение.

Миналия четвъртък Дора Габе е говорила в Яворовия музей, чела писмата на Яворов. Впечатленията са противоречиви. Вчера самата тя ми се обади по телефона. Не е доволна от това, че е дошла много външна публика – тя е предназначила спомените си за потесен кръг слушатели, главно писатели. Припомня ми как се запознала с Яворов, как е скъсала с него. Заминала за Женева. Ухажвана от млади хора. Петко Росен прави клюки, Яворов ѝ пише остро писмо. За да избяга от клюките напуска Женева и отива в Гренобъл.

Яворов е бил много противоречива натура – в отношението си способен на най-чисти пориви, но същевременно и груб в преценките си за жената. Разказва един от последните епизоди в отношенията им – вечерта груб, сутринта пише писмо с горещи извинения.

За Блага беседата била интересна – научила много неща. За Багряна – много превземки, а също и неверни неща.

20 август 1966, събота

В същия ден към 11 часа отидох у Бела Казанджиева¹ – ще ми чете спомените си за Йовков и Мара Белчева. Обширен апартамент на „Цар Самуил“ срещу черквата „Св. Георги“. Катя Казанджиева и Суружон са в Куба². На стените няколко хубави картини на художничката Суружон³ – с нейните типични раздвижени и същевременно затихнали фигури, с преливащи се черти и тонове. „Обявиха я за формалистка и я прогониха от България“ – добавя Бела Казанджиева. В една от стаите някой свири на цигулка. Оказва се, че това е Дина Шнайдерман, която по-късно влиза при нас – жива и енергична както винаги. Репетира тук, защото няма условия в дома си.

---

¹ Бела Казанджиева (1893–6 януари 1979) – по-малка сестра на Дора и съпруга на проф. Спиридон Казанджиев (от 1914 г.). Датата на смъртта ѝ открих, записана единствено от Блага, летописец на мъртвите.

² Катя – дъщеря на Бела и проф. Спиридон Казанджиев, род. юни 1915, пианистка. Леон Суружон, неин втори съпруг (от 1951), изтъкнат цигулар и музикален педагог. Когато Дора Габе е културно аташе във Варшава, Катя специализира пиано при проф. Кочалски. Умира през 1978 г. след продължително боледуване и лечение в чужбина.

³ Султана Суружон – бълг. художничка, сестра на Леон Суружон. През 1938 г. заминава за Париж, където е приета в Дружеството на френските независими художници и участва в изложба в Гран пале с три композиции на голи тела. От 1953 г. се установява в Тел Авив, Израел. Загива в автомобилна катастрофа на 18 януари 1962 г.

С Бела Казанджиева разговаряме близо три часа. Наблюдавам я: побеляла коса, но все още живо лице, малко прегърбена фигура, нещо закачливо в погледа и думите – притежава забележително чувство за хумор. То личи и в спомените за Йовков, които ми чете. Тя е имала възможност да наблюдава Йовков в продължение на две години всеки ден, когато Йовкови са живели у тях на ул. Цибра, на партера, в две стаи и кухня, под наем, след връщането си от Букурещ през 1927 г. [...]

Разпитвам Бела Казанджиева за Казанджиев и Боян Пенев и я подканям да напише спомени и за тях. Запознали се като студенти. Събирали се у дома на Боян Пенев на ул. Гробарска. Малка двуетажна къща; долу в полуетажа живеели бащата и майката, горе Боян и семейството на брат му Никола. У Боян Пенев идвали Казанджиев, Добри Немиров (наричали го „наш Добри“, понеже винаги така говорела за сина си – с известна гордост – майката на Добри Немиров), Евгения Димитрова – писателка, с която по това време Боян Пенев имал любов, Михаил Кремен и др. Говорели и спорели, четели и свирели, по време на университетските размирици там се съчинявали статии и позиви.

Питам: как се запознаха Боян Пенев и Дора. Яворов ги запознал⁴; венчали се в Толбухин (Добрич). Яворов вече е бил разделен с Дора. Пристигайки в София (от Добрич или Гренобъл), Дора научила за някакви клюки и рязко скъсала. У стария Габе в Добрич е имало няколко извънредно интересни, обширни писма на Яворов, в които той подробно изяснява случилото се. Писмата изчезнали при румънската окупация на Добруджа и при преследването на Петър Габе.

Бащата на Б. Пенев е бил казанджия в Разград. Обичал веселбите и безгрижния живот; двете момчета, още малки, са наблюдавали неведнъж, как той е довеждал гуляйджийски компании с леки жени в къщи и е карал жена си да им служи. Въпреки че тя е затваряла децата в една стая, за да не гледат, това е оставило тежки следи в съзнанието. „Боян може би наследил нещо от баща си, но всички негови увлечения бяха кратки и след това той дълбоко страдеше, затваряше се в себе си, мълчеше, отчуждаваше се от всички.

Дора не го разбра. Тя се втурваше навсякъде със своята подозрителност, той се намираще под нейния постоянен контрол, тя беше рязка и нетърпелива...⁵ А тоя изключително надарен и културен човек се нуждаеше от една атмосфера на спокойствие, на разбиране, на равновесие... Багряна му го даде по-късно със своята деликатност и сдържаност. Тя няма никакво отношение към раздялата между Дора и Боян. Тя се яви във време, когато тая раздяла беше вече станала.“

Бела Казанджиева ме помоли никога да не загатвам пред Дора за тоя наш разговор; тоя разговор е резултат на едно доверие и не би трябвало да се узнава от други. В тоя момент Бела Казанджиева съжеляваше, че нейната сестра някога не бе успяла да намери

⁴ Не е съвсем точно, има обширна информация по запознаването с Боян Пенев.

⁵ От целия текст става пределно ясно, че истината е съвсем друга. С какво право Бела Казанджиева „изяснява“ чужди интимни отношения, никой няма това право, дори сестра да бъде. Миналото на един човек принадлежи на самия него. Поне докато е жив. Наистина, как е възможно *приживе* да заобикалят Дора Габе и да се информират за нейния живот от други хора. Тя е жива, живее на една пряка. Може би авторите на книгата за Багряна са се опасявали, че Дора Габе би разрушила мита за Багряна... От самото начало се вижда, че „сестринската връзка“ в този сюжет ще бъде много важна.

път към характера на Пенев и бе прекъснала живота си с него. Но и тя потвърди онова, което бях чувал няколко пъти и от Дора Габе – че след раздялата, в отношенията си, засягащи общи литературни планове и работи, те бяха запазили винаги взаимно уважение.

25 март 1968, понеделник

На днешната среща с френски писатели оригинално и духовито говориха Дора Габе и Блага Димитрова – Дора Габе за своето дълго присъствие в българската литература и за новото си развитие след 9 септември, а Блага – за първите си успехи със стихове, които са задоволявали нуждите на момента. С дълбок смисъл бяха изпълнени нейните думи, че всъщност тези успехи са били една болест, едно своеобразно боледуване. Трябвало е да се преболедува и да се изстрада истинската поезия. [Френските писатели] слушаха с голямо внимание тези думи и не знам дали разбраха същинския им смисъл, но ги посрещнаха с жив интерес.

14 юли 1968, неделя

Снощи за първи път бях в дома на Андрей Стоянов⁶. Покани ни с Багряна, Блага и Йордан Василев. На ул. „Рачо Димчев“, близо до ъгъла с „Раковска“, добре строена стара кооперация, на четвъртия етаж [...]

Когато се качвахме с Блага по стълбите, тя, която 6-7 години е взимала уроци при него, казва, че още трепери като някога. Андрей Стоянов е бил необикновено строг и взискателен, мъчно е излизала похвала от неговите уста. Но затова пък от учениците му мнозина са станали забележителни майстори на клавирното изкуство. Пак от Блага зная, че винаги, когато Юрий Буков⁷ идва в България, Андрей Стоянов събира учениците си – а понякога свири пред тях.

И ние през цялата вечер искахме да го помолим да свири, но нито аз, нито Багряна, нито Блага се решихме да направим това. Вече към 12 ч., на тръгване му казахме, какво желание сме имали – защото беше вече късно и знаехме, че в този час е невъзможно да свири. Колко съжалихме, като ни каза, че той е бил готов да свири тази вечер, но разговорите били толкова интересни, че се отказал да ни предложи. Пита – какво бихме искали да ни посвири. Отговарям – по свой избор. А той добавя: „Моите любими композитори са трима – Бетовен, Шопен, Шуман“.

Твърде разнообразни разговори – за пътувания в чужбина, за модерната музика, за политика, за войните и съвременното варварство. Пита Блага за впечатленията ѝ от Швеция и за свиканата там конференция в защита на Виетнам. С Багряна разговаря за Гърция. Много искал да я посети, но все отлагал, докато военната хунта дошла на власт. Малък спор за модерната музика – не я приема. Слушал след войната във Виена; сегаш-

---

⁶ Андрей Стоянов (1890–1969) – композитор, пианист, педагог, музикален теоретик. От 1942 г. академик на БАН. Роден в Шумен, приятел на Боян Пенев и Багряна. Нелепо загива, качвайки се в повреден асансьор. В поменалната кн. 7-8 на „Златорог“ един от най-хубавите спомени за Боян Пенев е на Андрей Стоянов.

⁷ Юрий Буков – ученик на Андрей Стоянов, когато и Блага учи пиано при него. Специализира в Париж, израства като световен пианист, Рубинщайн на България.

ните модернисти се връщат към тогавашните експерименти. Особено не може да се съгласи с отхвърлянето на емоционалната страна в изкуството. „Няма изкуство без емоционалност.“ [...]

Намесих се в разговора с един спомен от Гьотинген: клавирен концерт, пет Бетовенови сонати, салонът пълен. А немците ми бяха казали: „Сега малцина ходят на концерти.“ Но когато ги попитах как да си обясним пълния салон, отговарят ми: „Но това е класика.“ Андрей Стоянов смята, че голямата музика се е свършила с изтичането на 19. век. Багряна казва: „Но Стравински е вече класик.“ Блага допълва: „В нашите страни – Съветския съюз, Полша има интерес към съвременната музика, защото дълго време не е била свирена, дори е била забранявана. Тя привлича – като нещо ново и непознато.“

Може би най-хубавото в разговорите тая вечер са спомените на Андрей Стоянов за Боян Пенев. Още с влизането Блага започва с името на Боян Пенев⁸. – Вероятно съвсем наскоро Багряна ѝ е разказвала един весел епизод от средата на 20-те години – мнимия юбилей на Андрей Стоянов. И тя сега разпитва за нови подробности, изважда тетрадката си и пише. Андрей Стоянов разказва, неговата сестра и Багряна се намесват често, за да допълнят нещо или да потвърдят някоя особено ярка подробност.

„Тържеството“ е станало в дома на Андрей Стоянов – тогава в началото на „Патр. Евтимий“ 4, в стара къща, която после е била разрушена. Идеята е била на Боян Пенев – да се устрои „юбилей“ на младия Андрей Стоянов. Цялото събитие се пренася фиктивно в 1961 г., а е станало някъде към 1925 или 26 г. Сестрата отива в съседната стая и след известно време донася афиша за юбилея, нарисуван от Иван Пенков, една скица на юбиляра – като стар човек, с дълга остра брада, кантата, която е била пята и свирена на тържеството. Присъствали са само актьорите: Боян Пенев, двете сестри на Андрей Стоянов, Веселин Стоянов, Багряна, Иван Пенков, Мара Пенкова...

Направили няколко предварителни репетиции, участниците импровизирали и допълвали „сценария“, шегували се, избухвали в бурен смях при находките, на които попадали и т.н. Боян Пенев е произнесъл „словото“, в което често са се явявали шуменски диалектизми и провинциализми, той е написал и дълго хумористично стихотворение. Багряна поздравила юбиляра на „английски“ и „полски“ – от английската, американската общественост. Андрей Стоянов се смее и забелязва, че си е изпълнил ролята отлично. Багряна си спомня как е била облечена – като английска суфражетка, с висок кок, висока яка, дълга пола... (Мара Пенкова дори донесла някои неща от реквизита и гримьорната на Народния театър.) Всеки имал някакво приветствие...

Андрей Стоянов: „Боян Пенев бе удивителен човек, пълен с шегички и духовити хрумвания, готов да се смее и да се радва като дете. Но само между близки, само между приятели.“

Багряна: „Сред чужди и когато компанията не му бе интересна, затваряше се в себе си, оттегляше се и изваждаше вестник да чете – правеше го дори демонстративно.“

---

⁸ Блага представила проф. Динеков като ученик на Боян Пенев.

Андрей Стоянов: „Летували сме заедно в Чамкория. До 10, 10 и половина работи (тогава подготвяше изданието на Пенчо Славейков). След това излизаме да се разхождаме. След обед – малко почивка, работа, отново разходка...“

Багряна: „В София работеше цяла сутрин. Обядвахме заедно, най-често в един малък, но много хубав ресторант „Балкан“, към ул. Триядица, с нас често идваше Лилив. След това отивахме до Борисовата градина. После отново започваше работа.“

Андрей Стоянов: „Боян Пенев много обичаше природата. Какви разговори сме водили с него из гората! Той можеше да говори за много неща – и умно, и тънко, и дълбоко... Запознахме се в София, към 1915 г. – Той беше по-стар от Вас, нали? – Тогава да. Но сега аз съм по-стар, много, много по-стар. Той си остана млад...“

П. Динев: Тоя образ ме вълнува още от първите студентски дни. Две години откак Боян Пенев бе починал. Старите студенти още не можеха да го забравят и постоянно разказваха за него. Почти по същото време, в редакцията на „Литературен глас“ трябваше да чувам много пъти ругатните на Д.Б.Митов срещу Боян Пенев, защото Пенев няколко пъти бе атакувал много остро Митовото божество – Ал. Балабанов... В средите на „Златорог“ няколко години по-късно – отново възхищения за Боян Пенев от страна на Вл. Василев, Фурнаджиев, дори от не много склонния към спомени Лилив.

Как бих искал да имам свободно време, да проуча основно делото на Боян Пенев и да напиша нещо по-обширно за него – за неговата личност, която в нашата нова история най-достойно представя българската интелигенция.

14 април 1969, понеделник

Дора Габе за Боян Пенев: „Бяхме разделени с него от края на войната, около седем години, но си пишехме. Само в последните две години връзката се прекъсна – почина баща ми, бях заета с грижи. Когато се върна от Полша, където бе изкарал една любов с Маруся Каспрович⁹ (за нея ми пишеха и двамата), дойде при мен, аз бях болна, и ми каза: „С Маруся всичко е скъсано, нищо не е останало в душата ми от нея. Тя ми каза, че трябва да се върна при тебе.“ – А, значи, заедно решихте това, даже ти сам не си взел това решение! Но за всичко е късно вече, нямам повече сили, няма връщане назад. – И той си отиде. Ако бях дала най-малък знак, щеше да остане.

В първите години Боян бе изцяло съсредоточен в своята работа, систематичен, отмерен във всичко. После се промени, обхвана го някаква тревога, не работеше както някога, хвърли се да живее, започнаха неговите многобройни увлечения. Имаше манията, че ще умре рано – на 44 години; в техния род всички умираха рано, защото страдаха по някакво наследство от захарна болест.

Понякога се свързваше с жени, които не заслужаваха неговото внимание. Аз страдах, упреквах го. Отговаряше: „Нужни ми са като вдъхновение. Без вдъхновение не мога да работя.“ И ме уверяваше, че аз съм за него съвсем друга, че без мен не може, че съм му

---

⁹ Маруся Бунина-Каспрович (1887–1968) – втора съпруга на големия полски поет Ян Каспрович и приятелка на Дора Габе. Рускиня, генералска дъщеря, родственица на Иван Бунин. За превода на писмата ѝ сме задължени на проф. Калина Бахнева.

нужна. Връзките му бяха кратки – два-три месеца, след това се връщаше при мен и ми казваше: „Опустошен съм.“ В такива случаи се отдаваше на страстни импровизации на пианото. Импровизираше само когато е сам. Затова се скривах в някоя от стаите и слушах. Това бяха удивителни мигове – не музика, а горещи изповеди, скръб, неудовлетворени мечти и пориви.

В последните години се увлече в Багряна. Това чувство бе крайно – Багряна не бе обикновена жена. Когато умря, бях в Брюксел. [...] На софийската гара разбрах, че нещо е станало с мама или Боян. Казаха ми, че вчера са го погребали. С Багряна се познавах съвсем бегло и официално. Веднъж я намерих на гроба на Боян. Тя ми каза: „Мъртвият не бива да ни разделя.“ Тогава се сблизихме, срещаме се много често, пътуваме заедно, но никога не говорим за Боян, нито веднъж не сме водили разговор за него ...“ (л. 25).

Паметникът е на Иван Лазаров, гробът му е недалеч от Яворовия.

11 май 1969, неделя

Премиера на „Двама в новия град“¹⁰ в Народния театър, драматизация на Севелина Гьорова, постановка Н. Томанова. [...] Иванка Димитрова като Виолета е невъзможна – създава един фалшив образ, прави непрекъснатото героинята смешна.

Тази сутрин ми телефонира Дора Габе. Снощи е била в Народния театър, но горе на балкона, затова не я видяхме с Багряна. [...] Разказва за един дълъг разговор с Багряна по повод на една публикация. „Бях забелязала, че нещо става с Багряна – твърде много се заговори за мойта поезия. А тя вече повече от 40 години е свикнала да бъде на първо място, да бъде възхвалявана, ценена, издигана като ненадмината, като първа наша поетеса. И тогава започна нашият дълъг разговор. Казах ѝ, че винаги съм смятала напълно заслужено признаването ѝ за първенец на нашата поезия. Тя е постигнала вече своите върхове – и тези върхове са цяла планинска верига; онова, което се пише, е само прибавка към създаденото.

А аз съм още в процес. Закъснях. Сега търся своите върхове. И дали ще ги постигна – не знам. Заговориха и за моите търсения. Старая се да извлека всичко онова, което имам в душата си. Не се уча от никого; не чета чужди стихове, за да се вдъхновявам от тях. Непрекъснато търся в себе си. Повторих ѝ: аз съм в процес, а твое дело е завършено. И то е толкова голямо, че наистина заслужава да получи най-високата награда – Нобеловата. Наистина, най-важното е България да бъде отличена с наградата, лицето може да бъде едно или друго. Но вярното е, че Багряна като поетеса сега е единствената в света – като се оглеждам, не виждам друга. Дори ако бе жива Ахматова и трябваше да се избира между двете, аз ще гласувам за Багряна... Това беше в общи черти нашият разговор. Казах Ви – пръв и последен, защото вече никога няма да го повторим.“

Слушах Дора Габе и вярвах, че е искрена. След това тя се върна отново към снощната вечер. Не съм я чувал никога да говори с такава болка: „Имах два билета, отидох сама на театър. От балкона нищо не чух – стрептомицинът ми повреди слуха. Търсих ви в антракта отгоре – Вас и Багряна, не ви видях.“

---

¹⁰ Известна по това време повест на Камен Калчев.

Казах ѝ, че и ние сме я търсили, и че след това отидохме с Абазови и Кольо Георгиев в Руския клуб. – „Но как да отида аз сама. Мъчно ми беше... Много съм уморена... Вървах по улиците сама... А имах два билета... Динеков, искаше ми се да умра... От сега нататък ще бъда все така... сама...“

Към това дълбоко чувство на самотност се е прибавило и съзнанието за безпомощност. „Как ще живея така?... Съвсем сама... Иска ми се да умра...“

13 юли 1969, неделя

Разговорите около стихотворението на Дора Габе, публикувано в кн. 6. на „Септември“, продължават. Недоволство отгоре – обвиняват я в ционизъм; все повече хора мислят, че това ще ѝ струва Димитровската награда.¹¹ Ето стихотворението: – „Писмо №10“ от цикъла „Писма до никого“:

Не ме търси!
Зрънце съм
от стар библейски род,
сестра съм на Исус.
Две хиляди годишен е
животът на духа ми!

....

Не ме търси.
На два народа дъщеря съм –
доведена – отведена...
Къде ще ме намериш?

Стихотворение интересно, искрено, хубаво, наистина разкрива съдбата на Дора Габе. Всичко е казано с голяма пестеливост на образите и мисълта и все пак е абсолютно ясно и точно. Нима Дора Габе трябва да скрива еврейския си произход? И да признаеш, че си евреин, нима това вече значи ционизъм? Но отгоре възразяват: „Тя досега никога не е говорила за това, а ето, тъкмо в сегашния момент реши да говори...“ Всъщност Дора Габе никога не е крила, че е еврейка; дали е говорила за този произход в поезията си, не мога да си спомня, но нима не може да каже онова, което я е развълнувало?¹²

Литературата е искреност, а това значи свобода на изказа и израза. В името на никакви политически задачи човечеството няма да се откаже от този основен закон на художественото творчество.

---

¹¹ Една записка на Борис Делчев от 20 юли 1967 г. говори, че тези настроения не са нещо ново: „Във връзка с ПЕН-клуба Н. Марангозов произнася филипики срещу евреите – Валери Петров и Дора Габе. Ангел [Тодоров] смята, че Дора Габе членува в масонска ложа. На излизане той се чуди защо Марангозов и Пантелеев все още не са получили звание „заслужил деятел на културата“.

¹² Динеков не е записал, че през 1969 г. искат от поетесата да се откаже от „Писмо №10“. Въпросът за верската, етническа и национална идентичност на Дора Габе е подробно обговорен в книгата на Катя Зографова 2021: Бележити жени на/за България. Фабер, 287-294 (Katya Zografova 2021: *Katya Zografova. Belezhitni zheni na/za Balcaria. Faber, 287-294*). Виж също и Радка Пенчева 2008: Дора Габе и еврейството. Добрич: Антимовски хан, бр. 8-9, 86-87 (Radka Pencheva 2008: *Radka Pencheva. Dora Gabe i evreystvoto. Dobrich: Antimovski han, br. 8-9, 86-87*).

Бедната Дора, ако научи за обвинението, което ѝ се отправя, сигурно много ще се развълнува. Тя цели 25 години демонстрира при всички случаи своята лоялност – често дори повече, отколкото е необходимо, и изведнъж се оказва извън борда. А може би реакцията ѝ ще бъде друга – понякога тя е способна на жестове, не премълчава нищо, може да отиде да протестира на най-високо място.

3 януари 1970, събота

Обадих се на Нова година на Дора Габе – да ѝ честитя. Снощи отидох да я видя. [...] „Боян Пенев умря много млад. Как щеше да се развие. Той щеше да стане голям литературен критик. Но уверявам Ви, щеше да пише срещу мене. Беше дълбоко засегнат – знаеше, че обичам Яворов. Всъщност, ние се оженихме без обич, аз не го обичах.“

Казах на Дора, че вчера съм бил на обед у Тодор Боров, там бе и Багряна. – „Тъй ли? А вчера Лиза ми се обади и каза, че ще отиде да обядва у сина си... Винаги крие, всичко крие. Дори веднъж скри от мен, че ще заминава за Париж и след това се озовахме заедно в един самолет. Има още една слабост – скъперничеството, мисли за всяка стотинка. Човешки слабости, но когато пише, се превръща в нещо съвсем друго, слабостите изчезват, заживява в друг свят. Разбира се, тя е голяма поетеса. Какви дълбоки неща е написала: – „Животът, който исках да бъде поема“, „Сезони“ и т.н. Мисля, че това са най-хубавите ѝ работи, а не „Моята песен“...

Говорим за нашите литературни нрави. Дора Габе се възмущава от статията на „Пулс“ срещу Блага Димитрова¹³. И добавя: „Цена Блага извънредно много. Може би не всичко от поезията ѝ ми допада, но прозата ѝ е нещо голямо, оригинално. Виждам в прозата ѝ цялата нейна поезия. С това не искам да кажа, че тази проза е лирична в баналния смисъл на думата, но че цялата проблематика и цялата образност на поезията ѝ е там. С прозата си (както, разбира се, и с културата си) Блага е отишла няколко крачки напред от нашата литература – и това не могат да ѝ простят, от завист и неразбиране.“

Някакъв адвокат повдигнал дело срещу нея, защото името ѝ фигурирало на корицата на някаква училищна читанка. Дора се явила в съда и се държала много достойно. Говорила открито за еврейския си произход, била чиста еврейка, нямала никакви други примеси. Тя не може да се срамува от рода си. Но що се отнася до език – българския, никога в тяхното семейство не се е говорело на еврейски (шпаньолски).¹⁴ [...]

¹³ Колевски, Васил. Отклонение от класово-партийните позиции, Пулс, бр. 22 от 21 окт. 1975. Рецензия за „Младостта на Багряна и нейните спътници“.

¹⁴ През 40-те г. е предложена за изключване от СБП като „расово чужда на българския народ“ според К. Христов – жлъчен и язвителен егоцентрик (М. Арнаудов му поставя диагноза – автолатрия – самообожествяване, самопоклонничество). Възможно е това да е отмъщение на К. Христов заради статията на Б. Пенев, наречена много точно: „Хем шуто, хем тича да бодее“, където го обвинява в тенденциозност и недоброръководност. Дора Габе: „Аз съм от еврейски произход и то съвсем чист, без никаква примес. Баща ми е от рода на левитите. В целия негов род не е имало търговци, а само учители равини, хора, които имат чисто духовни интереси. Какво ви трябва друго? – попитах... и прибавих: Но ако Добруджа не е българска, тогава и аз не съм българка. – И като казах това, съдията изведнъж слезе от мястото и извика към адвоката на ищеца: – Стига! Стига толкоз! – И спряха, и ме освободиха.“ Сарандев, Иван. Анкета. Наука и изкуство, 1986, 70-71 (Sarandev, Ivan. Anketa. Nauka i izkustvo, 1986, 70-71).

Третият случай е това стихотворение. „Ако се касаеше за гонение лично срещу мене като еврейка, щях да се самоубия – толкова бях огорчена. Но касае се за една обща и трагична съдба, за нещо по-голямо, което е извън мене... А Багряна не може да разбере това. Казва ми: „Дора, няма гонения срещу евреите, ето у нас никой не преследва тогава и тогава...“ Не бе разбрала това, което става, или както винаги бърза да се примири с всичко, да приеме всичко.“

19 юни 1970, петък

Вечерях с Дора Габе в Клуба на журналистите. Чела новите стихове на Блага в ръкопис – няма нищо, което да не заслужава да бъде допуснато за печат – и все пак издателството върнало книгата. Сама изпитала едно огорчение: дала 8 стихотворения на сп. Септември. Чакала 10 дни да ѝ се обадят. Най-сетне на някакво събрание Станка Пенчева се приближила и казала: „Аз харесвам Вашите стихотворения, но ще видим какво ще кажат колегите“... Дора Габе се засегнала от този отговор: „Казах ѝ: благодаря за Вашето мнение, но мене ме интересува ще бъдат ли обнародвани мненията? Какво самочувствие у Станка Пенчева! Някога Пенчо Славейков ми подари „На острова на блажените“, прочетох книгата още същата вечер, харесах я много, но как да отида да му кажа? И какво значение има за него мнението на един млад човек, едва прескочил 20-те години? Казаха ми по-късно, че Пенчо рекъл: „Аз знам, Дора обича само поезията на Яворов.“ А Станка смята, че нейното мнение за книгата ми е толкова важно, че трябва нарочно да ми го каже. Станка изобщо е много надменна...“ [...]

Говори ми за Боян Пенев. Питам я защо не се е омъжила отново. Имало два момента, когато това щяло да стане. Преживяла е една голяма любов към края на 30-те години.: Тодор Христов¹⁵ – дълги години директор на печата. [...] Починал в 1940 г. като български пълномощен министър в Москва. Бил приятел на Димо Казасов и на Александър Ликов¹⁶. Боледувал. Направил си операция във Виена – изрязали му стомаха. Телеграфирал ѝ. Заминала за Виена; на гарата я посрещнал Ликов, когото дотогава не познавала. Лекарят ѝ казал: Христов няма да живее дълго, година-две. Изпратили го в Москва. В последното си писмо ѝ писал, че вече е добре, че ще дойде да прекара лятото в България и ще се съберат. Смъртта била внезапна... Разказва ми за качества на Тодор Христов, за възвишеността на взаимните им чувства, за планове да купят апартамент. „Понякога си мисля – животът ми мина така, напразно, извървя се... Но всъщност не е

---

¹⁵ Тодор Христов (1980–1940) – „Печалният принц“. Поет, публицист, дипломат. Учител по френски език в село Афтане, където се срещат с младата учителка Елисавета Белчева. Публикува стихове в списанието на Антон Страшимиров „Наблюдател“. Журналист в София, същевременно завършва задочно висше образование в Белгия и защитава докторат по право. Аташе по печата във Виена и Берлин, пълномощен министър в Берлин, Анкара и Москва. През месец май 1940 г. на среща със съветски общественици печели всички с познанията си по руска литература. Умира внезапно от сърдечен удар на 50 г. на 20.06.1940 г. Владее няколко чужди езика, с богата култура, благородство и голямо обаяние. Автор на книга на немски „Das heutige Bulgarien“ – за българската културна и политическа история.

¹⁶ Александър Ликов – вторият съпруг на Багряна. Публицист, политически деец и дипломат. Политемигрант, връща се през 1938 г. Магнетична личност, говори осем езика. Умира през юли 1954 г.

така... Писах... превеждах... много пътувах в чужбина ... имах голям успех и много хора в чужбина ме харесваха и обичаха.“

Говори ми за Ликов. Той имал жена (без официален брак) във Виена, Ани, еврейка. Когато Ликов се върнал в България, тя идвала да го види. Тогава се сприятелили с нея и поддържали дълго време кореспонденция. Много обичала Ликов... През войната хитлеристите я изпратили в лагер, загинала в крематориумите.

По-късно Ликов се запознава с Багряна – чрез Дора Габе. „Запознанството стана в моя дом. Не очаквах, че Ликов ще се ожени за Багряна. Беше ми някак си неудобно пред патетката на Ани – тя с мен бе споделяла съвсем откровено любовта си с Ликов, а стана тъй, че в моя дом той да се влюби в друга жена...“ (л. 51).

27 септември 1970, неделя

В 7 ч. се отбих у Багряна. Там са Николай Дончев¹⁷ и Жана Стоенчева. Багряна ме предупреждава да не закъснея, защото Дора Габе веднага ще каже, че нарочно ме е задържала. Жана разказва, че когато с Тодор Боров отишли тази пролет да видят Дора Габе и Багряна в Хисаря, Дора ѝ се разсърдила, че е телеграфирала за пристигането си не на нея, а на Багряна. Всички познаваме чувствителността на Дора, остротата на езика ѝ и се смеем.

Става дума за поетичната продуктивност на Дора Габе – това е нещо удивително. Казвам, че значително ѝ помогна широкото разпространение на свободния стих през последните години. Дора е лош версификатор, рамките на класическия стих я стесняваха, тя не можеше да издържи на неговите изисквания. Багряна си припомни думите на Лилив за Дора: „Като погледнеш нейно стихотворение, всичко на пръв поглед е добре – като чорап без дефекти. Но като се взреш отблизо, виждаш, че от всеки стих висят нишки, като бримки на чорап.“

Цанев ми каза в петък по телефона, че дневникът на Боян Пенев засягал периода от 1905 г. докъм началото на Първата война.¹⁸ Питам Багряна знае ли този дневник. Да. Боян Пенев ѝ чел части от него; той стигал до по-късна дата, обхващал и събития след войната. Там, например, имало неща, свързани с отношенията му с Олга Милетич – Багряна смята, че тази част от дневника Дора не е предала, а се намира у нея. Смъртта на Боян Пенев я сварва формално негова жена (делото е било насрочено след 20 дни) и тя става наследница на цялото му имущество.

---

¹⁷ Николай Дончев (1898–1988) – литературен критик, поет, есеист, преводач от френски, италиански и руски език. Участник в кръга „Златорог“. Изследва френското и италианското влияние върху българската литература, работи за българо-френското културно сближаване.

¹⁸ Липсват годините 1909, 1910 и 1911. Боян Пенев го е преработвал сам, очистил го е от лични неща. Това са и първите години от брака им с Дора Габе, които са най-щастливи. Няма причина тя да ги крие. Големи части от дневника са били публикувани в „Златорог“, 1930, кн. 7. Книжката започва с поемата на Багряна „Живота, който исках да бъде поема“ и завършва с думи на Дора за дневника, без подпис; през 1939 г. в „Изкуство и критика“, кн. 7-10; през 1942 в сп. „Българска мисъл“, кн. 5-6. Оригиналът се намира в НАБАН. От проф. Сарандев зная, че са останали много неразчетени стенографски страници от дневника. Това е важна задача на бъдещите изследователи.

На гости у Дора Габе: У Дора Габе е много весело. Тя е в панталон и светла блуза, поправила се е, лицето се е освежило, има много добро настроение, което в известни моменти се превръща в малко несвойствено за възрастта ѝ глезене. [...] По-късно идва и Катя Витанова.

13 декември 1970, неделя

На гости у Дора Габе: Дора казва, че не трябва много да вярваме на спомените на Арнаудов – дава пример с премиерата на „В полите на Витоша“. Седели с Боян Пенев в градското казино. Яворов дошъл при тях. По едно време минала Лора – с големите си черни очи, с дълга рокля. Яворов казал: „Само аз мога да разреша тази жена.“ Арнаудов дошъл по-късно, след като Лора отминала. Всичко, което разказва за Лора тая вечер, било измислено.

12 февруари 1971, петък

В сряда се състоя пленарното заседание на Димитровската комисия. Джагаров взе думата и прави дълга характеристика на авторите. [...] Дора Габе отново не мина. Допуска се една несправедливост – една писателка, която повече от 60 години работи в българската литература – и то успешно, с дарба и култура, ще си отиде без обществено признание. Това е повече от късогледство, това е престъпление, за което утре ще се съжалява.

Същевременно какви литературни нищожества се предлагат за Димитровска награда! Картина на разложението в съюза. Но няма изгледи Джагаров да бъде отстранен от това място.

Джагаров казал на Камен, че упражнявали върху него голям натиск да го смени. Поискал да му представи докладна записка (в запечатан плик, лично нему!) за мерките, които ще вземе за подобряване на „Септември“. Литературна бюрокрация!

15 февруари 1971, понеделник

Среща с проф. Константин Гълъбов: ... Спомня си за отношението на Милетич към Боян Пенев. До известна степен Милетич бил против изпращането на Г. Цанев като стипендиант в Прага. Боян Пенев защитавал Цанев. Във Факултетския съвет Милетич се обърнал към Боян Пенев с думите (това било скоро след атентата в „Св. Неделя“): „Ще пращаме хора, които вдигат катедралите във въздуха... А Вие не ме карайте да Ви спомням за онова, което стана на един таван...“

Според Гълъбов Милетич напомнял за самоубийството на своята дъщеря – обесила се на тавана, и загатвал за вината на Пенев. „Боян Пенев имаше много женски истории, Дора Габе знае най-добре това, тя неслучайно го напусна...“

12 юли 1971, понеделник

Разговор по телефона с Иван Шапкарев: Не желае да говори нищо лошо за Багряна [...], но пред мен се развълнува: „Бих могъл много неща да кажа; познавам и майчиното ѝ мляко. Наистина, тя е голям поет, но като всеки човек си има и слабости: Багряна е егоистка. Най-ми тежи обаче друго – заради нея намразих майка си; толкова много съм я

обичал. И досега помня; Багряна беше болна. Извиках д-р Данев, мой приятел. Като излезе от стаята, питам го как е. „Ваньо, зле е, всичко може да стане.“ Багряна бе правила криминален аборт. А майка ми стои до мен и спокойно ми казва: „Ваньо, ще си вземеш друга.“ Кипнах и извиках: „Мразя те.“

На гости у Дора Габе: Боян Пенев наемал една стая у една Соничка¹⁹, около 70-годишна рускиня, до паметника „Левски“. Веднъж Дора била у нея, изведнъж пристига Боян Пенев от Полша. Разделил се с Маруся: „Маруся заръча да се съберем.“ Разбира се, това не бяха думи на Маруся, а той само използва нейното име – заради честолюбието си. Отказах категорично: „Аз не съм Пенелопа и не желая да играя нейната роля.“

Всъщност аз не обичах Боян, бях студена към него. Ето и сега, когато чета писмата му, не ме вълнуват. Обичах само един човек – Яворов. Винаги съм мислила за него. Не мога да чета спокойно писмата му – става ми страшно. Това бе любов, макар че още не бе започнала. Но аз съм си виновна – както винаги. Когато той поиска да се сбlijим, аз му казах: „А Мина?“

Аз запознах Лиза с Ликов и тя започна да го ухажва. С него се запознах във Виена през 1940 г. Имах един приятел – Вие го знаете – Тодор Христов, бяха му направили операция. Повика ме във Виена; на гарата трябваше да ме посрещне негов приятел – именно Ликов. Ликов бе живял 18 години във Виена с една жена – Лили, хърватска еврейка, хубава, богата, бе напуснала мъжа си заради него. Не бяха се оженили, защото Ликов имаше жена в България. Грижела се за него, когато бил в затвора. Във Виена бивахме заедно – четиримата. Тя идва и в България, когато Алек се беше върнал. По-късно, когато се засилиха гоненията срещу евреите, Ликов искаше да я извика в София и ме пита дали може да я настани при мене. Малко беше трудно – и тя еврейка, и аз еврейка. Хитлеристите я изпратиха в лагер и там загина.

Отношенията на Багряна с Боян траеха по-малко от две години. Сварихме се веднъж на гроба му, скоро след смъртта му. Тя сама ми каза, че го подканяла на два пъти да се оженият: – „Аз напуснах дом и дете заради него...“ А той все отлагал. Веднъж Соничка ми призна, че Боян казвал: – Как ще се ожени за нея? – А после: – *Можеш ли да спреш ти вятъра...* Страхувал се.

А аз не се ожених и за Тодор Христов. Беше вече безнадеждно болен. Лекарят във Виена ми каза: „Ще умре в ръцете Ви.“ А от друга страна беше голям германofil, дълги години бе прекарал като секретар в берлинската ни легация. Понякога ми казваше: „Аз съм повече немец, отколкото българин“...

„Такава съм. Такава е съдбата ми. Останах сама. Не е леко – трябва да се грижиш сам за всичко. Понякога е много тежко. Вчера се събудих в лошо настроение, всичко ми бе безсмислено, цял ден ме държа меланхолия.“

На премиерата на „В полите на Витоша“ Лора стояла зад нея. Когато пиесата свършила и Яворов излязъл на сцената, хвърлила букет цветя. След представлението Дора и Боян отишли в градското казино. Дошъл Яворов и седнал на масата им. След малко в казиното влязла Лора с мъжа си – във великолепна дълга тъмна рокля, с гладка черна коса, необикновено красива – по-красива жена не е виждала. Яворов казал: „*Тази жена може*

---

¹⁹ Соня Калина – рускиня, съпруга на Иван Калина, руски емигрант отпреди революцията.

да я разреши само един поет.“ – „Учудих се на този израз, видя ми се най-напред неправилен...“²⁰

„Дора Конова беше странна. Помня я – когато беше жена на Кремен, – седнала на креслото, с ръце скръстени на гърдите, с изпънато лице с очила, не говори нищо, гледа вторачена. Казвах на Боян: това не е жена, а кукла. Знаем от Боян, а той знаел от Яворов и Кремен: нощем се обличала в някаква тънка, феерична нощница, влизала в стаята на Кремен, минавала през нея и след това се връщала в своята стая. Дадоха ѝ развод, защото се оказа девствена.“²¹

„Ако Боян не беше починал така млад, сигурно отдавна щеше да бъде забравен епизодът със статията за литературния плут²² и те щяха да се сближат. Людмил е виновен – той пръв започна. Писа: „Всеки сакат човек е злюбен.“ Боян се засегна много. На 6 години Боян паднал от чардака у тях, счупил си дясната ръка и си разбил челюстта – тя бе зараснала криво. Затова носеше брада. Помня го само с брада. Не бях в София, когато бе писал тази статия. Щом я прочетох, написах му писмо: не биваше така, достатъчни са фактите. Боян отдавна ми говореше, че Людмил е използвал Брюсов. Но за всичко това трябваше да напише по-спокойно. Отговори ми на писмото остро и едва ли не ме наруга; не искал да прави салонна критика като Арнаудов...“

Някъде към края на разговора Дора ме пита какво става с Нобеловата премия на Багряна. Казвам, че съм песимист; няма да дойде ред до малка България. „Как така? Ще намерят ли друг такъв голям поет като Багряна?“ – Добавям: може би Пабло Неруда; той бе кандидат миналата година, а сега е чилийски посланик в Париж. Дора се съгласява: „Да, наистина, много често дават наградата на дипломати; тази работа върви малко по дипломатическа линия...“²³ (л. 134).

Когато тръгвам да си отивам, тя е все още бодрa – няма уморен вид. Шегува се със старите хора – с Людмил, с Арнаудов, със себе си, чувства самотността. Смее се: „Ако срещна Арнаудов, ще му кажа: Не Ви ли е срам толкова дълго да живеете?“ Хубаво е да умееш все да се шегуваш дори с такива тъжни неща.

---

²⁰ В друг вариант в спомените на Дора има допълнение. Цитирам, защото в този знаков момент всяка дума е важна: „Колко скръб има в очите на тази жена! Откъде се събира толкова скръб в едни човешки очи – казах на глас, като гледах Лора. Без да си вдигне главата, без да се обърне, Яворов рече: „Да, това е жена, която един поет трябва да разгадае.“ Запомних тия думи, казани бавно, съсредоточено, неприсъщо на Яворовия жив начин на говорене. Звучат ми и досега тия думи с гласа на Яворов. Защо ли се връзаха така? Нима можех да предполагам, че един ден те ще станат за него съдбоносни?“ Изкуство и критика/Izkustvo i kritika. 1939, № 8, 402.

²¹ Около Дора Конова има натрупани толкова субективни наслоения, толкова противоречиви митове и легенди, че реалният ѝ образ остава съвсем неясен.

²² Пенев, Боян. За литературния плут, Златорог, 1922, кн. 2, написана в отговор на статията „Невежествен критик“ на Людмил Стоянов, който нарича Боян Пенев „литературен гробар“. Дори Вл. Василев, който няма никакви основания да обича Людмил Стоянов, е смутен от остротата и тона на Б. Пенев, което изразява в писмо до Лилиев.

²³ По въпроса за Нобеловата награда на Багряна виж Даниела Асенова, Четирима мъже и една жена – поезията на Е. Багряна в Швеция. Е. Багряна. 125 години от рождението ѝ. Парадигма, 2019 (E. Bagryana. 125 godini ot rozhdenieto i. Paradigma, 2019).

4 декември 1971

[Разговор с Георги Цанев за Боян Пенев, за работата на Сарандев с Дневника.]

Дора Габе мъчително е преживявала уединенията на Боян със студентки в кабинета му вкъщи, когато тя се намира в съседната стая. Понякога е избухвала и е правила скандали.

3 юли 1972, понеделник

Разговор с Елка Йовкова: „Елка ме пита чел ли съм написаното от Блага за „Родна реч“ за отношенията между Багряна и Йовков²⁴; изразява леко недоволство от него (не се сърди на Блага; дори говори много добре за „Лавина“ – чела я с голям интерес и макар книгата да е претоварена с философски разсъждения, смята я за много хубава). Отговарям ѝ, че разказаното за отношенията между Йовков и Багряна се гради върху спомени-те на Багряна и писмата на Йовков (Елка научила, че тези писма били изчезнали по време на бомбардировките²⁵).

У Блага не ми харесва тонът – повишен, патетичен – и аз ѝ го казах. За тези неща трябва да се говори по-естествено и в дружбата на младите хора да не се търсят само сантиментално-любовни моменти – в тая дружба има и литературни интереси и общи търсения, и особени духовни докосвания. Блага и Йордан са тръгнали по следите на Багряна, разкриват отношенията ѝ с много хора, особено мъже, и ако навсякъде виждат само любов (безспорно има и любов – Боян Пенев, Матвей Вълев), тя ще заприлича на „Вечната Амбър“. Не познавам книгата, а само печатните откъси, но се боя, че може да се стигне до такова нещо.

---

²⁴ В един разговор с Динеков (22 юли 1965) Багряна признава: „Цели три години ѝ пращал картички, с художествени репродукции, със стихове, – негови или чужди, написани с изменен почерк. Чудела се – от кого са. Едва след три години ѝ разкрил тайната си“. Този факт, записан дословно от Динеков, по-късно в книгата за Багряна става основа за изясняване ролята на Йовков в творческата съдба на Багряна. Видно е, че Йовков действително е бил влюбен. Но е предпочитал да съхрани това чувство само в себе си, такова чувство никаква баналност не търпи.

„С гласа на Йовков я е призовала съдбата“ – написала е Блага. Патетично, но абсолютно вярно. Отстрани Блага е разбрала, но явно Багряна не съзнава колко много му дължи. Йовков е този, който прозира призванието ѝ: дава две нейни стихотворения за печат. Това е факт от съдбовно значение. Изключително прозрение – да види в красивата студентка нещо много по-високо и съдбовно: – Багрянородената поетеса. И другият жест на Йовков: „Когато тя почна, аз спрях!“ – казва, невинно полуусмихнат. А това е страхотен жест, недвусмислен – чисто литературен. Създава един поет, а сам се отказва от поезията – велик жест, поклон доземи пред нея, Багрянородената.

Илюзията на красотата ще съпътства Мечтателя през целия му живот. Бялото видение е дотолкова заслепяващо, че затулява от очите му дори греха – смъртния грях на Албена, грешницата. „Невинна в себе си“ – ще възкликне по-късно дори моралистът Вл. Василев – за неговата Албена. Но това по прекрасен начин се съотнася някак и с Лиза Белчева: – *Оставете я!* – казал редакторът на тези, които я одумват – *да прави, каквото ще, само да пише! Да пише!*

²⁵ Багряна разказва, че когато се сгодила за Иван Шапкарев, майка ѝ унищожила писмата на Йовков, за да не стават достояние.

Елка се отнася с голямо уважение към Багряна, харесва нейната съдържаност, уравновесеност, такт. И досега е запазила очарованието, което в младите ѝ години вероятно е било много по-силно.

Друго е мнението ѝ за Дора Габе и Бела Казанджиева. Смята ги за хитри жени – те са причинявали големи неприятности на майка ѝ; използвали са нейната доверчивост и наивност много често. Учуди ме мнението на Елка за Бела Казанджиева – смята я по-хитра от Дора, иронична и саркастична. Опитвам се да кажа добра дума за Бела – за нейното чувство за хумор, за спомените, които пише с истинско умение. Що се отнася до спомените, Елка се съгласява – намира спомена за Йовков интересен и добре написан.

21 юли 1972, петък

... Дора ме пита дали съм чул новите стихове на Багряна по радиото (Ливанския цикъл) – чела го сама тези дни. – Не, не знаех. Дора съжالياва, че не е знаела, защото много харесвала този цикъл. „Но Багряна е такава, мълчи, не казва – тя е мнителна. Сама си внуши нещо, преспи една нощ и на другия ден вярва, че това е истина. Колко пъти сме се спречквали с нея при такива случаи в Хисаря...

Характер. А аз много харесвах тези стихове, когато излязоха в „Септември“. Бях в много тежко състояние, страдах от много неща, които ставаха около мен, и изведнъж те ме издигнаха над всичко... Отивам в съюза; гледам на една маса Михаил Берберов с млади поети. Отивам при него и му казвам: „Прочетете ливанските стихове на Багряна – какви образи и мисли!“ А Берберов ми възразява, не ги харесва, замръзнала поезия, нямало динамика... Казвам: за да разберете колко са хубави, прочетете другите стихове в тази книжка и ги сравнете... Не ги убедих, Берберов си остана на същото мнение.“

Дора Габе ми разказва за големия ремонт, който прави в апартамента си – преустройва основно. [...] Тази жена е безсмъртна – годините не я плашат.

16 септември 1972, събота

В четвъртък на обед ми се обади в университета Мишо Василев²⁶. Още не е свикнал с Рим, не е обикнал Италия. Жалко – какъв великолепен шанс да навлезе в една голяма култура изгубва! Ходил предишния ден при Ликова – обхванало я отчаяние, казвала, че ще пререже вените си²⁷. Трябва да поговоря със Зарев – да бъде върната в Съюза; това

---

²⁶ Михаил Василев (1935–1997) – редактор в отдел „Критика“ на в. „Пулс“, сп. „Пламък“, в. „Лит. фронт“. Председател на секция „Критика“ в СБП (1981–1989). Започва като зам. главен редактор в сп. „Пионерски ръководител“ и стига до доцент в Катедрата по българска литература на Софийския университет. Формулата на П. Динеков за него: „Най-доброто, което може да направи, е да не попречи“. От текстовете надолу може да се заключи, че другата му роля е била ролята на „шъпотник“... Привеждам неговите истории, защото те бяха пословични в университетските среди по това време.

²⁷ По това време проф. Р. Ликова не четеше лекции. Дала статия за печат, където се споменава беглецът Георги Марков, после забравила. Причините бяха комплексни. Свидетел съм, че си получаваше заплатата и четеше по цял ден в Националната библиотека, но обичаше да се изживява като „жертва“. Това и П. Динеков е записал в дневника си, тогава той беше ръководител на Катедрата и добре знае. Тя четеше лекции за Смирненски и Вапцаров с артистичен патос, хълцане и заекване от възторг, след което „Сара Бернар“ първа се отрече от тях. Както след

ще оправи и положението ѝ в университета. Разговарях вече с декана Дуриданов; той ще направи постъпки пред вузовския партийен секретар Брестовска.

* * *

Три часа прекарах днес в дома на Дора Габе, отидох да ѝ предам писмото на Кристина Колинска²⁸. Дълъг разговор за отношенията ѝ с Боян Пенев, Тодор Христов, Александър Ликов, Багряна. Предполагам, че навсякъде е искрена. Бракът ѝ с Боян Пенев почнал малко ненормално – тя продължавала да обича Яворов. Боян Пенев се намесил в живота ѝ в един момент, в който имало конфликт между нея и Яворов; този конфликт щял да бъде преодолян.

Шегувам се: „По-добре, че сте се откъснали от Яворов – някой ден щеше да Ви тегли куршума.“ – „Не, щеше да живее досега...“ Боян Пенев чувствал нейното отношение към Яворов и понеже бил много честолобив, това го озлобявало. Прибавям: „Може би оттук иде пристрастната оценка за „В полите на Витоша“. Дора Габе не казва нищо, може би не е чула – това често се случва с нея напоследък.

Когато се оженили с Боян, той бил беден и много слаб. Живеел при брат си Никола Пенев, а там живеели още и родителите му. Бащата на Дора бил против тази женитба; сестра ѝ Бела също не обичала Боян. Само майка ѝ го приела. Когато го видяла, майката на Дора казала: „Ами той е охтичав. Но аз ще го излекувам!“ И започнала да го охранява. [...]

Петър Габе много обичал Дора, радвал ѝ се, че е красива и че пише стихове. Често ѝ праснал пари за дрехи. На смъртния си час казал: „Мъчно ми е, че не можах да ти купя астраганено палто“. Давал много пари на Боян да си купува книги.

Разделили се с Боян, защото две силни индивидуалности мъчно могат да живеят заедно. „Всеки 2-3 месеца се влюбваше. Идваше и ми разказваше за любовта си. Влюбен можеше да работи по-добре. Много пъти му прощавах, но в края на краищата не можах да издържа и се раделихме. В кого ли не се влюбва? – Стела Янева, Багряна...“ Дора изброи още няколко имена, които съм забравил.

„Обикваше жените, въодушевяваше се от тях, идеализираше ги, а след това ги напускаше. Казвах на Стела: Пази се от Боян, ще те увлече и след това ще те остави. Той е като някакъв демон. Не ме послуша Стела, а беше ми жал за нея, защото бе много добра. Първият ѝ съпруг почина, вторият – Протич – бе тиранин и я измъчи. Надяваше се на третия – дипломат, а той излезе много прост човек. Но Стела нямаше сили да се разведе с него – и така се загуби...“

„Боян отиде в Закопане и увлече Маруся Каспрович, изкараха една любов. Маруся писа за това в дневника си; писа също, че Каспрович бил влюбен в мен. Имам този дневник, не искам да го чета. Боян се върна от Полша. Бях у Соничка – рускиня, жена на Иван Калина, руски емигрант отпреди революцията. Много често ходехме у нея; там Боян се запозна с Багряна. Беше ми станало лошо, Соничка не ме пусна да си отида – постави

Девети заплашвала с пистолет „буржоазните“ професори. „Розата на ветровете“ – така я нарекоха студентите в края на живота ѝ. Но искаше се време и дистанция, за да осъзнаем това.

²⁸ Кристина Колинска (1923–2016) – полска писателка, редактор на списания.

ме в леглото си. Изведнъж влиза Боян. И почва: „Ние отново трябва да се съберем, аз само с тебе мога да живея...“. Не се съгласих; знаех, че отново ще се разделим. Той често ми казваше ние някога отново ще заживеем заедно. Не искаше да се ожени за Багряна; казвал, че докато аз не се ожена, той няма да се ожени...“

Разговорът се пренася към Багряна: „Така се случи, съдбите ни се преплитаха: Боян, Тодор Христов, Ликов. Какво направи Багряна с Боян не знам, но преди нея, макар и разделени, ние се виждахме, той ми пишеше писма. Когато започна любов с нея – прес-тана. Предполагам, че тя му е говорила против мен – да го запази за себе си. На нейно място сигурно и аз бих направила същото.“

„Сега все повече виждам, че съм обичала много Боян. И не се ожених, защото винаги сравнявах всички с него и с Яворов – и това бяха двата високи критерия за мене. Не го запазих за себе си, защото постоянно му показвах своята слабост. Той ме упрекуваше за липсата на самочувствие, за безверието ми в самата себе си. Какво писмо ми е написал... Сега се старая да направя нещо за него; всички го забравиха, никой не се грижи за неговото име...“

Още една подробност за Багряна – била решила да се ожени за богат човек – била ѝ до-тегнала бедността. Но се оженила за Ликов, който също нямал пари.

„Людмил винаги е бил груб. С грубостта си той предизвика Боян Пенев, за да напише статията „За литературния плут“. Като дете Боян паднал и се ударил зле. Едната му челюст беше изкривена, а ръката му – по-къса от другата...“ – На снимката му не личи. – „Не, личеше, затова той се снимаше само от едната страна. Лицето му имаше два профила – различни; дори очите бяха различни. В училище децата много го подигравали за физическия му недостатък. И той беше станал много чувствителен. В една своя статия Людмил Стоянов беше го нарекъл сакат или нещо подобно. Боян се почувства дълбоко засегнат, развълнува се и написа „За литературния плут“. Страшна статия, унищожителна. Людмил се опита да си отмъсти на Първата писателска конференция след войната. Станах и му възразих.“

2 януари 1972

[Рожден ден на Блага] Дора Габе не може да разбере защо Джагаров има такова лошо отношение към Блага, но сама започва да се оплаква от Радевски – цели 15 години бил ѝ пречел; и досега не можела да чува името му спокойно. И започва да разказва, как я бил „преследвал“; страхувайки се от него, не смеели да пускат името ѝ в „Литературен фронт“. [...]

Познавам тази история и не се учудвам на оплакванията на Дора Габе. Тя започна от това, че Радевски бе пропуснал да спомене името на Дора Габе при някакъв годишен преглед. Тя се разсърди и престана да ходи на заседанията на Управителния съвет. Оттогава враждата се разгоря; Радевски – според характера си – не направи всичко възможно за изглаждане на недоразуменията.

Дора Габе и досега се чувства толкова засегната, че почва да ни разказва за дълбокото разочарование на Червенков от Радевски... Той лично говорил за това на Дора. [...] Червенков показал на Дора Габе едно стихотворение на Радевски, изпратено до него

през 1960 г. „Просто го обожествява в това стихотворение.“ И веднага след това в публични речи и статии Радевски хвърлил цялата вина за грешките в миналото върху Червенков . [...] Дора мисли, че върху Радевски много лошо влияние е оказала жена му Мила²⁹. Дори майка ѝ била твърде недоволна от нея. Известно време тя и Дора живели в една стая във военния санаториум в Хисаря. Майката ѝ говорела много пъти срещу дъщеря си, дори я нарекла „чудовище“ за някаква нейна постъпка като ученичка. [...]

Що се касае до Мила, тя е изключително интелигентна, надарена с буден ум, много културна, със силно развит естетически вкус. Поради нейния самостоятелен и независим характер мнозина я смятат високомерна. Мога само да потвърдя, че тя е способна на искрено приятелство и е много внимателна към близките си.

Опитвам се на няколко пъти да обясня на Дора Габе поведението на Радевски, да ѝ посоча, че наистина се касае за недоразумение, да го защитя във връзка с отношенията му с Червенков, но тя не иска да ме слуша и продължава своите обвинения.

Дора Габе донесе книгата си „Майка Парашкева“. Разговаряме за нея. Обадил ѝ се родственик, Любомир Димитров, казал ѝ че не може да пише за тяхното семейство, защото не го познава, заплашвал я, че ще я даде под съд, казал ѝ, че преди Девети била проститутка! [...] Йордан [Василев] се опитва да я успокои. Казва ѝ, че някога като дете чел с голям интерес „Мълчаливи герои“. Вероятно и „Майка Парашкева“ е също тъй интересна и хубаво написана. Но Дора Габе забелязва: „Не, не може да се сравнява с „Мълчаливи герои“. Онази беше по-хубава.“ [...]

Шегуваме се с Блага – не може да бъде 50-годишна. Това е невероятно. И наистина лицето съвсем не издава годините ѝ – все така свежо и хубаво; само фигурата е по-пълна. Дора Габе заявява: „Блага, ти имаш лице от картините на Ботичели.“ А Блага се смее: „Но тялото ми е от картините на Рубенс...“ – „Но Рубенс е също голям художник.“ – „Да, той е голям художник, но и жените, които рисува, са големи...“

Блага ни прочете стихотворението „Петдесетилетие“. Шегуваме се, че имаме много лоша представа за ония, които са преминали петдесетте.

Прочете ни едно кратко, стегнато написано съчинение на Ха – „Малката пътешественица“ – за водната капка, която е пътувала от Виетнам до България и е била изпратена от майка ѝ. Ха не иска отначало да се чете съчинението си, но после се съгласява и дори ни свири на пиано.

Виждам, че Блага е твърде радостна от вниманието, което близки и познати са ѝ оказали за нейния рожден ден. Дора Габе нарича това юбилей и се впусна да ни разказва как е била празнувана нейната 80-годишнина в Толбухин... Убеждавам се още веднъж колко хората на литературата и изкуството са чувствителни към подобни прояви на внимание и признание. Дори и Блага не прави изключение в своята радост, макар че е извънредно сдържана и тактична.

---

²⁹ Мила Радевска – професор по архитектура във ВИАС. Дъщеря на Антон Иванов Козинаров.

10 декември 1972, неделя

Първа тази сутрин ми се обади Дора Габе. [...] Разговаряла със Зарев предварително и по негов съвет написала писмо до издателство „Български писател“, с което като единствена наследница на Боян Пенев предлага „История на новата българска литература“ да излезе под редакцията на Зарев и Ив. Сарандев. Зарев се съгласил Сарандев да не бъде само текстолог на изданието, но и редактор. Това било единственият начин да се радужи въпросът за издаването на Историята, тя чувствала това като свой дълг към паметта на Пенев.³⁰ Издателството не може да откаже на Зарев; той е сега председател на Писателския съюз и думата му се слуша отвсякъде. Не вижда друг път – затова действала така. Разбира се, иска да чуе какво мисля.

Какво можех да ѝ отговоря? Смятам, че в момента това е единственото възможно решение. Твърде трудно е редакторският хонорар да се разпределя между четирима (Зарев, Цанев, Динеков, Сарандев) – това значи да не се плати огромният труд, който ще вложи Сарандев. Следователно, от тримата проектирани редактори, трябва да остане само един плюс Сарандев. Не би могъл да бъде друг освен Зарев; Зарев не може да бъде прескочен. Дора Габе добре го е намислила; радвам се, че въпросът за изданието на Историята най-сетне ще излезе от мъртвата точка, на която бе спрял.³¹

Това е самата истина. Може би Зарев да не е най-подходящият редактор, но друг изход няма.

Дора Габе видимо се зарадва на моя отговор, започна да ми благодари и да повтаря, че винаги ме е смятала за благороден човек и т.н. Но се затюхка как сега ще съобщи на Георги Цанев, а тя лично трябва да направи това, дали той ще я разбере, дали няма да се сърди и т.н. Уверих я, че едва ли ще се сърди, още повече, че той издава дневника на Боян Пенев и е натоварен да състави един том от негови избрани статии. Дора ме прекъсва: „Ами за Вас какво остава?“ – „За мен остава уважението, което изпитвам към делото и личността на Боян Пенев.“

---

³⁰ След смъртта на Боян Пенев Борис Йоцов наследява катедрата. Когато става професор, той поиска да издаде трудовете на Боян Пенев. Със свои поправки и свой предговор. Дора Габе отговаря: „Не съм съгласна с Вас. С Вашите поправки. С Вашите концепции за Боян Пенев. Не съм съгласна по този начин да се издава Боян Пенев!“ Снежина Кралева. Докосване до Дора Габе. ОФ, 1987, с. 58 (Snezhina Krалеva. Dokosvane do Dora Gabe. ОФ, 1987, s. 58).

Но Историята, под редакцията на Йоцов, в 4 тома е все пак издадена (1930-1936). Второто, допълнено издание е под редакцията на П. Зарев и Иван Сарандев. Бълг. писател, 1976-1978.

³¹ Когато томовете излизат от печат, Дора Габе подарява хонорара на Иван Сарандев. И не само това: застъпва се за неговата кандидатура за СБП – разговаря с Ал. Лилов да въздейства на П. Зарев. Борис Делчев: *Петък, 30. XII. 1977*. „Дора Габе се показва още веднъж такава, каквато я знаем: заеме ли се с нещо, прави всичко, за да го изведе докрай... Характеристика на Дора Габе и на нашата демокрация: влизането в Съюза на писателите зависи не от вота на съюзните членове, а от партийния ръководител – от високата партийна инстанция.“

20 януари 1973, събота

Багряна ми съобщава: в Париж е починала Маня Милетич³² – Блага съобщила на Данчо по телефона. Блага позвънила на Андрей, че иска да види майка му, че ѝ носи поздравии от София. Той отговори: Тя почина преди няколко часа.

Още една човешка съдба. Дъщеря на бележит учен, Маня Милетич дълго време е една от най-интересните и най-културните жени в София. Дългодишна учителка в Първа девическа гимназия, тя бе спечелила обичта и възторзите на цели поколения ученички. И имаше с какво: с културата си, със свободата, с която преподаваше своя предмет – не се подчиняваше на никакви педогогически догми, – с личното си очарование, със своя вкус и елегантност. Багряна, която бе нейна приятелка, ѝ е посветила едно от най-хубавите си стихотворения – „Потомка“. Съпругът на Маня Милетич – Начо Букурещлиев – почина рано (познавах го – пълничък човек, подвижен: мисля, че бе с рошави мустаци, обичаше компаниите). Единственият ѝ син, пианист и композитор, отиде на специализация в Париж и остана там. Андрей бе сериозно и много способно момче, мълчалив, сдържан, задълбочен (слуховете казват, че бил син на Боян Пенев³³). Една от сестрите на Маня попадна в Съединените щати, заедно с мъжа си, бившия дипломат Никола Балабанов³⁴. Преди няколко години Маня отиде да я види. Оттам се върнала в Париж при своя син.

Би ли се намерил писател, който да опише съдбата на едно голямо семейство като семейството на проф. Милетич, с всички негови житейски перипетии и трагедии?

25 януари 1973, четвъртък

Вечерта отидохме с Багряна, Данчо и Ха на концерт на Филхармонията в зала „България“. Дирижира Добрин Петков³⁵, публиката го посреща с голям интерес и голяма любов.

---

³² Проф. Милетич има четири дъщери. Женен за хърватка, в произхода си имала нещо австрийско. Имал и синове, които починали. Най-малката дъщеря Люба се обесила. Маня отишла да гледа болната си сестра Олга, която починала в Ню Йорк, после гледала съпруга ѝ. Те починали в старчески дом, но били издържани от богати българи – емигранти, главно македонци. След смъртта им Маня отива в Париж при сина си Андрей. Живеела отделно, но той до последния момент се грижел за нея. Третата сестра, Злата, омъжена за ген. Соларов, умира в София // по данни от П. Динеков.

³³ Синът на Боян Пенев е Владимир, роден от Олга Милетич-Балабанова около 10 декември 1922 в Мюнхен.

³⁴ Никола Балабанов (1886–1970) – син на Марко Балабанов, юрист и политик, първи външен министър на България. Марко Балабанов преподава гръцки език и литература и римско, византийско и канонично право в новосъздаденото Висше училище. Редовен член-кор. на БАН. Дипломатически представител в Румъния и в Гърция. Негов внук е Георги Данаилов, писател и сценарист.

³⁵ Добрин Петков (1923–1987) – диригент от световна величина. Акад. Марин Големинов: „Отдаван до изнемога на предварителната подготовка на музикалните произведения, Добрин Петков като върховен жрец на музиката заставаше на диригентския пулт с абсолютна увереност и започваше свещенодействие – разкриването на красотата и тайнствата на това велико изкуство – Музиката. В тази свръхестествена обстановка той просто изгаряше творчески, за да ни поднесе завършените форми на един свръхсвят.“ Диригентът имал неистов стремеж към съ-

Багряна ми казва, че е получила писмо от Андрей Букурещлиев от Париж – съобщава ѝ за смъртта на майка си. Прекарала при него само няколко месеца, създал ѝ най-добри условия, за да си почине, да поживее спокойно. Уви, сърцето ѝ не издържало. В нещастieto Андрей се радвал на едно – че най-добрата ѝ ученичка, възплътила нейните мечти и нейните надежди – Блага Димитрова, се е случила в Париж, за да присъства на погребението на Маня.

В Америка починали едно след друго всичките ѝ близки – Никола Балабанов, жена му Олга (сестра на Маня), техният син Владимир, инженер. И Багряна добавя: „Всъщност той е син на Боян Пенев. Той се роди някъде след Първата война. Помня много добре – Олга замина за Мюнхен, за да го роди там. При нея отиде и Маня. Случи се така: Боян имаше любов с Олга, а Никола Балабанов – с учителката по български език Ана Георгиева... Олга и Балабанов не бяха официално разделени, живееха в една къща, но бяха тръгнали по свои пътища. Детето се роди и Балабанов го прие като свое; той скъса с Георгиева, а Олга скъса с Боян. Така момчето израсна в семейството като собствен син на Балабанов и го придружаваше навсякъде, където го отвеждаше дипломатическата служба. Владимир се оженил в Съединените щати, и живеел не в Нюйорк, а в някой друг щат.“ Аз погрешно смятах, че Андрей Букурещлиев е бил син на Боян Пенев, макар че някой ми казваше, че се касае за другата сестра, Олга; просто бях забравил.

19 февруари 1973, понеделник

Дора Габе: Правела коректури на дневника на Боян Пенев. Дневникът започва някъде към 1908 или 1909 г., някои години липсват. Цанев я помолил за тези години да цитират подходящи писма от Боян Пенев до нея. Съгласила се, но смята, че това специално трябва да бъде означено³⁶. Много меланхолни страници в дневника. Шегувам се: „Когато човек е радостен, не пише дневник, дори не пише и поезия...“

И започна един дълъг разговор за Боян Пенев, който не знаех накъде води. Някои неща съм чувал и по-рано, други са нови. Преди всичко, причините, за да се раздели с Боян – това станало към 1921 г.: непрекъснатите влюбвания и любовни истории на Боян. Дора Габе била в такова напрежение, че през цялото време на брака си, до раздялата, нищо не е могла да напише, само направила някои преводи.

Тъкмо обратното при Боян Пенев: При любовните си увлечения той получавал повишено настроение, импровизирал на пианото, проявявал творческа активност. Дора е трябвало да запази своето достойнство, а естествено той не ѝ е бил безразличен – обичала го. След всяка история Боян се връщал при нея, казвал ѝ: само нея обича.

Първото му увлечение била Маня Милетич. Дора приела това увлечение съвсем сериозно и му заявила, че той трябва да се ожени за Маня. Боян се разсмял – защо е нужно да

вършенство, като обсебен, просто изгарял на пулта, обзет от много високо възбуждане, почти религиозен екстаз. Оригиналната интерпретация на 36-та симфония на Моцарт в романа „Лице“ е на самия Добрин Петков, записана от Блага. Актрисата Славка Славова не пропускала представление на неговия „Дон Жуан“, все повтаряла, че по-хубаво представление не е чувала.

³⁶ Изрично не е отбелязано, макар че се подразбира. Георги Цанев прави уговорка в предговора, че е излишно да се прави разграничение. Необходимо е било да се направи това разграничение, защото сега не става ясно какво точно е прибавено и дневникът е загубил своя автентичен характер. Той не е сборник от текстове, а определен самостоен жанр.

прави това? След това се заредили Стела Янева, Теслакова, Грусар, Маруся и др. Най-сетне Дора заявила, че трябва да се разделят – и се разделили. Едва тогава започнала да пише. Но и след раздялата те се виждали, тя се съветвала с него, той ѝ пишел писма. Дори когато се срещали, той я прегръщал и целувал. Спомня си – веднъж пристига в Чамкория с поляка Олшевски и жена му; Боян я вижда, изтичва към нея и я прегръща.

Само през 1926 г. Боян не ѝ се обадил нито веднъж. Тя била много удивена, но разбрала, това е било по внушение на Багряна. И Дора започва една филипика срещу Багряна: тя отделила Боян Пенев от нея, тя отделила по-късно и Ликов. [...] Старата вражда на Дора към Багряна, не може да я прикрие. Багряна винаги била скритна; дори не казвала при коя шивачка си шие роклите. За година и половина, когато била близка с Боян Пенев, съвсем успяла да го отдели от нея. Дора решила да се разведе и поверила цялата тази работа на Фаденхехт; да не я вика, да свърши всичко той, сам. Същевременно Багряна се оплаквала, че Боян Пенев отлагал женитбата, въпреки че тя напуснала заради него мъж и дете и всички ги смятали за годеници. Боян се страхувал: Как ще се ожена? – *Можеш ли да спреш ти вятъра?*... На самото погребение³⁷ Багряна ѝ признала това, тя тогава била много разстроена и се отпуснала да говори [...].

Дора Габе ми доверява нови подробности за Боян. Той не бил обикновен женкар, преживявал много сериозно влюбванията си – и жените, които е оставил, го обожавали; и след раздялата не говорили нищо лошо за него, привързвали се към него. Подозира, че в поведението на Боян имало нещо наследствено: бащата е имал същия характер, събирал чалгаджии вкъщи, викал и леки жени – и собствената му жена е трябвало да му прислужва. [...] Поради гуляите си се разорил. Свекървата разказвала за всичко това на Дора. Тя покривала вечер главите на децата си с възглавници, за да не чуват какво става из къщи. Вероятно малкият Боян ставал и поглеждал през прозорчето...

Дора на всяка цена държи да ми направи тази характеристика на Боян Пенев. Едва когато заговорва за книгата на Блага и Данчо за Багряна, разбирам причината за разговора. Дора научила, че Блага и Данчо са ходили да разпитват сестра ѝ Бела за Боян. Тя е възмутена, това е недопустимо – да се информират от сестра ѝ за семейния ѝ живот, изобщо да се интересуват от семейния ѝ живот. Те могат да съберат отвсякъде сведения за Багряна, това си е тяхна работа. Но защо са тези сведения за Боян? Не пишат книга за него. Съвършено се разочаровала от Блага, която обичала, от чието творчество се възхищавала; изстинала ѝ... Как е могла да си позволи такава дързост?

Страшно е сърдита на сестра си – скрила от нея за тази среща. Преди няколко дни Дора била при нея, казала ѝ, че научила за срещата – мълчала, нищо не ѝ отговорила. И Дора започва сега остра атака срещу сестра си: тя била склерозирала, сигурно разказала неверни неща; в печатните си спомени постоянно допускала грешки – неща, в които ставало дума за Дора, ги приписвала на себе си. Бела не я обичала, имала някакъв комп-

---

³⁷ П. Динев погрешно е записал. Дора Габе не е била на погребението. Този разговор с Багряна става на гроба на Боян Пенев. През април 1927 г. Дора Габе е в Брюксел на конгреса на ПЕН. Голсуърти бил покъртен от думите ѝ за съдбата на България. Кани я да гостува със сказка в Лондон. На вечерята Голсуърти пита има ли творби, преведени на английски, и се обръща към гостите на вечерята: „Вижте я, моля ви, погледнете я!“ Всички обръщат очи към нея: „Вижте я, продължава той. – Способна ли е тази красива жена да напише нещо лошо!“ Сарандев, Ив. Анкета, с. 64.

лекс от детинството: била слаба по математика, Дора ѝ помагала; веднъж ѝ казала, че е неспособна, и оттогава Бела не може да ѝ прости. При разправиите с Боян, Бела взела неговата страна, обвинявала Дора. Имало още нещо много важно: Бела била страшно влюбена в Боян, през целия ѝ живот това било най-голямата ѝ любов. Криела от Дора много неща... Не ценяла стиховете ѝ, ценяла само детската ѝ поезия. Дора не била разбираана в собствения си дом. [...]

Дора явно не можеше да се съдържа вече. Беше се уплашила, че Блага и Данчо са научили от сестра ѝ неща, които тя крие, и главно, че отношенията ѝ с Боян са представени пред тях в неблагоприятна за нея светлина. Накрая, предупреждавайки ме да не съобщавам, че е разговаряла с мене, молеше ме да узная от Блага какво Бела е говорила пред нея и Данчо. [...]

Злобата срещу Багряна пролича още няколко пъти, въпреки комплиментите, които от време на време правеше на нейната поезия. В издателство „Български писател“ бавят да сключат със Сарандев договор за неговата книга за Дора³⁸. Тя е възмутена, били казали: „Преди да излезе книга за Багряна, не може да се напечата книга за Дора Габе“... Пак Багряна, която навсякъде ѝ пречела...

Всичките ми опити да се намеся и да омекотя преценките ѝ, да дам някои обяснения – така както разбирам нещата, бяха парирани веднага; дори бях обвиняван, че искам да прикрия истината...

На подобни сцени Багряна е неспособна.

19 март 1973, понеделник

Излязъл е дневникът на Боян Пенев. Разграбен.³⁹

20 март 1973, вторник

Почти изчетох дневника на Боян Пенев. Образът на Яворов е много принизен.⁴⁰

7 август 1973, вторник

Стана дума за книгата на Блага за Багряна. Дора Габе каза: „Не бих искала да се напише такава книга за мен.“ – „Но Иван Сарандев вече пише такава книга и за Вас“ – добавих. – „Не, това ще бъде нещо друго. При това той още събира материали. Не бих позволила приживе да ми се бъркат в частния живот – къде съм била, с кого съм била, да се разпитват моите близки и приятели, да се подхранват хорските клюки“⁴¹.

---

³⁸ Все пак книгата излиза следната година: Сарандев, Иван. Книга за Дора Габе. Бълг. писател, 1974 (Sarandev, Ivan. Kniga za Dora Gabe. Balg. Pisatel, 1974).

³⁹ Излизането на дневника е било дълго време забавено поради запрещението на Ганка Найденова. Дневникът излиза в годината на смъртта на Людмил Стоянов. Говорело се, че дамата над „Златорог“ и Вл. Василев ще падне едва когато си отидат Тодор Павлов и Людмил Стоянов.

⁴⁰ Кремен се задъхвал от щастие, когато дневникът излиза, защото начинът, по който Боян Пенев представя Яворов в голяма степен отговаря на неговата представа в романа.

⁴¹ По подобен повод и Блага също ми каза, излизайки вероятно от личния си опит: „Каквото съм ти казала аз, това е!“

17 ноември 1974, неделя

Обадих се по телефона на Блага да я поздравя за новия цикъл стихове в „Септември“. Целият цикъл е много хубав – в нейния стил, с нейната оригиналност, която я отличава съвсем ясно сред голямата редица пишещи у нас стихове. Някои стихотворения са забележителни: *Автопортрет, Щом търсиш трайност, Още един ден, Адрес.*

Дора Габе се върнала от Москва и Румъния и също тази сутрин ѝ се обадила за стиховете. Блага казва: „Тази жена чете всичко.“ [На другия ден се чуват с Динеков по телефона и Дора Габе казва: „Голямата поезия се ражда от голямото страдание.“]

26 август 1975, вторник

Надя [Станева] ни разказва с хумор срещата на Багряна и Дора Габе у тях след излизането на книгата на Блага за Багряна. Предварително Надя я запитала какво мисли за книгата. „Не ми беше приятно да чета любовните писма на мъжа си до друга жена. Все пак аз съм жива, не съм разведена с Боян и си оставам негова жена“. Надя ѝ казала: „Няма ли да Ви бъде неприятно – Емилиян е поканил и Багряна да дойде; не му беше удобно да не ѝ телефонира, защото още сутринта ѝ беше казал, че ще дойдем на вилата и че иска да се видят.“ Това става 1-2 дни преди операцията. Емилиян и Надя срещат случайно Дора и я завеждат на вилата. Дора отговаря: „Съвсем не, нищо лошо няма, че ще дойде.“

Багряна пристига и двете вечни съперници се разцелуват.

Тетр.140

Дора Габе наградена с орден в Полското посолство.

21 януари 1977, петък

Дора Габе тези дни ме е търсила по телефона. Вчера ми е изпратила новите си стихове – „Глъбини“.

6 февруари 1977, неделя

Дора Габе започна с „История на българската литература“ на Боян Пенев. Доволна е, че излезе първият том – 40 години се борила за това. Отново ми се извинява, че ни пренебрегнала с Георги Цанев и се обърнала към Зарев за редактор – само така книгата щяла да излезе. Разбрах задачата на днешната среща: да се посъветва с мен как да бъдат издадени другите книги на Боян Пенев: „Българска литература“, „Бетховен“, статиите му. Апетитът идва с яденето⁴² – иска всичко да преиздаде. Предложих ѝ за „Бетховен“ да потърси издателство „Музика“; предлагала книгата, отказали ѝ.

Със сборника статии се занимава Цанев. Предлага ми аз да го направя и да напиша предговор – решително отказах; Цанев е най-добрият ученик на Пенев. Дора Габе много държи на Пеневите лекции в Полша – „Българска литература“ – били нужни за на-

---

⁴² Динеков не е прав, Дора Габе е подарила целия хонорар на Иван Сарандев за големия му труд.

шите ученици. Съмнявам се. Все пак да говори с „Народна просвета“. Пита ме: „Няма ли да искат поправки?“

Дора настоява и за „Ангели“. Бои се, че книгата не може да излезе с предговор на Боян Пенев. Предлага аз да напиша предговор и да разговарям с Божидар Божилов. Стана ми неприятно. Тази хитруша търси хората само от груб материален интерес – да уреди издаването на книгите на Боян Пенев, чиито хонорари получава като съпруга и наследница.⁴³ Цял живот е била сметкаджийка; живяла е добре – при всички режими; веднага се е нагаждала. Съобщава ми, че е канила на гости Ал. Лилов, за да му чете морските си стихотворения.

Но втората тема на разговора е също тъй неприятна: книгата за Багряна. Уж вече било и минало, но виждам, че не може да се успокои. Не може да си обясни как Блага е могла да напечата любовното писмо на Боян Пенев до Багряна. Дора обичала Блага, нищо не се накърнило в отношенията ѝ към нея, но все пак – защо напечата писмото? Обвинява Данчо (виждам, че не го обича, бил с ограничен ум). Декларира ми също, че продължава да цени поезията на Багряна, но след публикуването на писмото ѝ паднала в очите.

Почва дълъг разказ за отношението на Боян Пенев към нея, Дора: не се развели, защото смятали на стари години отново да се съберат. Имала много писма от него; писал ѝ до 1925 г., – до времето, когато се сблизил с Багряна. Една година и половина преди смъртта му не получила никакво писмо от него – Багряна била виновна. Най-голямата любов на Боян Пенев била Маруся Каспрович; на нея написал най-хубавите любовни писма и т.н. Явно, сега Дора Габе се стреми да издигне това увлечение на Пенев, за да подцени любовта му към Багряна. А известно е, че Пенев се е подигравал с писмата на Маруся⁴⁴... Първа Маня Милетич влязла в техния дом, после Пенев се влюбил в сестра ѝ Олга, която имала дете от него. Когато се родило детето, Дора решила окончателно да се разведе с Пенев...

Слушах, слушах и се чудех на беса на тази жена; писмото на Боян Пенев до Багряна я е наранило дълбоко. Отново чувам аргументите ѝ защо това писмо не трябвало да се публикува при жива съпруга...

27 март 1977, неделя

Дълъг разговор с Дора Габе по телефона. Обади се тази сутрин рано. Търсила ме няколко пъти, не могла да ме намери. Казах: „Заседавам!“ – Не трябвало да ходя на заседания, да бягам. Боян Пенев бил бягал от всичко, за да се съсредоточи в работата си.

Отговорих ѝ, че времената са други. Лесно му е било на Боян Пенев – както в университета (с малкия брой студенти), така и в Академията – нямаше научни институти, няма-

---

⁴³ Тук проф. Динеков обвинява без основание, може би защото не знае, че Петър Габе е давал много средства за пътуванията им в чужбина – къде ли не, командировките на Боян Пенев били абсолютно недостатъчни. Давал много пари и за книги на Боян Пенев. През 1911 г. реколтата била много богата и Петър Габе успял да изпрати всичките си деца и зет си в чужбина.

⁴⁴ По-долу Динеков изтъква, че в архива му се пазят писмата на М. Каспрович до него с иронични бележки по полето... Не е сигурно от какъв характер са бележките, докато не бъдат разчетени.

ше Литературен институт, на който можеше да го направят директор и да се занимава с повече от 70 души. Познавам условията преди Девети септември и знам заетостта на тогавашните професори...

Дора Габе ми издава повода за своето обаждане: прочела в „Литературен фронт“ интервюто на Серафим Северняк с ректора на университета проф. Сендов – и разбира се, пасажа, в който се споменава моето име като заместник на Боян Пенев. Ето този пасаж: „Серафим Северняк: Да си призная, аз като гражданин, като общественик, изпитвам понякога неудовлетвореност от качествата на ръководния университетски кадър. Казано по-просто: кой оглавява сега катедрата на Боян Пенев, кой оглавява катедрата на вашия Обрешков и какво се прави в това отношение? Защото неблагоприятното на една катедра създава пряко отражение в цяло поколение специалисти. – Блавест Сендов: На конкретния въпрос трябва да отговоря, че той има достоен заместник – академик Петър Динев.“

Този пасаж като че е смутил Дора Габе. Побързах да я успокоя: заместник трябва да се разбира в административен смисъл. – Струва ми се, че тя се успокои от този отговор и почна да ми говори за Боян Пенев. Характеристиката ѝ бе малко разхвърляна и до известна степен противоречива. От една страна той търсил пълно съсредоточаване в науката, отказвал се от всичко, не приел да стане български пълномощен министър във Варшава. („Аз съжالياвам за отказа му, смятах, че във Варшава можеше да се занимава и научно“), а от друга страна отделял много време на музиката и жените. Те били едно и също за него, той пламвал като от някаква стихия и после бързо охлаждал.

Нещо удивително били неговите импровизации на пиано. Но свири си сам, не пред хора. За да го чуе, тя давала вид, че излиза и се скривала в другата стая. („Той щеше да охладнее и към Лиза дори ако бяха се оженили.“)

Любовта му към Маруся Каспрович била нещо изключително. Дълго не искала да прочете писмата до нея (всъщност, тя притежавала черновите на тези писма, защото Боян Пенев винаги пишел най-напред чернови); в тях имало изрази, които говорили за много силна и дълбока любов. Припомних ѝ по този случай отново, че в академията се пазят писмата на М. Каспрович до него с иронични бележки по полето, писани от Пенев...

Дора Габе ме занимава с нови подробности около тази любов. Разговорите с Боян Пенев на тази тема след завръщането му от Полша, обвиненията на Маруся, че Боян Пенев бил виновен за нейния „грех“... Пенев се бил връщал след всяка поредна любов към нея и говорел, че може да живее само с нея. Шегувам се: „Това е познатият маньовър на съпрузите, техният идеал – съпругите да им прощават всичко и да ги приемат отново“.

14 юни 1977, вторник

Тази вечер имахме драматичен Факултетски съвет, който заслужава да се отбележи. Защищаваше кандидатска дисертация Здравко Чолаков на тема: „Някои наблюдения върху поетиката на нашата антифашистка поезия“. Дълъг автореферат, дълга монотонна рецензия на Розалия Ликова, рецензия (слава богу, кратка) на Боян Ничев.

До мен отдясно е седнал Мишо Василев и шепнешком ми предава един разговор с Милена Цанева (тя иска да чете лекции, главно за да получи титлата „професор“), а отляво Боян Ничев ми шепне, че в залата се намира Радой Ралин и ще се изказва срещу Здравко, понеже писал двойка на писмената работа на сина му при миналогодишния кандидат-студентски изпит. И наистина, веднага след прочита на рецензиите бомбата избухна: Радой поиска думата и се изправи на катедрата. Започна дълго изказване, много остро, пълно с ирония и обиди, с подигравателни изрази като „диверсантът“ вместо „дисертантът“ и т.н. Настъпи голямо смущение в залата, при все че при някои случаи след каламбуриите на Радой избухваше смях. Радой започна с бележка, че рецензентите при защита някога се наричали „опоненти“, защото са пълни с похвали и компоненти. Той със своето изказване иска да предизвика една истинска защита, където кандидатът наистина да има срещу какво да се защитава.

Изказването на Радой беше много интересно. Той започна с изтъкване на редица фактоложки неточности. Очевидно, Здравко не бе навсякъде проверявал онова, което изтъква като факт. Напр. Здравко посочи, че три Вапцарови стихотворения имат за изходна точка едно стихотворение на Радевски, а Радой показа, че те са се появили преди стихотворението на Радевски. Затова първата част от изказването на Радой бе приемлива, но втората не. Тя се отнасяше главно за неспоменати поети и техни творби. Вутимски, Сл. Красински, К. Зидаров, Ив. Бурин, Далчев, Марангозов, Л. Стоянов, М. Грубешлиева и др. Някои от бележките бяха прави, други – не. Имаше и някои интересни спомени на Радой. Вутимски му казал, че е престанал да пише антифашистка поезия, разочарован от германо-съветския пакт. Радой направи и някои интересни характеристики на поети и творби, но изобщо бележките му бяха пресилени и несправедливи, придружени с остри закачки.

Радой свърши. Мълчание, никой не иска да вземе думата. По едно време се изправи на катедрата младият К. Еленков и каза няколко не много ясни думи в защита на Здр. Чолаков. Отново тягостно мълчание, напрегнати любопитни погледи. Реших да поставя нещата на мястото им и да върна нормалната атмосфера за разисквания. Очертах интересите на Здравко Чолаков като студент, говорих за работата му като асистент. Що се отнася до дисертацията, изтъкнах трудността да се анализира научно и оцени съвременната литература – винаги има вероятност да се сгреша при оценката на лица и творби. Припомних отрицателните рецензии за моята антология „Българска поезия“. Съгласих се, че Здравко е допуснал някои фактологически грешки, а също, че е могъл да говори и за други поети – тук критическите бележки на Радой са прави. Същевременно изтъкнах, че тема на дисертацията са проблемите на поетиката и тук Здравко е показал своите знания и своите аналитични способности.

След мен атмосферата се промени. Изказаха се положително за дисертацията, макар и с доста бележки, Симеон Янев, Авджиев, Попиванов, Елевтеров. Здравко се защити добре – кратко и ясно. Само в едно не можа да се въздържа – да не засегне честта на Радой: обиден от бележката на Радой, че ако Людмил Стоянов бе жив и бе заемал поста директор на Литературния институт, Здравко не би го пропуснал. Припомняйки тази обида, Здравко подхвърли, че и Радой не би се явил на тази защита, ако под слабата кандидат-

студентска работа на сина му не стоеше подписа: Здравко Чолаков⁴⁵... Уви, можеше да се мине и без тази бележка – аз се почувствах неудобно, че се използват подобни аргументи. Гласуванията дадоха резултат: 15 да, 1 не, 2 бели.⁴⁶

Миналата седмица в Ленинград се е самоубил Григор Ленков; хвърлил се от прозореца на хотела. Според Мишо [Василев] причината е недоразумения с жена му – ужасна и непоносима еснафка⁴⁷. Работеше в „Родна реч“, зам. главен редактор, много тих и скромен човек.

21 юни 1977, вторник

За Милена Цанева: „Видяхме и двамата, че посредничеството, с което през последните дни се е заел Мишо Василев да я помирява с катедрата, съвсем не е безкористно – тук са преплетени много лични сметки на Мишо.“

24 юни 1977, петък

Дълъг разговор с Дора Габе по телефона; току-що го завърших и бързам да го запиша: Дора Габе започна с това, че утре е 50-годишнината от смъртта на Боян Пенев. Ще отиде на гроба му, но поиска да се напише нещо за него. Говорила с Тончо Жечев⁴⁸, обещал; сега се обръща към мене. Казах ѝ, че бих написал с готовност, но трябва да се уговоря с някаква редакция. Тя помисли малко: „Не е ли по-добре да се отложи за есента, сега вестниците са пълни с други неща!“ Разбира се, че би могло, но редно е да се устрои едно събрание за Боян Пенев – от Академията и Университета. Дора Габе одобри тази идея.

След това стана дума за изданието на неговите статии. Говорила с Цанев; той бил готов да поправи това издание, но иска непременно да включи и статията за Л. Стоянов „За

---

⁴⁵ Свидетел съм, бях там: Радой Ралин се бе амбицирал и проучил темата дълбоко. Седмици наред го виждах да чете от сутрин до вечер в Националната библиотека. Независимо че темата бе много точно прицелена: антифашистката лирика, и то партизанската... Положението спаси пак проф. Динеков, възвърна „академичната“ атмосфера. Но изказването на Радой Ралин не бе само защото Здравко Чолаков писал двойка на сина му, както би искал да представи дисертантът.

⁴⁶ Доста по-късно, около 1989 г. Здравко Чолаков публикува статията „Литературният шут“ без да споменава името на Р. Ралин. Но внушенията бяха, че той хитрува, нагажда се, за да извлече максимално полза за себе си. Всъщност заради своите сатири и епиграми Р. Ралин си е навличал само беди, уволнения, безработица с две деца... П. Динеков бе много разочарован от Здравко Чолаков, когато той написа поръчаната му „отгоре“ негативна рецензия срещу романа „Лице“.

⁴⁷ Нова безотговорна и безобразна квалификация на Мишо Василев. А може би е имал задача... Съпругата на Григор Ленков, Цвета Ленкова, бе почтен човек и много изстрада след неговата смърт, загуби и сина си Марин, на 19 години, студент във ВИТИЗ, при „нелеп инцидент“. Динеков и Блага са ѝ помагали материално със заеми. В края на живота си тя издаде ценни спомени за Григор Ленков (78), събирани цял живот. Отиде си в края на пандемията, малко след като излезе книгата. „О, тази вечна самозабрава на труда... Спомени за Григор Ленков“, съст. Цвета Ленкова, Изток-Запад, 2019 (O, тази vechna samozabrava na truda... Spomeni za Grigor Lenkov. Tsveta Lenkova, sast. Iztok-Zapad, 2019).

⁴⁸ Георги Марков: „Тончо Жечев наистина си създаде непоклатима репутация на честен човек, което за жалост е изумително рядко явление в света на българските писатели и критици“. Литературни есета. София, 1990, с. 87 (Georgi Markov 1990: Literaturni eseta. Sofia, s. 87).

литературния плут“. Дора Габе е убедена, че никой няма да допусне тази статия да излезе. И аз съм съгласен: тя е била важна за времето, Л. Стоянов се е развивал след това, няма защо да се връщаме към някогашните му литературни грешки. Дора ми казва, че когато статията излязла, тя била във Виена. Той ѝ я пратил. Тя я прочела и му написала, че е много остра. Той ѝ отговорил много в раздражено писмо, пълно с нападки.

От този момент нататък започна да ми разказва спомени за Боян Пенев. Понякога ѝ казал: „В лекциите си не съм аз. Аз трябваше да стана композитор. Литературният път не бе моят път.“ Импровизациите му били нещо невероятно. Той свирел при два случая: когато бил разстроен или когато бил влюбен. Трябвало непременно да бъде сам. Това било изповед, не искал никой да чува изповедта му. Казвал: „Хайде, иди да се разходиш“. Тя правела вид, че излиза, но се скривала в съседната стая и го слушала.

„Тежко беше да се живее с него. Той беше болен – болен от гениалност. При това страдеше от меланхолия. Както седим, почват да му текат сълзите. Тогава и аз заплаквах. Той ми казваше: „Недей. Това е от майка ми. Тя страдеше от меланхолия. Забрави, че съм тук, все едно че не съществувам.“ – А тази меланхолия понякога го държеше цяла седмица.“

Влюбчивостта също имал от баща си. Много страдала от тази му черта. Надявала се, че като се влюбил в Лиза, тя ще може да го задоволи, да го задържи. „Това бе странно чувство, от една страна ревност, а от друга желание да се помогне на Боян. Но едва ли Лиза щеше да го спре.“

Два пъти Багряна му била казвала, че трябва да се разведе. Първият път отговорил, че не е удобно, защото наскоро бил починал бащата на Дора, а вторият път – тя била в чужбина, и също било неудобно да започва развод в нейно отсъствие. Но Боян малко се плашел от Багряна. Соничка (хазайката) веднъж се пошегувала с Боян, че е време вече да се ожени за нея. А той се усмихнал и казал: „Боя се... *А мене кой ще спре...*“

Отново Дора говори за музикалните способности на Боян. Семейство Каспрович имали една стара, изоставена пианола, която никой не отварял. Когато Боян я видял у тях, веднага я отворил, почнал да я чисти и оправя, нагласил я да засвири. Импровизирал. Те не вярвали, че той импровизира, смятали, че свири творби на композитори.

Иска да напише спомени за Боян Пенев. Спомени за човека. Учения, критика ще го видят в писанията му, но човекът, както тя го познава, ще изчезне, ако тя не го опише. „Десет години съм живяла с него. И след това още три години, макар че бяхме разделени. До средата на 1925-та г. аз се виждах с него постоянно. Когато се свърза с Багряна, вече не се виждахме. Бях във Виена и се върнах на другия ден след погребенето му, не знаех, че е починал.“

Боян Пенев бил много влюбен в Маруся Каспрович, съди от писмата му до Маруся, те са у нея. Може би ѝ отмищавал, защото тя никога не го била обичала. През целия си живот обичала само един човек – Яворов. „Елате някога у дома, ще ви разкажа за тая любов. И Яворов страшно ме обичаше. А знаете ли, никога не си казахме „ти“, нито на име. До края той се обръщаше към мене с „госпожице“, а аз – „г-н Яворов“.

Не вярвам на думите на Дора. Тя сега съзнателно издига тези отношения до голяма любов, а фактите са други – тя имала връзка с някакъв французин, и когато Яворов научил, страшно се разгневил и я нарекъл с една хулна дума. Но както и да е, на тези години (като си помисля, че навършва 91 години), нужен ѝ е един култ, една измама – и за нея, и за другите.⁴⁹

С Боян Пенев било тежко да се живее, той имал и големи недостатъци. Чуди се как да се отнесе към тях в спомените си. Казах ѝ, че не може да ги отмени – ще се получи икона, но трябва да ги засегне внимателно, за да не даде храна на хорската клюка.

3 юли 1977, неделя

[Бояна. Във вилата на Елена Михайловска. Елена има записани разговори с Блага. Интересен коментар на П. Динев по този въпрос:]

„Смущава я един въпрос, върху който разговаряхме доста: до каква степен човек има право да запише и запази някои неща от личен характер, споделени с него в минути на откровение (такива неща е споделила Блага). Елена е склонна да унищожи подобни записи; смята, че няма право да ги предава на поколенията. Не се съгласих с нея напълно. Безспорно, споделените признания от личен характер трябва да бъдат запазени в тайна от съвременниците, защото могат да се схванат като сензации, да събудят махленски клюки, да компрометират живи или неотдавна починали лица. Но... има едно „но“: къде е границата между личното и обществено-значимото? Онова, което днес има личен характер, в бъдеще няма ли да получи обществено значение – като характеристика. Не на описваното лице, а на епохата, характеристика на бита, нравите, морала и т.н.? Важното е такива признания да не се правят достояния на обществото веднага, но те трябва да бъдат запазени за бъдещето, т.е. за историята на обществото. Историческата дистанция е необходима (и задължителна за публикацията).“

29 юли 1977, петък

Среща с Радой Ралин: „Радой се изказва много остро и за докторската дисертация на Мишо Василев – открил много грешки в нея и ще дойде на защитата, за да се изкаже. За дисертацията на Василев е прав – тя е наистина много слаба. Не се наемам да защитавам Мишо Василев.“

1 август 1977, понеделник

Емилиян Станев за Фурнаджиев: „Един ден ми рече: „Ти имаш талант, но си глупав.“ А аз му твърнах: „Ти си умен, но си бездарен.“ – Разбира се, нито едното, нито другото е вярно. “

15 септември 1977, четвъртък

С Хана Райнерова⁵⁰ разговаряме за днешната статия на Христо Стефанов⁵¹ в „Лит. глас“ [?] срещу Йорд. Василев. Всъщност статията е насочена срещу младата Миряна

⁴⁹ Случаят с писмото на Яворов до Петко Росен е отдавна изяснен. Но по това време не са известни много факти и П. Динев дава невярна интерпретация, че това е легенда.

⁵⁰ Чешка българистка и преводачка.

Башева. Основният ѝ смисъл е: Защо да бъде изтъквано едно ново име в българската поезия, да бъде отделяно от останалата маса поети. Като че ли не е възможно да се появят талантиви поети, които да се отличават, да имат своя физиономия, да заговорят с нов глас. Разбира се, в такива случаи блатото се раздвижва, жабите почват да крякат, Шопкиновци и Лъчезар-Еленковци вземат ролята на обидени.

Този нещастен Хр. Стефанов, който сега прави кариера, веднага се поставя в услуга на властимащите, на литературните бюрократи. „Брани“ Миряна Башева от похвалите на Йорд. Василев – те щели да я унищожат, а всъщност плаче за равните, безинтересните поетически съчинения, които всеки ден се явяват по вестници и списания и не могат да се различат едно от друго. Разбира се, утре Хр. Стефанов ще стане член на Писателския съюз ще получи апартамент, ще летува в писателските почивни домове, ще „израсне“ в собствените си очи и в очите на жена си.

Днес Мишо ми шепне, че някои искали „Литературен фронт“ да излезе с редакционна статия срещу Йордан Василев и Миряна Башева, но той не се поддал на тези внушения (?), не се съгласил и Ефрем Каранфилов. Хр. Стефанов се наел да напише статия.

На Мишо не може да се вярва. (Радичков го нарича „нечисто момче“), но той ми каза, че във Варна П. Зарев бил много раздразнен, на няколко пъти ругал Ефрем Каранфилов, главно по внушение на Георги Марков; изобщо Г. Марков играл много зловредна роля, пълен маниак във всяко отношение. Не знам доколко това е вярно, но наистина в държането на Марков, протежиран от Зарев, има нещо неприятно и отблъскващо, едно високо самочувствие, което няма покритие.

Нещастни литературни нрави!

26 септември 1977, понеделник

Но разговорът ми с Блага и Данчо бе погълнат от друг въпрос: статията, с която Данчо отговаря на Христо Стефанов. Статията на Данчо е вярна, аргументирана, разобличава Хр. Стефанов като пълен карьерист. Но в уводната ѝ част има остри изрази, насочени срещу Зарев: Хр. Стефанов в продължение на 2 или 3 години бил написал 5 статии за Вл. Зарев, отделно за самия П. Зарев. Данчо посочва и статиите, които е посветил на зам-председателите на Писателския съюз.

Посъветвах Данчо да не изпраща тази статия в „Литературен фронт“. Собствената му статия в „Пламяк“ е най-добрият отговор на Стефанов; дори онези, които не са чели Данчовата статия, сега ще я потърсят и ще се убедят. [...] Но Данчо (а с него и Блага) не е съгласен с мен: трябвало да остане документ! Всъщност, какъв документ ще остане, когато статията няма да бъде отпечатана, а веднага ще бъде оставена на масата на Зарев... В краен случай, щом Данчо държи да има документ, трябва да бъдат съкратени пасажите срещу Зарев. Блага и Данчо не могат да живеят без всякаква опора в нашето общество. Наистина, Зарев извади Данчо от „Литературна мисъл“, но той извади и Ка-

---

⁵¹ Христо Стефанов – лит. критик, загина твърде рано при автомобилна катастрофа. Предмет на критика е възторжената рецензия на Й. Василев за сбирката „Тежък характер“ (1976), подкрепена и от Блага.

ролев и Натев⁵². От друга страна, същият този Зарев даде отделна статия за Блага в своята „Панорама“, при това с положително отношение към „Лавина“.

Данчо побърза да ми възрази: „Аз съм едно, Блага е друго.“ – „В съзнанието на хората вие сте свързани и в края на краищата ударът ще се стовари върху главата на Блага.“ Данчо ми каза, че все пак ще си помисли. Не знам какво е направил.

24 октомври 1977, понеделник

На обяд видях Блага, Йордан е в Троян – отишъл е, както казва Блага, за поредното скъсване на шофьорския изпит. Блага е в добро настроение – шегува се непрекъснато. Днес сутринта у дома идва Лиляна Грашева и ми разказа, че след като излезе статията на Хр. Стефанов в „Литературен фронт“, редакцията на „Народна култура“ върнала статията на Йордан за Хаджийски. Йордан бил много потиснат; оплаквал се пред Лиляна и от липса на пари. Питам Блага; действително върнали статията, вече приета за печат и редактирана; обяснението – не искали да влизат в конфронтация с „Литературен фронт“... Обаче все пак по-късно съобщили на Данчо, че статията ще излезе в петък.

31 декември 1977, събота

От два дни вода дълги разговори с Мишо Василев. [...] Обажда се сутрин рано, съобщава ми, че цяла нощ не е спал и е абсолютно разстроен. Темата е защитата на докторската дисертация; защитата е назначена за 11 януари. Той самият много бързаше, сърдеше се, че защитата не е станала до края на тази година, молеше ме да се застъпя в този смисъл пред Вл. Георгиев. А сега поставя тъкмо противоположен въпрос: защитата да се отложи или изобщо да се откаже от нея.

Причината е „акцията“ на Здр. Петров, който е един от рецензентите му. Здравко искал да се откаже от рецензията си, макар че е депозирана преди месец. Заявил, че е дал положителна оценка под натиска на самия Мишо, но трудът е слаб и не може да послужи за докторска дисертация. Вчера Мишо каза, че в дъното на всичко е Куюмджиев, а днес вече смята за главен виновник Тончо Жечев. Изглежда, че се е срещал и разговарял с него, но не може да се разбере всъщност какво е мнението на Жечев – той смятал труда за добър, но за Мишо било рано да защитава докторат, ту го съветвал да разшири труда си, т.е. да го преработи основно. [...] Вчера убедих Мишо да не отлага защитата, а още по-малко да се отказва – това ще значи капитулация, пълно самопризнание за слабост, неподготвеност. От друга страна, едва ли и Здравко би рискувал да се откаже от веднъж представената рецензия. [...]

---

⁵² Става дума за уволненията след разговора за поезията в „Лит. мисъл“ – 1974 г. Ето как е отразена в анализите на ДС тази дискусия: „В началото на годината в редакцията на сп. „Лит. мисъл“ бе проведен разговор за състоянието на българската поезия и критическия отзвук от нея. Някои от участващите в разговора, като проф. Ат. Натев и Атанас Свиленов, възвеличаваха „неангажираните поети“ (Валери Петров, Блага Димитрова и др.) и игнорирани постиженията на творци, бранещи комунистическата идейност в съвременната ни поезия. Отпечатването на стенограмата от разговора в същото списание предизвика тревога сред някои от здравите писателски среди, които го окачествиха като „контрареволуция в поезията ни и открито лансиране на идейно нестабилни творци“. След дискусията П. Зарев отстранява от редакцията на „Лит. мисъл“ проф. Каролев и проф. Натев, а също и Й. Василев като уредник.

Тази сутрин Мишо заяви, че е решил да се откаже от защита, да направи труда и да се яви другата година. Напълно е отчаян след разговорите, които е водил със Здравко и Тончо. Посъветвах го да не бърза с решението си, да преспи две ноци и тогава да решава. Обяснява ми причините за държането на Тончовата група, за конфликтите си със Здравко в „Литературен фронт“ (една от причините била, че не бил дал ход на някаква атака срещу Иван Спасов). Ругае Тончо и Здравко, които доскоро представляше за големи свои приятели.

Разбира се, на Мишо не може да се вярва. Мъчно може при него да се отдели истината от интригата. Доскоро се смяташе всевластен, в университета ругаеше и плашеше младите, хвалеше се с големите си връзки. А сега е жалък, безпомощен, отчаян. Винаги съм му казвал, че не бива да разчита на положението си в „Литературен фронт“ – винаги може да бъде изритан оттам. Той дори не подозира, че отдавна е останал без приятели.

Дисертацията му действително е слаба, макар че при нашите условия, при приятелствата, които съществуват, при липсата на научна критика у нас тя би могла и да мине. Аз отрекох тази дисертация, препоръчах основно да бъде преработена, но Мишо нищо не направи; дори не дойде да поговори с мен за грешките, които е допуснал – и по-късно отново представи труда – но редактиран в езиково отношение в изд. „Наука и изкуство“.

Мишо добре знае моето мнение, но се надява, че все пак ще го подкрепя. Когато му казвах истината, не ме послуша. Сега не ми се ще да се занимавам с него – нека сам да решава. Винаги съм смятал, че самонадеяността му не може да не го провали.

3 януари 1978, вторник

Работата на Мишо се усложнява – вчера Здравко Петров е депозирал писмо, с което се отказва от положителната оценка на дисертацията му. Не си спомням такъв случай досега. Очевидно е, че конфликтът между Мишо и Тончо-Жечевата група се задълбочава. Сега Мишо хвърля вината върху Елка Константинова, недоволна, че не се съгласихме да чете лекции в Софийския университет. По-прав е Стефан Елевтеров⁵³, който подозира преди всичко Боян Ничев; Боян не може да си представи, че Мишо Василев ще защити докторат преди него, още повече, че не се е отказал от аспирантите си да влезе в катедрата по българска литература. Амбициите на Боян са безкрайни, само че срещу тези амбиции той никога не предлага труд.

5 януари 1978, четвъртък

Стефан Елевтеров ми се обади тази вечер – ново развитие на историята с Мишо. Днес работата се усложнила: Здравко и още няколко души отишли при Ефрем Каранфилов и се опитали да упражнят натиск върху него и той да оттегли положителната си рецензия. Ефрем отказал. Извикал Мишо и го питал какво смята да прави. Мишо заявил, че не се отказва от защитата. Ефрем потвърдил пред него, че ще държи на рецензията, която вече е депозирал.

---

⁵³ Главен „оръженосец“ и защитник на Мишо Василев в катедрата и извън нея.

Групата се опитвала да спечели Георги Цанев и Милена Цанева. Днес Милена заявила на Елевтеров, че Мишо би трябвало да се откаже.

Елевтеров вече дава ново обяснение на целия случай: предстои обявяването на конкурс за ст.н.с. I степен за Здравко Петров и Милена Цанева. Те нямат докторска степен. Ако Мишо получи сега такава степен, това може да бъде неблагоприятно за тях по време на избора им („при това те нямат и хабилитационни трудове“ – допълва Елевтеров). Затова сега натискът срещу Мишо е да се отложи защитата, а не да се обезцени докторатът – по-късно той би могъл да защити...

Не знам колко това обяснение е вярно, но факт е, че историята, която се разиграва около тази защита, съвсем не се обуславя само от научни причини – „личните моменти“ са значително повече.

Кр. Куюмджиев⁵⁴ отново заплашвал, че ще излезе с изказване-памфлет на защитата. Днес вече се говори за пет отрицателни изказвания... (л.42-45)

11 януари 1978, сряда

Днес защитата на докторската дисертация на Мишо Василев не се състоя. В три часа, когато тръгнах за университета, обадиха ми се по телефона да ми съобщят, че двама от рецензентите са се разболели – Розалия Ликова и Здравко Петров. Мишо ме осведоми: някой (вероятно Елка Константинова) е ходил снощи в болницата [?!] при Розалия да я убеждава да не присъства на защитата поради състоянието си и тя днес съобщила, че не може да отиде; към два часа днес съобщили от името на Здравко, че е болен. Мишо твърди, че той е здрав и вчера е бил на работа. Твърде е възможно това наистина да е маневра.

Казах на Мишо, че сега наистина би могъл да се оттегли с мотивировка, че е създадена ненормална атмосфера, при която не би могъл да бъде направен един обективен избор. По този начин ще излезе с чест – без да е пропадал при гласуване.

Виждам, че Мишо е разстроен. Ту твърди, че ще дообработи труда си, ту заявява, че ще си подаде оставката от университета, ту пита може ли да стане професор без докторска дисертация.

Реших да му кажа какво най-много ме е поразило тези десетина дни: не се намери човек, който да го защити. Всеки, с когото разговарях, злорадствува. Изведнъж той се

---

⁵⁴ Кръстьо Куюмджиев (1933–1988) – един от най-изявените критици по това време, зрял и темпераментен, артистичен критически ум, шедър на културно-исторически асоциации. По това време той е ст.н. с. I ст. в Института по литература, тесен специалист по темата на дисертацията на М. Василев, има книга на тази тема: „Тенденции в развитието на разказа и повестта след 9 септември 1944 г.“ Заедно с Т. Жечев, Здравко Петров, Цветан Стоянов пледират за по-свободен, импресионистичен културно-исторически подход; емоционално съпреживяване на литературната творба, издигат личността на критика в противовес на имперсонализма. За Куюмджиев критиката е лична съдба: „Когато няма страст, вдъхновение, патос и любов, не може да се роди истинска критика“. Най-значителното дело на Куюмджиев е изследването му за Димитър Димов. Св. Игов му дава много висока оценка като критик-полемист: „Дори когато някои от тезите му изглеждат крайни, увлича ни страстният му темперамент, последователността на концепциите, изразното майсторство.“

озова сам, в пустиня, без приятели. Единият от рецензентите му се отказа от него (Здр. Петров), другият ми заяви (Розалия Ликова), че за първи път е направила компромис, като е написала положителна рецензия за този слаб труд. Вероятно и третият рецензент съжалява, че се е заловил с неговата дисертация (Ефрем Каранфилов). Елевтеров, който взема най-голямо участие в Мишовата съдба, ми каза, че ще се изкаже на защитата по неволя, защото Мишо направи много за пропадането на Г. Пенчев, съперника на Елевтеров при доцентския избор. Мишо все още не осъзнава, че е виновен за създаването на тази пустиня около себе си. Държи се невъзможно с всички, ругае, заплашва, създава интриги, сплетничи... И ето резултатът. Казах му всичко това открито. Но той се брани: никого не мразел, на всички помагал и т.н.

Мисля, че комедията около доктората на М. Василев завърши. Не съм особено изненадан, защото предвиждах края – предупреждавах още при първото разглеждане на труда му в катедрата (л.50).

13 януари 1978, петък

Днес на обяд видях два пъти М. Василев – обхванала го е вече истерията, шумно говори из коридорите – против всички и недоволен от всички. Настроил се е и срещу мене, защото го посъветвахм завчера, че е по-добре да се откаже от доктората – да се оттегли с чест при създалата се обстановка. Поради това, че държането му не бе много пристойно, трябваше с две думи да му напомня, че е говорил зад гърба ми и срещу мен.

Не желая вече да се занимавам с него. Не е малолетен – да се оправя сам.

Раздразнението му срещу мен произлиза вероятно от това, че вчера ми се обади по телефона Тончо Жечев във връзка с Атестационната комисия, след което каза, че иска да говори с мен за Мишо Василев. Съобщих, че съм го посъветвал да се откаже от защитата. Тончо на pewno е разказал това на приятелите си и те са го разгласили.

[На 18 януари Динеков се среща с Тончо Жечев.] Между другото стана дума и за Мишо Василев. Тончо е решително срещу неговия докторат – дисертацията му е слаба и ще пропадне. Днес говорил дори със Зарев на тази тема (л.73).

17 януари 1978, вторник

Оказва се, че и Дора Габе е болна, лежи в Правителствена болница. Блага научила от Соня Бакиш и отишли в неделя да я видят. Не е същата Дора Габе, макар че все още има дух. Блага смята, че вече си отива; единият ѝ крак вдървен, обадил се бърбекът. Скоро щяла да се прибере у дома си, но ще продължава да лежи.

И Блага е възмутена, че не са ѝ дали Яворовата награда по случай Яворовото рождение и нейната 90-та (всъщност 92-ра годишнина), въпреки предложението на Писателския съюз. Но такива са нашите нрави. Една награда би я стоплила в такива тежки за нея дни, когато се намира в болницата.

* * *

Снощи е починал Далчев при операция (тромбоза). Погребението ще бъде утре в 2 часа в черквата „св. Седмочисленици“, затова няма да има поклонение.

21 януари 1978, събота

Писмо на П. Динеков до дъщерята на Далчев, Мария Далчева:

Мария, приемоте най-искрените ми съчувствия – смъртта порази като мълния Вашия дом. В такива тежки моменти думите са безсилни и излишни. И все пак повярвайте – вестта за смъртта на Атанас Далчев засегна остро нашата културна общественост – българската литература загуби не само един голям поет и мислител, но и една от най-дълбоките си нравствени опори. Познавах Вашия баща от много години и мога да твърдя това с пълна увереност.

Всички обичаме бащите си и страдаме, когато ги загубим. Но Атанас Далчев бе нещо повече от баща – той бе един неповторим духовен свят, една вселена. Да имаш баща като Атанас Далчев, това е рядък дар на съдбата, необикновено щастие.

Общуването с личност като Далчев е богатство. Вероятно мнозина ще напишат спомени за Вашия баща, за да изразят уважението си към него и да спасят частица от огромния духовен свят, който той отнесе със себе си. Моля да ме извините, че се намесвам в такива лични неща – и то в момент, когато раната толкова силно боли, но мисля, че Вие, която бяхте много близка с баща Ви, трябва да напишете за онова, което той е оставил във Вашето съзнание – и като непосреден спомен за човека, поета и писателя, и като мисъл, и като духовно наследство.

В края на опелото в „Св. Седмочисленици“ ме покърти една мелодия на хора, придружена със солово изпълнение на певица. Почувствах, че присъствам на едно велико тайнство – на предела на живота, когато материалното се превръща в чиста духовност, когато от тленното се преминава към нетленния спомен – спомена за онова, което човекът е създал и оставя в съзнанието на времето. В тази хорова мелодия сякаш звучеше цялата духовна възвишеност на Атанас Далчев.

Моля да предадете моите дълбоки съболезнования и най-искрено уважение на Вашата майка, на Вашите сестри и на Вашия брат. П.Д.

19 юни 1978, понеделник

Изглежда че останах последния „багрянист“, щом и Блага се отказва от Багряна... Преди няколко дни Надя Станева почти ми се караше: – Много ходиш с Багряна да говориш за нея... Престани вече. – Дори вечно предпазливата Сузи Радичкова ми каза един ден: – И Блага вече е преминала към Дора Габе – написала е очерк за нея...

Всъщност, жените са били винаги врагове на Багряна. Помня – да имаше как, Грубешлиева би я удавила в капка вода. Смешни неща. Багряна е Багряна и Дора Габе е Дора Габе; няма защо да се противопоставят, всяка има своето място в нашата литература.

През последните седмици Блага написала статията за Григор Ленков, взела интервю от Дора Габе за „Жената днес“, въз основа на поемата си за Лиляна направила нещо подобно на монтаж, хорал, който да се изпълнява сценично.

16 август 1978, сряда

Багряна разправя, че не искала да разговаря с Дора Габе, защото тя казала във филма за нея: „Това не е моят дом. Моят дом беше с Боян Пенев. След неговата смърт аз нямам свой дом...“ Багряна е напуснала своята привычна сдържаност и почва да говори за раздялата с Боян Пенев; тя не се интересувала от него, не отишла на погребението му⁵⁵. Събирала млади поети около себе си, които, като видели Багряна, казвали: „Току що ставаме от ежедневната конференция на Дора Габе срещу Багряна“...

Аз обърнах внимание на срещата на Дора Габе с Яворов през 1905 г. Една необикновена среща, документирана с 22 Яворови писма. Багряна и тук забележи: „Има още Яворови писма, които Дора ми е чела; вероятно ги е унищожила. В тях Яворов се възмущава от нейните действия, нарича я с остри епитети, които е неудобно да се цитират⁵⁶. Това е във връзка с нейната двойственост. Дора е имала в Швейцария годеник – Исидор, който е идвал в България. За него Яворов узнал от други...“⁵⁷.

18 август 1978, петък

Блага ми каза, че през последния месец отново преглеждала превода на „Пан Тадеуш“ – предстои да бъде набиран. Оправила някои остарели форми (знай, гадай). Навремето Дора Габе, освен написаната рецензия⁵⁸, ѝ дала своите конкретни бележки за отделни места. Сега Блага ги проучила внимателно и голяма част взела предвид. По препоръка на Дора Габе заменила „остра порта“ с „остра брама“, т.е. оставила формата от оригинала.

[...] Говорихме за поезията на Дора Габе – какъв баласт е натрупала, преди да напише последните си книги. Блага не много охотно се е съгласила да направи интервю с нея за „Жената днес“ – настоявала Соня Бакиш⁵⁹. По молба на Соня не показала текста на До-

⁵⁵ Багряна много добре знае, че Дора Габе по това време е била в чужбина.

⁵⁶ Любен Георгиев е записал в архива си (1980 г.), че писмото е запазено от Росен Чорбаджиев, син на Петко Росен, който живеел в Пловдив. Публикувано е от Стефан Памуков в „Сто неизвестни писма“, 1981 г.

⁵⁷ Узнал от Петко Росен, който я zlepоставя пред Яворов. Това добре се вижда от неговия дневник, който бе публикуван от внука му в неговите Съчинения в 10 тома през 2011 г.

⁵⁸ По идея на проф. Динеков по време на евакуацията Блага започва да превежда „Пан Тадеуш“. Дора Габе: Пълноценен български превод на „Пан Тадеуш“. Пламък, 1960, №4 (Dora Gabe: Palnotsenen balgarskia prevod na „Pan Tadeush“. Plamak, 1960, №4).

⁵⁹ Димитрова, Блага. Добруджа ме е създала. Жената днес, 1978, бр. 8 (Dimitrova Bлага. Dobrudzha me e sazdala. Zhenata dnes, 1978, br. 8). Образец в жанра и досега. Соня Бакиш превръща списанието в средище на свободомислещи интелектуалци, тиражът е немислим – 500 000. Обвинена, че насажда дух на обуржоазяване и еснафщина, тя е принудена да напусне „Жената днес“. Калин Тодоров: „Тя самата пишеше не зле, но по-важно беше удивителната ѝ дарба да разпознава талантливите, големите пера и да им дава простор. Майка ми убеди Николай Хайтов да прави репортажи за „Кремиковци“, Блага Димитрова да вземе интервю от Дора Габе за младостта, първата любов, старостта, самотата и смъртта, командирова Стефан Продев да пише за Сибир, даде на Марко Семов постоянна рубрика, убеди доктор Тодор Бостанджиев да прави консултации за сексуални проблеми. Списанието гостуваше на поети като Пабло Неруда и Белла Ахмадулина, на страниците му гастролираха „арестувани“ стихове на Марина Цветаева и „забранени“ мисли на интелектуалци като Жан Пол Сартър и Симон дьо Бовоар.“

ра и сега се бои да няма неприятности – от характера на Дора Габе всичко може да се очаква.

Багряна, която е извънредно дискретна, ми предава думите на Боян Пенев преди операцията – бил е вече насрочен бракоразводен процес. Той е чакал развода като освобождение от тежка болест, от ужасно бreme... [?!]

23 август 1978, неделя

Телефонен разговор с Дора Габе: Катя Казанджиева е починала. Пренесена от Белгия, днес ще бъде погребана. Дора Габе започна да ми разказва как я е видяла в Антверпен, изтощена до крайност от болестта. Катя завещала: да не съобщават в консерваторията за смъртта ѝ, не иска хората от консерваторията да присъстват на погребението ѝ. Дора ми каза, че ще изпълни нейното завещание.

Още една човешка съдба. От какво би могла да бъде недоволна Катя Казанджиева? Родена в чудесно семейство – проф. Казанджиев и Бела Габе, получила музикално образование, покровителствана от своята леля Дора Габе (малко е да се каже покровителствана – обичана, на нея Дора посвети детските си стихове), винаги в най-високо образована, културна среда – човек едва ли би могъл да иска повече от съдбата. Наистина, един несполучлив брак, но след него дойде Леон Суружон, един предан във всяко отношение човек.

Трудностите за Катя Казанджиева идваха главно от консерваторията – тя не можа да намери мястото си там. Слушал съм нейните оплаквания и възмущения. В това отношение тя приличаше на леля си Дора – бе рязка в чувствата си и остра в езика.⁶⁰

28 септември 1978, четвъртък

Заседание на катедрата. Постави се въпросът за исканите от нас две доцентури по нова българска литература. Пълна безпринципност, груб егоизъм и кариеризъм. Гледах пред себе си бездарни хора същевременно и нечестни, попаднали случайно в тази катедра. Негодни да напишат дълги години нищо, без всякакъв обществен и литературен авторитет, сега – изплашени от факта, че идат по-способни, млади хора – искат на всяка цена да заемат незаслужени доцентски места. Защиават ги – Елевтеров (мързеливец, надарен с големи амбиции) и Ликова (неуспяла да създаде авторитет вече толкова много години). Послужиха си с лъжи, за да защитят бездарниците и да пречат на младите.

Бях отвратен от това благо, излязох си огорчен – и тази горчилка не ме напусна целия ден. Трябва час по-скоро да отида при ректора и да му заявя, че ще напусна катедрата.

20 декември 1978

Как е било създадено сп. „Изкуство и критика“: Вл. Василев ми е разказвал, че се скарали с Цанев зарад стиховете на Бленика – отказвал да ги печата в „Златорог“. Веднъж

---

⁶⁰ Тук проф. Динев не е прав. Не му е известно, че дори Катя Казанджиева е била преследвана като еврейка, не ѝ давали концерти... Бела много тежко преживява това, искала да се самоубие, че пречи на дъщеря си и на мъжа си.

Цанев избухнал и извикал: „Добре, ти не печаташ Бленика, но аз ще основа ново, свое списание и ще печатам стиховете ѝ... Така било създадено сп. „Изкуство и критика“⁶¹.

След Девети септември Цанев започна да чете лекции в университета. Той е доста страхлив човек. Боеше се от миналото си на „буржоазен“ критик – „рenegат“ и бързаше да се приспособи, което не бе достойно за годините му. Не бе далеч от най-големите догматици. Бе почнал да отрича поезията на Багряна. Казвал на студентите: „Аз се боя да дам стиховете на Багряна в ръцете на ученичките“ (сиреч, били неморални). На лекциите си правел паралел между Багряна и Бленика, горе-долу в този стил: докато Багряна се занимава с човешките страсти и пороци, Бленика е поет на чистите пориви и светлото начало и т.н. Студентите се смееха, а аз се учудвах на съпружеското заслепление на Цанев.⁶²

29 декември 1978

Дора Габе споделя с Диневков, че е доволна от доклада на Зарев, прочетен на нейния юбилей, който „много дълбоко“ разгледал поезията ѝ⁶³.

2 януари 1979, вторник

Днес следобяд ми се обади Дора Габе – да ми честити новата година. Тези два дни е прекарала при сестра си, болната Бела Казанджиева, заедно с Леон Суружон. Тежка картина: Бела е в безнадежно състояние; двата ѝ крака са в гангрена, сърцето е съвсем отслабнало, поддържат го изкуствено; почва да говори безсмислено. През цялото време пъшкала и охкала. Бела загуби всички около себе си: най-напред момчето си, след това съпруга си проф. Казанджиев, неотдавна дъщеря си Катя Казанджиева. Едничката ѝ внучка живее в Полша, женена за поляк.

Така приключва живота си тази жизнена, много духовита, искрена и правдива жена, много различна от своята сестра Дора. Бела – доколкото ми е известно – като млада не е

---

⁶¹ Ето и гледната точка на Георги Цанев. В книгата си „Срещи с миналото“, 1977, с. 323, той обяснява този факт не само като лично бягство от атмосферата на „Златорог“, която не можел вече да понася, но и литературноисторически: „Амбицията на сп. „Изкуство и критика“ беше да събере около себе си един постоянен кръг от талантиливи писатели – предимно млади – и да води своя определена литературна политика – прогресивна, антифашистка, като предостави на сътрудниците свобода за проява по отношение на творчески метод, стил и форма. Разбира се, генералната линия беше реализъмът – реализъм, който не е чужд на романтично извисяване“.

⁶² Георги Цанев в лекциите си противопоставял Бленика на Багряна: Багряна – „порочната и земната“, Бленика – „чистата и възвишената“. След него Милена Цанева възлага на студенти да пишат за Бленика. Предлагат на „Народна култура“ книга с нейни преводи.

⁶³ В спомена си за юбилея в книгата „Отсам и отвъд“ (1992), с. 174 – Блага пише, че тя е измисляла *свой* доклад, защото Дора Габе не чувала какво се говори за нея и после питала Блага какво е казал Зарев, значи тя всъщност е била „доволна“ от „доклада“ на Блага: „Проследи от начало до ден днешен Вашия творчески път – стъпка по стъпка, поезия, преводи, стихове за деца, удивителна новаторска проза, и голямата изненада с новата Ви лирика, по-млада от онова, което пишат някои млади, парадоксалността, детското откривателско мислене. В доклада се изтъкна как самият този творчески път е нещо уникално в нашата, пък и в световната поезия. Вашето място бе убедително разкрито като суверенно, неприкосновено – съвсем различно от местата по йерархическата стълбица – обосновано, своеобразно, неповторимо и неповтарящо никога. Докладчикът задълбочено обрисова едно лице на поет, пленително, с неуловимите движения на духа, женствено и неувяхващо, променчиво и вечно.“

писала. Но през последните години тя написа цяла редица много хубави спомени; в тях показва умението да портретира, голяма наблюдателност и забележително чувство за хумор.

Дора Габе ми казва, че тези два дни е прекарала много мъчително край Бела. При това тя самата не се чувства добре: „Не мога да пиша, в душата ми зее рана.“ ...

Дора Габе ме пита за Блага. Казвам ѝ, че не съм я виждал. Блага вечер не излиза – гледа майка си; трябва да я наблюдава, да я пази, да я чисти... Понякога цяла нощ не спи.

Дора казва: „Колко е труден животът на Блага. А каква даровита жена е. И красива. Умна. Какви чудесни неща написа. Но е мъченица – нещастия след нещастия.“ Продължавам: не само мъченица, но и героиня – бори се, не отстъпва, не пада духом. Дора моли да я поздравя от нея с новата година.

7 януари 1979

Вчера е починала Бела Казанджиева. [...] Не приемаше много черти от характера на Дора, но от чисто сестринска деликатност се стараяше нейните мнения да не се разгласяват. Напр. за раздорите между Боян Пенев и Дора винеше сестра си – заради нейната нетактичност, раздражителност и ревливост. Поддържаше добри връзки и с Багряна, която обаче се пазеше, защото Дора щеше да се разсърди. Нелека съдба, последвателно загуби сина си, съпруга си, дъщеря си. Последните години прекара основно на легло.

30 декември 1979, неделя

А ние колко често се отказваме от уважението си към големите поети и колко често сме готови да ги принизим. Дори и Блага често е несправедлива към Багряна, за която написа книга. Критична към някои нейни постъпки или към последните ѝ стихове, тя е готова с две саркастични думи да свали целия ѝ поетически ореол. Сякаш нашият народ няма нужда от литературни кумири...

* * *

Днес в 10 ч. дойде у дома Станислав Балан⁶⁴. Дълъг и много интересен разговор (л. 12). Един от Балановите братя бе съдебен лекар – Атанас Теодоров; той бе дълги години титляр на Катедрата по съдебна медицина в Медицинския факултет. Ат. Теодоров е извършил аутопсията на Лора. Славко помни как след аутопсията отишъл у тях и разказал, че Лора е била застреляна откъм гърба; куршумът минал от гърба и се задържал отпред, при гърдите. Била направена втора аутопсия, която показала друго. Около тези аутопсии се е вдигнал голям шум и има значителна литература.

[Записаното горе е всеизвестно, но долният пасаж ме разтърси. Нима пред смъртта проф. Михаил Арнаудов е решил да сподели тази страшна версия за смъртта на Лора! Не е записано как се е аргументирал!]

---

⁶⁴ Син на проф. Балан. Съден от Народния съд по обвинение, че е подпомагал личния режим на царя. Баща му се обръща с молба към Трайчо Костов и Вълко Червенков. Осъден е не на смърт, а на доживотен затвор и конфискация на имуществото. След като излежава част от наказанието е освободен и става секретар на баща си, подготвя трудовете му за печат.

„Интересно е друго обстоятелство: след присъдата на Народния съд Славко попаднал с проф. Арнаудов в една килия (килия №4, където били също Муравиев, Гичев, В. [Вергил] Димов и др.). Едва се спасили от смъртта, изтръпнали и стреснати, още неуверени в бъдещето, те били предразположени към изповеди. М. Арнаудов, който цял живот е писал в защита на Яворов, отхвърляйки обвинението за убийство, казал на Балан, че Яворов е убил Лора. Странно показание!“⁶⁵

3 януари 1980, четвъртък

Вчера срещнах Петър Горянски⁶⁶ на ул. Раковска. Извади от чантата три преписа на документи – да имам и аз в архива си.

Първият е едно обширно писмо на Вл. Василев до Ганка Найденова от 24 юни 1958 г. В обяснителна бележка към преписа Горянски съобщава, че с Вл. Василев се опознал по-близо в Софийския централен затвор, където лежали в една килия през последните два месеца на 1944 г. Заедно с Йордан Стубел, заедно с още пет души. Василев и Горянски били освободени на 5 януари 1945, а останалите били предадени на Народния съд.

Не съм чел по-гневно, по-остро, по-саркастично писмо. Вл. Василев го писал страшно възмутен. Писмото е свързано с изданието на Яворовите съчинения под редакцията на Ганка Найденова. То е отговор на писмо, което Ганка е написала на Вл. Василев и го е обвинила, че е задържал материали, свързани с Яворов, необходими ѝ за коментара на Яворовите съчинения. Писмото започва със следните думи, без обръщение:

„На всичко отгоре Вие сте счели за възможно да ми пишете и писмо. Взели сте обаче много погрешен тон. Пред друга някаква аудитория може би той би имал някакъв ефект. Голяма илюзия обаче бихте си правили, ако мислите, че може и пред мен.

⁶⁵ Последното нещо, което акад. М. Арнаудов е написал преди смъртта си на 1 януари 1978 – нещо като слово за Яворов, нещо като завещание: „На 1 януари е рожденият ден на един велик българин, на Пейо Крачолов, именуван в поезията Яворов, чието име като поет, патриот и национален деец ще пребъде вечно в анализите на нашата художествена и научна литература... Оставеното от него в лириката и драмата е един от най-добрите завети на историята ни, заета с оценка на литературните ни постижения“. Искра Арнаудова. Един творчески живот, Изток-Запад: 2013, с. 330. (Iskra Arnaudova. Edin tvorcheski zhiivot, Iztok-Zapad: 2013, s. 330).

Една неизвестна интерпретация на Емилиян Станев по този повод, записана от Любен Георгиев, *11 януари 1965*. ЦДА, ф. 1298, оп. 1, а.е. 239, л. 16-17: „Той е интересна фигура, за която критиката не си е казала думата – подхваща Е.Ст. Щял да се накърни образа му. Няма. Нека. Истината не говори против него. Какъв мъж е бил, а? Трима мъже има такива: Ботев – каква сила. Огромна. „Знай, че след Отечеството...“ Левски – друг мъж. Кажете: знаете ли някаква женска история за него? Няма. А Яворов – обратното. Той уби Лора само с една дума. Уби я, като ѝ каза: „Убий се!“ И се обърна към стената. Тя това не можа да го преживее. Никой няма да вдигне револвера моментално срещу черепа си, ако не е виновен. Той може да се убие утре, вдругиден, но веднага – никога. Защо ще се стреля, ако няма нищо? Явно е, има. Но това не го прави по-малък поет, в никой случай. Това не разбират нашите историци, и Ганка.“

⁶⁶ Петър Горянски (псевдоним на Петър Николаев Матеев) – писател, журналист и литературен критик (1911–1990). Подложен на репресии след Девети с обвинение, че написал „възторжени стихове за Германия и Япония, посветени на Бекерле и Ямаджи“. Вл. Василев имал особено доверие на Горянски, бивш редактор на в. „Свободен народ“, били са в една килия в затвора в края на 1944 г. Василев и Горянски били освободени на 5 януари 1945, а останалите били предадени на Народния съд. Възможно е между тях да има някаква „ямболска връзка“, защото фамилията на Вл. Василев също е Матеев и роднините му живеят в Ямбол.

Ролята, която се опитвате да разигравате, очевидно иска по-друга режисура. Понеже Вие, явно, нямате средства да видите всичкия ѝ фалш, искам да поставя пред Вас собствено Ви огледало.“⁶⁷

Вл. Василев е разбрал много добре меркантилизма и мошеническата природа на Ганка Найденова. Познавам я и аз, тъкмо около създаването на Яворовия музей. Помня как го създаде, как водеше със себе си Людмил Стоянов, Дим. Талев и Ем. Станев из Градския народен съвет и разни други инстанции. Главният довод беше: да предаде на съхранение архивните материали, които се намират у нея, а след това тя ги продаде – много често чрез трети лица. Тя сама ми е казвала, че това е единственият начин, по който може да се снабди с пари.

Около семейния архив, запазен в Славянския семинар, в библиотеката на Б. Пенев, се разви също голяма търгашеска дейност. Брат и сестра (Найден Г. Найденов и Ганка) се скараха. Архива успя да измъкне Найден, като фалшифицира подписа на вуйчо си Атанас от Чирпан. Наблюдавах непосредно тези машинации в Ректората, където се водеше преписката по предаването на семейния архив. Но това са подробности, които тук не желая да излагам. Едно единствено нещо не е вярно в гневното писмо на Вл. Василев – защитата на Найден Найденов. Всъщност, и той бе мошеник, може би по-голям дори от Ганка. По-късно, с помощта на Арнаудов и Г. Караславов, които бе успял да заблуди, измъкна доста пари от издателство „Български писател“⁶⁸.

20 януари 1980, неделя

Тази вечер получих следната телеграма от Дора Габе от Хисаря:

Току-що ми прочетоха Вашия предговор. Като че ли за пръв път се родих. Бях почти полужива, Вие ме възкресихте. Нямам думи за благодарност. Сърцето ми говори: Благодаря.

Дора Габе, Хисар

Става дума за предговора към „Избрани преводи“, в серията „Български преводачи“ на изд. „Народна култура“. Дора Габе е зле с очите, не може да чете. Днес децата на Божидар [Божилов], Ирина и Светла, които бяха в Хисаря през първата половина на януари, ми казаха, че Дора се чувствала много добре, разговаряла с всички.

---

⁶⁷ Цялата кореспонденция между Вл. Василев, Ганка Найденова и Атанас Крачолов е публикувана в: © LiterNet, 01.10.2018, № 10 (227). Писма (1957–1958): Владимир Василев – Атанас Крачолов – Ганка Найденова.

⁶⁸ Бесен от това, че Кремен е написал роман за Яворов, Найден Найденов отива при Г. Караславов и той се застъпва за него в издателство „Български писател“. През 1962 г. в издателството постъпва книга на Н. Найденов за Яворов, препоръчана от проф. Михаил Арнаудов. Книгата е приета за печат, авторът дори получава 3 хиляди лева аванс. По-късно тя е категорично отказана. Мотивът е, че проф. Арнаудов бил „подведен“ от Найден Найденов, имало дори съдебен процес. Чудо би било по това време да излезе книга на концлагерист от Белене, още повече, че той е осъдил държавата (на 24 лева пенсия), защото в лагера са отрязали ходилата на краката му без упойка. Найден Найденов бил принуден да „подари“ материалите на Министерството на културата (по данни от Елена Огнянова). Вероятно по тази причина Ганка Найденова дава под съд брат си и проф. М. Арнаудов.

Книгата ѝ „Избрани преводи“ е наистина добра; не е претрупана и не само защото съдържа преводи на една литература – полската, но защото Дора се е постарала да избере най-доброто – само от осем автора (Мицкевич, Словацки, Красински, Норвид, Каспрович, Тувим, Броневски, Пшибош). Това са върхове – получава се особено привлекателна картина на полската поезия.

27 юли 1980, неделя

Разговор по телефона с Дора Габе. Не бях я чувал отдавна, не бях я и търсил, защото знам, че е болна. Обади ми се неочаквано – никакви промени в гласа ѝ и начина на говорене, само от време на време забравя някое име и се мъчи да си го спомни. Лежи, не се чувства добре, не вижда, може да чете само големи, едри букви. Съюзът ѝ прати едното момиче, което да ѝ чете; съюзът ще му плаща. Два месеца прекарала в Хисаря, но през цялото време на легло. Рядко излизала на двора.

Обяснява ми, че всичко това е резултат от нещастията; смъртта на Катя, смъртта на Бела. Последните дни Бела не била на себе си: пъдела я: „Върви си, защо идеш всеки ден!“

Казах ѝ, че ми харесват последните стихове в „Литературен фронт“; – и не само на мене. Зарадва се. Пита: – Защо? – Обяснявам ѝ, без да загатвам нещо за възрастта, защото е много чувствителна и лесно може да се разсърди. Слуша ме внимателно и благодари няколко пъти. Накрая: – Значи – да пиша! – Пишете.

* * *

Някак си изскача името на Боян Пенев. Казвам ѝ: Продиктувайте спомените си за него! – Не мога. Много е трудно. Той беше голям човек, но с много противоречия. Имаше много лоши неща. Можеше да мрази не само живите, но и мъртвите, напр. Алеко Константинов. Не обичаше професорите, не обичаше Академията. Лошото у него е дошло от детството му, когато го изпуснали като шестгодишно дете. Паднал, ударил си главата, лицето му се изкривило. През цялото му детство и ученичеството му другарите му се подигравали, и момичетата. А той се влюбил, но не му обръщали внимание и го подигравали. Това оставило дълбоки следи в неговата психика. Работата се оправила едва когато му пораснала брада, която прикрила изкривеното лице.

Заговорихме за поляците. Даровит народ – казвам аз. Даровит, но особен. Бяхме с Боян във Варшава преди войните. Варшава беше под руска власт. Запознахме се с много поляци. Но имахме и приятели руси, с които се срещаме. Русите са хора с душа, много гостоприемни. Когато поляците видяха, че се срещаме с руси, обърнаха гръб. Боян казва: „Хайде да си вървим, да се местим в друга държава и в друг град...“ Поляците са даровити, но малко са покварени, може би от годините на робството. Справили се, защото са се смятали, че стоят по-високо от своите поробители. Засилило се у тях високомерието.“

Пак ѝ повтарям, че трябва да продиктува спомените си за Боян Пенев. – „Не, не мога. Аз тук-там по нещо съм казвала за Боян, повече не мога. Но Вие трябва да напишете за него. Елате, аз ще Ви разкажа много неща, имам материали, ще Ви ги дам да ги видите...“

30 юли 1980, сряда

[Блага и Елена Михайловска „наговарят“ Динеков да пише спомени.]

Спомените трябва да бъдат прости, конкретни, ясни, без сантиментализъм и без патос. Трябва да се издигнат над дребнавото, обаче без да идеализират нещата. Най-трудно е да се намери мярката. Спомените не трябва да предават прочетеното във вестници; те трябва да бъдат лични, да се чувства, че се говори за неща видени и преживени. Всичко друго води до досада и безличие (л. 86).

1 август 1981, събота

Научих един факт, който не си спомням да съм чувал по-рано. Емилиян Станев е искал да пише роман за Яворов. Надя познавала една от близките приятелки на Лора, вече възрастна жена, Цекова⁶⁹ по мъж (мъжът ѝ бил полковник). Живеели към гарата. С Емилиян отишли при нея; тя разказала всичко, което знае за Лора и за трагедията ѝ. Разбира се, като приятелка на Лора, тя смятала, че Яворов е застрелял Лора. По-късно Емилиян се отказал от проекта за този роман, но вмъкнал в образа на Иван Кондарев някои Яворови черти⁷⁰.

...Разговорът за Лора се поведе поради статията, която излезе във вчерашния брой на „Народна култура“ – „Лора до Яворов“ от Ганка Найденова. За първи път Ганка се опитва да нарисова един правдив и справедлив образ на Лора като културна жена, с много интереси, с творчески пориви. Слава богу! На мен отдавна ми се искаше да напиша очерк за Лора, да я покажа в положителна светлина. Досега двете воюващи семейства се надпреварваха взаимно да се чернят: Каравелови представяха Яворов като разбойник и убиец, а близките на Яворов – Лора като разглезена светска дама, виновна за смъртта на големия български поет.

Каква хубава книга може да се напише за българските жени, свързани с литературата: Иванка Ботева, Мара Белчева, Лора Каравелова, Дора Габе, Елисавета Багряна, Блага Димитрова.

5 август 1981, сряда

Отдавна не бях чувал гласа на Дора Габе – днес след обяд ми се обади по телефона. Почна с оплаквания. Била навършила 93 години и 7 месеца, не излизала от къщи. Събуждала се сутрин в 6 ч. – навивала будилника, защото само това било времето, в което могла да мисли спокойно. След 3, 3 часа и половина, когато слънцето се издигало високо, почвало да я удря по главата, главно по темето; ударите били непоносими, макар че не чувствала болки, но напълно я смачквали, действали ѝ като огромна тежест. След обяд, към 4-5 часа ударите преставали. Дора Габе се оплаква, че не отивам да я видя. Да

---

⁶⁹ Предполагам, че става дума за Свобода Цекова, приятелка на Лора от детинство. В показанията си по самоубийството на Лора тогава тя не изразява това съмнение, но казва нещо важно: „За да вземе Яворова, аз мисля, че тя главно стори това, защото имаше желание да пише и се надяваше, че той ще ѝ помогне в тази насока“ // По Ст. Коларов. Мистерията на една гибел, т. 3, ВТ, 2015, с. 43 (St. Kolarov. Misteriyata na edna gibel. T. 3, Veliko Tarnovo, 2015, s. 43).

⁷⁰ Тази теза бе успешно развита и защитена от Радка Пенчева в дис. ѝ труд: Яворови навеи в романа „Иван Кондарев“ // Яворов – литературни и биографични сюжети, БАН, 2009, с. 204.

си призная, срещите с един отпаднал, стар човек не са особено приятни – бих желал да запомня Дора Габе здрава, жизнена, пълна с енергия. Но все пак обещах ѝ идната седмица да я посетим с Блага.

Изведнъж Дора Габе заговори за библиотеката на Боян Пенев⁷¹ – част от нея била у мен (?) Отговорих, че това не е вярно; библиотеката се намира в университета, в бившия мой кабинет, който сега е кабинет на Милена Цанева и Донка Петканова. Тя е запазена, макар че много книги са изчезнали; но такава е съдбата изобщо на професорските библиотеки, подарени на университета (Драгомановата, Шишмановата и др.). Дора Габе ми отговори: „Аз видях у Вас една книга, която ми е подарена, а се намира в Пеневата библиотека.“ – „Не, не сте могли да я видите у нас, а само в кабинета ми, защото Пеневите книги не се изнасят и никога не са се раздавали на студенти. Аз не съм Ви показвал никога тази книга, а само съм Ви казвал за нея.“ Дора Габе се успокои и тогава почна да говори за архива си. Какво да прави с него? Какво да прави и с архива на баща си, който се намирал у сестра ѝ Бела, а сега е при Леон Суружон. Леон искал да го предаде на Дора. Казах ѝ, че двата архива трябва да отидат в някой обществен архив; по този въпрос ще поговорим, когато се видим. Тя самата не може да се занимава с тези архиви.⁷²

Оплаква се от различни неща; била сама. Питам: какво става със секретарката, която ѝ е дал Писателският съюз. Нямамо я, явявала се на приеман университетски изпит, имала две деца, била заета, съюзът продължавал да ѝ плаща и т.н. – малко неясни обяснения...

Най-сетне изплю камъчето, предполагам, че това бе поводът за обаждането: „Днес получих писмо от бащата...“ Очевидно, че се касае за Т.Ж., който ѝ благодари за стихотворението, посветено на дъщеря му. – Четохте ли моето стихотворение? Хареса ли Ви? Отговорих: „Намирам го подходящо за случая...“ Друг отговор не можех да ѝ дам; с това завърши нашият разговор.

12 август 1981, сряда

Най-интересното през тези дни е посещението при Дора Габе в понеделник вечер; днес я видях отново за по-кратко. При Дора Габе бяхме с Блага. Тя бе приготвила баница да ни гости. Всъщност изглеждаше по-добре, отколкото предполагах, по-добре дори от снимките, които напоследък се явяват в печата и я представят с дълбоко сбръчкано лице – като току-що разорана нива. Рокля от хубав плат. Блага ѝ прави комплимент: „Платът е от Белгия, но е шита тука“.

Докато Дора и Блага шетат между кухнята и хола, разглеждам отново портретите и картините по стените. Обстановката ми е позната отдавна – Дора Габе умее да нареди къщата си с голям вкус. Така бе в апартамента ѝ на бул. Готвалд, откъдето имаше чудесна гледка отвисоко, така и когато се пренесе тук, в непосредно съседство с Каралийчеви. Но защо всичко ми изглежда малко запуснато, остаряло, безредно, макар че всичко е на старото място? Може би това впечатление се създава от непрекъснатите оплаквания на домакинята: „Не чувам нищо, говорете по-високо“, „слънцето чука по главата ми, боли

⁷¹ Подарени от Дора Габе на Софийския университет, сега ценните книги на Боян Пенев се намират в Университетска библиотека, съхранени с пиетет и грижовност.

⁷² Тези архиви сега се намират в ЦДА.

ме, замаяна съм...“ „едва стъпвам...“ и т.н. Днес на обед, в слънце, при прозорци без завеси, апартаментът ми се видя светъл и спретнат; може би нечия ръка бе сложила ред.

Портрети на Дора Габе, картини на Суружон [сестрата на Леон Суружон], живописни репродукции на фрески от Боянската църква. Дълго разглеждам семейната снимка: старият Габе и майката на Дора (каква чудесна двойка на руски интелегенти), братът, Дора Габе и Боян Пенев, Бела и Спиридон Казанджиев. Предполагам, че тази снимка е правена много отдавна, преди Балканската война.

Вечеряме и разговаряме. Разговорът върви трудно – не само поради глухотата на Дора, но и поради разбърканите ѝ асоциации, видимите нарушения на паметта. Тя сама признава своите недъзи. Само между 6 ч. и 10 ч. сутринта, докато слънцето не е силно, се чувства по-добре, „тогава съм нормално“. Мисля си: опасно е сега да се правят интервюта и анкети с Дора. Ето два примера. Имала много хубави писма от Боян Пенев, но ги дала на д-р Кръстев заедно със своите писма до Боян – щял да ги издава, съпоставени едно с друго. Казвам ѝ: „Как ще ги издава приживе на Боян? – Кръстев е починал в 1919, а Боян Пенев в 1927 г.“ – „Не може да бъде, Кръстев почина по-късно...“ Понеже настоявам, че Кръстев е починал в 1919 г., тя след малко отговаря: „Е, да, да...“ От Яворов също били запазени само писмата, отнасящи се до стиховете му. „Имах истински любовни писма, но те изгоряха по време на бомбардировките в апартамента на „Готвалд“. Пак трябваше да я поправам: познавам апартамента на „Готвалд“, бивал съм скоро след 9 септември там; той не беше засегнат от бомбардировките. Припомням ѝ това. „Да, вярно, бомбардировките не го повредиха, но просто бяха се разпаднали от студа, бяха замръзнали...“ Разбира се, малко трудно е да се повярва, че тъкмо любовните писма пострадали от студа, а другите се запазили.

Тук има малка хитрост – Дора Габе на стари години почва да създава легенди. Първата легенда е, че любовта ѝ с Яворов била най-важното събитие в живота ѝ. Всъщност тя се е отнесла твърде лекомислено към безспорното чувство на Яворов; той е бил много разочарован, когато узнал, че имала годеник в Швейцария или Франция...

Дора продължава пред нас: „Всъщност аз не обичах Боян, винаги съм обичала Яворов. Знаете ли, когато преди 18 години ми правиха тежка операция на бъбреците, сестрата ми каза, че когато ме изнасяли от операционната, още в упойка, шептяла съм някакви стихове. Сестрата се навела и чула стихове на Яворов... Истинската, дълбоката любов се проявява в такива моменти.“ Иди вярвай...

Втората легенда засяга Боян Пенев. Останали близки докрай; не били се отдалечавали никога един от друг. Само Багряна се опитала да ги раздели: „Те имаха нещо общо... устремиха се един към друг с нещо, което двамата имаха... Не искам да го назова... То ги сближаваше.“

Отново омраза към Багряна, която наистина има любовни писма от Боян Пенев. Дора ни говори доста за Боян. През цялото си детство и юношество той бил потиснат, без самочувствие: едната страна на лицето му била съвършено изкривена, момичетата го подигравали и отбягвали. Едва като си пуснал брада, прикрил грозотата си. Имало раздвоение в характера му – както при лицето му: едното око меланхолично, а другото – весело,

жизнено. Труден човек, човек с комплекси. Не могла да пише в негово присъствие, затова решили да живеят отделно.

Връща се към Кръстев: „Веднъж ми се призна в любов. Казвам му: ама Вие не се ли срамувате от Боян, с когото сте приятели? По-късно имаше любов с една студентка, която се ожени за Мешков.“ Прибавих: писмата на Кръстев до нея сега се намират у Сим. Султанов – бил ги купил.

Дора дълго говори за смъртта. За пръв път виждам този въпрос да я занимава така много. Странно е, че човек може така изведнъж да изчезне – изведнъж няма да го има. Кой е създал така човека? И не е ли това безсмислие? Защо трябва да изчезваш? Защо е смъртта? Днес те има – утре не.

Върти се все около тези мисли, търси някакво философско разрешение и не го намира. С Блага се намесваме в разговора. Това е трагедията на човека. Всички религии за утеха на човека са създали мита за неговото безсмъртие. И все пак човекът не е доволен от това – вижда около себе си как всичко живо умира. Само камъкът е вечен, както казва в познатото си стихотворение Далчев. Дора ни слуша... ту казва нещо, ту замълчава. Припомних това, което ми се случваше с мълчаливия Людмил Стоянов. В последните години често се разхождахме над село Симеоново. Поглеждаше към Витоша, към зелените гори и баири и казваше: „Това ще остане и след нас.“ И млъкваше, не коментираше никога.

Макар и закратко у Дора днес на обяд, тя успя да ни разкаже колко близка е била с Людмила Живкова. Живкова я търсела, искала да бъдат заедно, даже баща ѝ настоявал за това. У това момиче имало нещо необикновено. „Усетих, че вече с Блага не харесвате много моето стихотворение за нея. То е много дълбоко. Аз в него съм разкрила характера ѝ.“

У Дора идват хора, които били много настроени срещу Живкова. Сега след смъртта ѝ се променили, почнали да я виждат по друг начин: „Мисля, това че умря я издигна, със смъртта тя се осъществи по-пълно. Има нещо вярно в тази мисъл. Колкото и да е парадоксално и колкото да е трагично, с ранната смърт тя „спечели“ – смъртта унищожи враждебните настроения, освободи я може би от една тежка по-късна съдба.

Започнахме разговор за архива на Дора. Все още не е готова за един решителен разговор. Трябва да вземе решение. Всеки момент той може да остане без стопанин и да се разпилее.

* * *

Багряна се обаждала у дома. Днес заминавала с кола за Шумен за тържествата на Боян Пенев (заедно с Ефрем Каранфилов и Еленков). Много настоявали от Шумен, не могла да откаже... Нищо подобно – сама пожела да присъства. Предупредих я още завчера, че подобно пътуване за нея носи рискове. Както ми каза Ана Стойкова по телефона, на помена на гроба на Боян Пенев в София е присъствала Дора Габе.

18 януари 1982, понеделник

Два момента от вчерашния ни разговор у Радичкови.

Стана дума за Дора Габе. Не съм я виждал отдавна, не знаех – болна ли е, или може би е в Хисаря. Соня Бакиш⁷³ ни съобщи, че скоро е била у нея – след като доста време не я била виждала. Действително известни промени има – главно в паметта, но изобщо Дора Габе е запазила своето съзнание, говори разумно, реагира. Намерила я чисто облечена, в апартамента също било чисто, при все че вече три месеца, откакто нейната секретарка, назначена от Писателския съюз, я напуснала. Казала, че сама поддържа реда и чистотата в апартамента. Като станало дума за възраст, Дора казала, че е на 94 години.

Две неща направили силно впечатление на Соня: светът на спомените, в който живеела Дора, и същевременно нейната жизненост – говорила постоянно за любов, дори и сега била влюбена; назовала името на мъжа, но Соня не пожела да ни го съобщи. Казах: може би Хайтов? – Не, Хайтов бил преди две-три години; дори Жени Хайтова била забелязала сантименталния интерес на Дора към Хайтов и се пошегувала на тази тема, провявайки „ревност“...

Дора често се връщала към спомените за Яворов – колко бил влюбен в нея... Разказала на Соня такава сцена: Яворов, Дора и Лора Каравелова били някъде извън София, лежали тримата на тревата, Яворов бил по средата. Дора си спомняла как той се обръщал ту към едната, ту към другата.

Ако ставаше дума за обикновени хора, всичко това би било смешно (имахме в разговора предвид и Багряна, която скоро напечата две любовни стихотворения), но изглежда, че за двете поетеси е част от творческия им свят. Те въвеждат в реалността въображението, необходимо им е мислено постоянно да преживяват състоянията на влюбеност (при това взаимно), за да се чувстват творчески активни, изпълнени с импулси, с художествени амбиции, с творческа треска.

А.е. 188: В четвъртък на обяд разговарях в университета с Мишо Василев. Виждам, че отново има трудности с доктората си. Трудностите идат от групата на Тончо Жечев, а също и от Боян Ничев. Но въпреки всичко този път Мишо нямало да се отказва от защитата.

10 април 1982, събота

Към пет и половина отидох да видя Багряна. Никакви промени в апартамента. Много светло. Стаите (включително и кухнята) разтворени, отвсякъде влиза светлина. Големи-

---

⁷³ Соня Бакиш (1923–2010). Приятелка на Блага от младежките години. Съпруга на Станко Тодоров – министър-председател на България в две последователни правителства. Опитвали се да помагат на репресирани интелектуалци. Когато Блага заболява тежко през декември 1973 година, помощта на Соня Бакиш е решаваща. Тя се свързва със Сибила Радева, зам. министър на народното здраве, която предлага операцията да се извърши в чужбина. През 2014 г. в книгата си „Щрихи“ съпругът е спестил разказа за помощта на видното семейство. Според него Господ бил спасил Блага... Промените през 1989 г. отворят дълбока бездна между тях. В „Записки от „прехода“ П. Динев прави доста подробен анализ на катаклизмите в отношенията им. Свидетел съм, че Блага много страдаше по изгубените заради политиката приятелства: „Сякаш с нож се отрязахме – казваше. Дори на гробищата едните са отляво, другите от дясно. И не се поглеждат.“ Дни преди края, в болницата, записах нейните думи, изпълнени с дълбоко покаяние – жест от много висок духовен порядък – от високото „предучилище на смъртта“. Към мъртвите приятели, с които тя вече живееше – насън и наяве...

ят салонен портрет на младата Багряна от Ив. Табаков⁷⁴ доминира над всички картини по стените. Виждам нова картина – от Перец, подарена през 1975 г. Но и „възпоменателни“ украшения – статуетки, металически плочки с надписи, намалено копие на Ботевия паметник във Враца...

[...] Разпитвах я главно за Боян Пенев. Тези дни четох студията му „Един немски поет в България“ – Хартман. Немският поет е пътувал много из Европа. Бил е и в Бретан, който описва в една от книгите си. Дали оттам не е дошла идеята на Боян за пътуването им до Бретан. – Не. Дошла от Франция, сестрата на Соня Калина, тя им препоръчала Бретан.

В биографията на Багряна и Б. Пенев често се среща името на Соня Калина. Бащата на Соня, емигрант от Русия, бил висш чиновник от пощите. Боян Пенев добре се познавал със семейството – може би чрез семейството на Дора Габе. Живеели на ул. Росица (малка улица, успоредна на бул. Дондуков); в същата къща живеели и сем. Шелудко. Калина имала син – висок, красив момък. Учил в Берлин; там се запознал с Вела Ушева⁷⁵, сгодили се, но младият Калина се разболял и починал.

Разпитвам за къщата на Регентска, където живеел Боян Пенев. Помня тази къща, едноетажна, голяма, красива. Боян Пенев държал две стаи – хол, със самостоятелен вход. Двор. Голяма тераса към двора. От апартамента излизал направо на терасата, обичал да седи там. Един от най-близките му приятели бил Лилиев. Ходели заедно на театър (в Свободния театър насреща) и дълго се изпращали. [...] известни неща от анкетата и от книгата за Багряна].

Разпитвах я за стихотворенията, посветени на Боян Пенев. Те не са само във „Вечната и святата“, но и в „Звезда на моряка“; „Параклис на пътя“, стихотворения за Париж.

С Боян се запознала чрез Маня Милетич. Някога в Боян са били влюбени и двете сестри, но Олга, по-голямата надделяла; Маня се превърнала в посредница. Олга е имала дете от Б. Пенев; Балабанов го признал и му дал името си. По-рано Багряна ми бе разказвала за съдбата на Бояновия син. От Рим, където Балабанов бил на служба, Олга пращала писма на Боян. В едно от тях се шегувала: флиртувал с нея Дамиани⁷⁶; пита: да се поддаде ли?...

---

⁷⁴ Художникът Иван Табаков е ученик на Багряна от Враца. Заслужава да се цитират думите му: „В нея имаше петнайсет жени. Тя бе една страстна жена.“

⁷⁵ Вела Ушева – талантива актриса, по-късно съпруга на Ангел Каралийчев, отказва се от актьорската професия заради съпруга си.

⁷⁶ Енрико Дамиани (1892–1953), италиански българист, преводач, публицист, журналист, изследовател, полиглот. Завършва право. Издава в свой превод на италиански език в Рим „Poeti bulgari“ (1925) – антология на големи български писатели в две части – поезия и проза. През 1927 г. пристига в България. Работи в Софийския университет (от 1928) като гост-професор по италианска литература. Професор по български език и литература в Римския университет. Неуморно и безкористно ратува за засилването на културните връзки между България и Италия. Превежда на италиански език мнозина наши поети и прозаисти. Главен редактор на двуезичното „Итало-българско списание за литература, история, изкуство“ (1931-1936). От 1939 г. до 1943 г. издава „Bulgaria. Rivista di cultura“ – орган на Италианско-българското общество в Рим. Автор на повече от 230 книги, студии, статии, преводи, интерпретации и рецензии в областта на българската литература, история, филология и култура.

В дневника на Боян Пенев имало извадки от писмата на Боян до Олга; някога Дора Габе ѝ ги чела. По-късно Дора Габе унищожила части от тези писма... Дора Габе, преди дружбата ѝ с Боян Пенев, ѝ чела и някакво остро писмо на Яворов до нея, когато научил, че имала годеник. Това писмо също е унищожено⁷⁷.

Милетич не обичал Боян Пенев – заради историите му с Олга и Маня. За втори път се запознала с Дора вече когато започнала да сътрудничи в „Златорог“⁷⁸. Сближила се и с Мара Белчева. Известно време живяла у брат ѝ ген. Ангелов на ул. Цар Шишман, където Мара Белчева ходела на гости. Виждали се с нея и в Чамкория, там тя била при дъновистите. [...] Говори за свекървата си [известно].

Говорим за любовта. Любовта трае кратко; после преминава в приятелство. Поискали ѝ в „Народна младеж“ да подбере любовните си стихове в отделна книга – подготвяли такава поредица. Иска да напише стихотворение за превръщането на любовта в приятелство.

Показа ми писмо на художника Папазов от 1956 г., когато е била в Париж. От писмото се вижда, че Папазов лекувал краката си. Продал селската си къща в околностите на Париж, защото било влажно, и си построил хубава вила на Лазурния бряг. По-късно Багряна му ходила на гости във вилата.

Писмо на Иван Мешеков от 20 февр. 1958, пише го една година след смъртта на съпругата си Ганка Коева. Цели три години до смъртта му била близка с д-р Кръстев, от когото притежавала огромно количество писма; Мешеков ги наричал „дневници-писма“. Мешеков съобщава, че веднага след смъртта на Кръстев, Ганка, Ат. Букорещлиев и Боян Пенев отишли в кабинета на д-р Кръстев и ги взели. Писмата останали у Боян Пенев.

След смъртта му следите им се губят. За тези писма знаел Вл. Василев, той смятал, че трябва да се унищожат. От някого научил, че писмата били у Б. Йоцов, от когото били взети при арестуването и съденето му след Девети. Моли Багряна да му съобщи знае ли нещо за тези писма. Багряна не знаела нищо нито за писмата, нито за връзките на Ганка Коева с д-р Кръстев, и не отговорила на Мешеков.

Аз обаче знам доста отдавна за отношения на Ганка Коева с Кръстев и бях чул, че писмата на д-р Кръстев са купени от Симеон Султанов, който събира архиви. Все пак не ми е ясно за какви писма става дума: за писмата на Ганка до Кръстев или за Кръстевите писма до Ганка.

Багряна смята, че писмата са били прибрани от Дора Габе. След смъртта на Боян Пенев – като негова съпруга (макар и отдавна разделени) – тя взела целия му архив. Може би тя е продала Кръстевите писма (или цялата кореспонденция между Кръстев и Коева) на Султанов.

Една страница от биографията на д-р Кръстев...

⁷⁷ Това твърдение е като лайтмотив в думите на Багряна. Писмото съществува.

⁷⁸ Дора Габе е сътрудница на „Златорог“ още от самото начало – от първата книжка през 1920 г. публикува активно стихове, проза, психологическите импресии от „Някога“, преводи и театрални рецензии. Особено важни са спомените ѝ за Яворов. По-късно, поради пропуск да бъде спомената като сътрудница на списанието, тя прекъсва връзката със „Златорог“.

29 април 1982, четвъртък

[Диневков разказва с хумор как Багряна и Дора Габе, на преклонна възраст, се надпреварват да пишат стихове във връзка със 100-годишнината на Боян Пенев.]

Стогодишнината на Боян Пенев даде възможност още веднъж за съревнование между двете наши литературни баби Дора Габе и Елисавета Багряна – надпреварват се в писане на стихове в памет на някогашния съпруг на едната и някогашен любим на другата. В броя си от миналата седмица „Литературен фронт“ отпечата „Триптиха“ на Багряна – три невероятно слаби стихотворения и във вчерашния си брой помества стихотворение на Дора Габе, също така слабо. То започва с думите: „Сто години ли ме чакаш / във земята“ и завършва още по-удивително: „Съдбата ни е наша. „Во веки веков“.

Стихотворението на Дора Габе има едно предимство пред разлятата стихотворна проза на Багряна – че е кратко. Кратко, но, уви, фалшиво, защото Дора Габе се е разделила с Боян Пенев преди 60 години, дори не е отишла на погребението му [?]... Но винаги след това, когато ѝ е било изгодно, е напомняла за своя брак с него...

* * *

В живота на Багряна Б. Пенев е изиграл голяма роля – той е оценил може би преди всичко поетесата и ѝ е дал много като поетическа култура и творчески тласък. Достатъчен е фактът, че е станал предмет на своеобразно поетическо обожествяване и е дал повод за написване на цяла редица силни поетически творби. Това е наистина една блестяща страница от живота на българската поезия и литература. Блага и Йордан положили много труд, за да разкрият смисъла на тази страница – повече в ширина, отколкото в дълбочина.

Но изследването би могло да отиде още по-далеч: може да се напише много интересна студия на тема: „Една страница от историята на българската поезия“, като бъдат преплетени трите имена – Боян Пенев, Дора Габе, Елисавета Багряна. Битовите подробности тук нямат голямо значение – важна е срещата на три личности в полето на духа. „Действието“ в тази студия трябва да се развива във времето, когато се е свършило, и да бъде освободено от комичните по-късни прояви, които много често са от лукаваго.

А.е. 193: Току що прочетох новия брой (8) на „Септември“. Има интересни неща [...] В края на книжката е поместена и отрицателна рецензия от Здравко Чолаков за „Лице“⁷⁹. Бих признал нейното право на съществуване, ако не беше написана по поръчка и внушение „отгоре“; в края на краищата всеки критик има право на свое отношение към литературната творба. Но как да повярваш на отрицанието, когато то не е дошло по личен път, а по указание! И как да си обясниш мотивите на приемането на тази поръчка – по вътрешно убеждение или поради угодничество?

Помня Здравко Чолаков от студентските му години: сериозно, умно, скромно, малко затворено момче. Наблюдавах го като асистент в университета. Какво обратно развитие, каква деформация на моралната позиция (употребявам думата деформация, защото

---

⁷⁹ Чолаков, Здравко 1982: Идейна и художествена несъстоятелност. Септември. кн. 8. (Cholakov, Zdravko 1982: Ideyna i hudozhestvena nesastoyatelnost. Septemvri, kn. 8).

Здравко много я обича). Мисля, че върху материала на „Лице“ той би могъл със същите аргументи, като смени знака минус със знака плюс, да напише положителна рецензия – ако беше му поставена подобна задача... Сега почвам да вярвам в някои предупреждения, които съм чувал за морала на Здравко. Каква кариера го чака по пътя, който си е избрал...

Снощи отидохме с Йорданка Холевич да вечеряме в хотел „Витоша“. Съобщава ми, че в университета има общо възмущение от статията на Здравко Чолаков срещу Блага в „Септември“. Всички смятали, че Здравко е карьерист и се е провалил подобно на Хаджикосев. Отдавна знаела за отрицателните черти в характера на Здравко.

30 август 1982, понеделник

[Разговор с Дора Колева⁸⁰] Правилно намира големи различия между Багряна и Ахматова, особено в гражданското поведение. Багряна е страхлива. Разказала ѝ случая със свидетелстването при съденето на Вапцаров. Просто се изплашила. Предупредили я, че ще ѝ бъдат зададени три въпроса, на които трябва да отговори с „Да“ и „Не“. Прочела книгата му. Почувствала, че нещо го свързва с нейната поезия.

20 ноември 1982, събота

Защита на Михаил Василев. Любопитно зрелище. Той е една от най-смехотворните фигури във филологическия факултет; прочул се е със своето клюкарство и простащина, интригантство и липса на възпитание. Пише много, но пише лошо и повърхностно. Не го обичат и студентите. Бързо си създава врагове, макар че може да прави в отделни случаи и добрини. Не е уважаван и като литературен критик.

Три положителни рецензии (Цанева, Каранфилов, Ст. Коларов) с доста критични бележки. Залата мълчи, няма желаещи да се изкажат. Най-сетне взеха думата Чавдар Добрев и Иван Цветков – оцениха в дисертацията положителното. Получи се резултат на границата: 11 да, един глас по-малко и вотът щеше да бъде отрицателен. Вероятно отрицателно са гласували Тончо Жечев, Здравко Петров и Боян Ничев – те не обичат Мишо.

Мислих доста по този случай. Мишо е едно странно явление в нашия литературен и научен живот, невъзможен характер, пълен с недостатъци. [...] На другия ден срещнах на улицата Здравко Чолаков. Спря се и с чувство за някакво морално превъзходство почна да иронизира: „Имаме си нов доктор, утре той ще претендира и за шефство на катедрата“ и т.н. Казах му, че най-лошото у Мишо е характерът, но Мишо е наивен и разкрива лесно отрицателното в характера си. Уви, има и по-лоши случаи – хора, които крият отрицателното в характерите си... Здравко разбра за какво става дума и бързо се сбогува. Сигурно си спомни рецензията, която написа за „Лице“ – написа я от угодничество (л.25).

---

⁸⁰ Дора Колева – професор по българска литература във ВТУ. По това време тя посещава Багряна по повод книгата си „За поетиката на Багряна“ (1983).

31 октомври 1982, неделя

Що се отнася до убийството на Лора, Фани Дренкова продължавала да мисли, че Яворов е убиецът. Според Надя, изглежда вярно онова, което ѝ е разказвала Дора Габе. В нещастната нощ Лора действително е взела револвера на Яворов и, силно раздразнена, го е заплашила, че ще се застреля. На Яворов дотегнали тези заплахи и ядосан, с гръб към нея, ѝ казал: „Застреляй се, стига си се заканвала“... Лора натиснала спусъка на пистолета и се застреляла...

29 декември 1982, сряда

Късно вечерта се обади по телефона Мишо Василев. Дълъг разговор повече от половин час. До края не можах да разбера на какво дължах това „внимание“. [...] Всичко знае, всички се били допитвали до него, едва ли не е взел участие при решаване на всички трудни въпроси – университетски, академически и писателски. И не каза добра дума за никого (с едно изключение – Милена Цанева). Обруга всички: Зарев, Г. Марков, Т. Жечев, Ничев, Каранфилов, Елка Константинова, Л. Велева, Ликова, Любен Георгиев, Ж. Авджиев и т.н. – срещу всеки има обвинения, подигравки, ругателни епитети, клюки. Не мога да го спра – разказва едно след друго истории: [...] До края гледах по-скоро да затвори телефона, за да си гледам работата... Непоправимо „явление“ в нашия литературен живот, достойно за съвременните ни нрави и порядки.

17 февруари 1983, четвъртък

Търсила ме е по телефона Ани Суружонова и съобщила, че снощи е починала Дора Габе. Камен Калчев потвърди новината. До последния ден Дора не дошла в съзнание. Преди няколко дни отишли да я видят Людмила и Младен Исаеви. Не ги познала, продължавала да си говори на руски и френски...

Един дълъг живот – 97 години, почти век. 20. век я сварва на 14 години. От този момент нататък вече тя следва развитието на българската литература и 80 години е участвала в нея – при всички власти и режими... Мъчно в нашата литература може да се намери по-голяма гъвкавост, по-голямо умение за приспособяване, за да се запази винаги по върховете на културата. Ако някога се напише една неподправена биография на Дора Габе, това ще се види много добре.

Тепърва ще пишат спомени за Дора Габе. Безспорно, и даровита, и културна жена, но с толкова много фалш и лицемерие отрупана, че струята на искреното истинско изкуство твърде трудно си е пробивало път. Слава богу, че в последните 15 години написа 2-3 малки книги, които спасиха репутацията ѝ на поетеса. В тях заговори искрено – за себе си, за отношението си към света, и сполучи. [...]

Тук съвсем не правя пълна характеристика на личността ѝ. В трудния ѝ характер имаше много положителни черти; в живота ѝ имаше и много култура, невинаги присъща на българката. Коренът на тази култура бе семейството ѝ, а дарбите ѝ – може би в расата ѝ. Тя не криеше расата си и на нея посвети едно много хубаво стихотворение: „Аз съм дъщеря на два народа“. Напечатано в сп. Септември, но не ѝ позволиха да го тури в книга. Това бе още една тъжна страница в нашия съвременен културен живот.

Интересно бе отношението на Блага към Дора Габе. Много години Багряна бе нейното божество. Още като ученичка учителката ѝ Маня Милетич бе я завела у Багряна да я запознае с голямата поетеса. Много години Блага пазеше дълбокото си чувство на преклонение към Багряна – поетесата и жената. Затова се зае да пише книга за нея. А междувременно Багряна (заедно с Тончо Жечев) ѝ стана свидетел при брака с Йордан. Още преди книгата в един момент Блага изпита известно разочарование от Багряна. Каза ми го при едно завръщане при съвместно пътуване в чужбина. След историята с двата тома на книгата за Багряна разочарованието се прояви много силно. За това допринесе умората от тази книга – от дългото ѝ писане, от неприятностите около нейното издаване, от удара, който бе нанесен на Блага и Данчо с голямата, жестоко обвинителна и несправедлива статия в „Литературен фронт“, препечатана и в „Работническо дело“. Прибави се едно неприятно обстоятелство: Багряна поиска хонорар за книгите; почнаха разговорите за процента. Имаше нещо грозно в това искане. Разговарял съм с Багряна по този въпрос; мотивираше се с едни аргументи – нямала право да лишава наследниците си от този хонорар, да ги ощетява материално. Блага и Данчо се съгласиха, но от този момент – въпреки привидно добрите отношения – Блага изстина към Багряна; в симпатиите си предпочете Дора Габе. Много пъти сме разговаряли за двете поетеси – и знам как се промени отношението към тях – в полза на Дора Габе.

Вероятно утре ще говоря с Блага и ще знам как реагира на вестта за смъртта на Дора Габе. Боя се от реакцията на Багряна – може да се прояви в думи, фалшиви в емоционалния си изблик, в публичните си съчувствия към Дора Габе. Тя ѝ посвети едно стихотворение „Нестинарка“ в един момент, когато бе много нараснала взаимната нетърпимост и омраза.

20 февруари 1983, неделя

Снощи късно ме е търсил Левчев. Тази вечер се обади отново. Помоли ме утре да председателствам траурния митинг на гроба на Дора Габе; митингът в Народния театър ще бъде ръководен от Младен Исаев (беше решено за Камен Калчев, но той замина за Хисаря). Отказах на Левчев – под предлог, че е много студено и има грипна епидемия. Всъщност основното в разговора беше друго: Дора Габе изказала желание пред административния секретар на Писателския съюз да бъде погребана до Боян Пенев, гробното място било за двама души и тя го била откупила. Почнали обаче недоволствата и клюките; Георги Свежин бил против (вероятно е член на комисията по погребението). Левчев е малко смутен. Пита ме: какво мисля? – Труден въпрос. Наистина, Дора Габе е разделена с Боян Пенев от 1922 г., дори не е присъствала на погребението (струва ми се, че Багряна ми каза това⁸¹), но от друга страна тя не е разведена. Формално желанието ѝ е законно. Имаме и прецедент: Мара Белчева, след убийството на мъжа си Христо Белчев се свърза с Пенчо Славейков, живя с него до последните му дни, но е погребана в гробницата на Белчев.

По-важно е друго обстоятелство: Дора Габе присъства активно 80 години в българската литература – почти целия 20. век. Тя бе свързана с Пенчо Славейков, семейството на П.Р.Славейков, Боян Пенев, бе съвременница на Алеко Константинов, Е. Пелин и др.

---

⁸¹ Това е лайтмотив в изявленията на Багряна, тя много добре знае, че Дора Габе не е била в България по това време.

писатели и трябва да бъде погребана между тях. Вярно, че този кът от гробищата – близо до черквата – е пренаселен, но ще бъде добре, ако ѝ се намери място близо до Пенчо Славейков и Боян Пенев. Най-сетне може да бъде погребана и непосредствено до Боян Пенев; ключките нямат никакво значение, ще траят ден до пладне. Левчев бе съгласен с мен.

Аз очаквах Дора Габе да поиска да бъде погребана до Боян Пенев.

21 февруари 1983, понеделник

Погребение на Дора Габе. Отидох в 11 ч. Чух началните думи на Мл. Исаев, след това започна да говори Левчев. За съжаление, поклонението бе вече спряно, прииждащите останаха на страничното стълбище към първия балкон (и аз бях между тях), нищо не се чуваше. След речта на Левчев минах покрай ковчега, поставих карамфили. Официалните лица бяха си отишли. След малко група писатели начело с Левчев изнесоха ковчега. На излизане видях Блага, Соня Бакиш, Невена Стефанова и др. Секретарката на Багряна бе тръгнала да търси колата, която трябваше да ги заведе къщи. От нея научих, че Багряна чака на коридора при гардероба. Течение, тя не може да се държи на краката си, затова се е облегла на стената; една гардеробьерка ѝ донесе стол. Каза ми, че е успяла да види Симеон Султанов и да му каже за книгата на Дора Колева. Обещал да се обади в отдел „Критика“.

Багряна не само бе дошла да се сбогува с Дора Габе, но – казаха ми – бе стояла и на почетна стража.

При ковчега видях Ани Суружонова (дъщерята на Катя Казанджиева), иска да се видим, в събота се връща във Варшава. [...]

22 февруари 1983, вторник

Блага, Елена и Йордан дойдоха тази вечер у дома. Разговоряхме за работата на нашите издателства: не полагат грижи за своята „техническа“ работа – книгите са лошо отпечатани, лошо коригирани. Тук вина имат печатниците (така наречената полиграфическа база), но издателствата не са достатъчно настойчиви в това отношение. Гледат да изпълнят преди всичко плана по заглавия, коли, тиражи. И затова нашите книги са в таква окаяно състояние. [...]

Говорим за погребението на Дора Габе. Блага е била на гробищата. Отишли доста хора – въпреки студа; не бях забелязал, че два автобуса чакали пред Народния театър. Дора Габе била погребана до Боян Пенев. „Не можа да видиш – добавя Блага – как се отвори гробницата на Боян Пенев и вътре бе поставен ковчегът на Дора“. Всички – Блага, Елена, Йордан – приемат това като нещо нормално – все пак Дора е формално съпруга на Боян Пенев.

Още един спомен за Дора Габе между многобройните. В последния „Светлоструй“ е обнародвана статията „Луи Арагон и Елза Триоле в Русе“ от Георги Чендов. През юли Елза Триоле и Луи Арагон пристигнаха в София. Чендов описва посещението им в Русе, срещите и разговорите им, разказва за впечатленията им от България, София, Варна, бригадата Перник-Волуяк), срещата им с Георги Димитров... Чендов ги е придружавал като млад журналист. Във вестника е отпечатана една тогавашна снимка: Арагон и Ел-

за са сред група българи, до тях е Кр. Белев (не се съмнявам, че неговата компания не им е била особено приятна – този човек бе доста нахален и несимпатичен). И аз се запознах с тях в София. Снимката ми припомни как изглеждаха; под влияние на по-късни снимки, в които те изглеждат застарели и дори грохнали) бе избледнял в паметта ми техният тогаваше вид. А в 1947 г. те бяха в хубавата средна възраст, най-творческата – Елза на 51 години, Арагон на 50. Ето ги на снимката – Арагон жизнен, с леко посивяла коса, почти висок, Елза – млада, красива, елегантна.

Не си спомням добре срещите на двамата френски писатели с българските писатели; във всеки случай интересът към тях беше голям. От време на време Арагон имаше малко надменно държание [...]. Елза бе по-непосредна и приветлива. Един момент се е запечатил в съзнанието ми. Дора Габе покани у дома си Арагон и Елза на приятелски разговор с група български писатели, и аз попаднах между поканените. Дора живееше още в приятния си апартамент на бул. Евлоги Георгиев, отвъд Орловия мост, на страната на Военното училище. Познавах този толкова приятел апартамент, на пети етаж, с хубава открита тераса, където в топли дни бе много приятно да се седи и разговаря. По време на бомбардировките той беше пострадал, но Дора успя да го потегне и да го подреди с много вкус – нещо, което тя умееше да прави. Така подреди и новия си малък апартамент на бул. Толбухин, построен на старата къща на Вела Ушева-Каралийчева. Дора Габе остави стария апартамент, защото бе вече много висок за нея, а асансьорът не работеше.

Българските писатели се събрахме у Дора малко преди пристигането на Арагонови. Не мога да изброя всички поканени, но бяха Людмил Стоянов и Мери, Багряна, Ана Каменова, Боян Болгар и др. Не помня кой доведе Арагон и Елза. Влязоха усмихнати, показваха се много общителни и разговорът започна веднага. Няма да забравя никога думите на Арагон: „На какъв език предлагате да разговаряме – на френски или руски?“ Неколцина се обадиха: „На руски“. Арагон с една иронична усмивка бързо отговори: „Е, да, всички българи мислят, че могат да говорят руски...“ Той бе прав – и все пак думите му ми се сториха не особено тактични в устата на един гост.

Знаех, че Арагон е голям поет-комунист и антифашист; лошо преведените на български негови стихотворения (а също и руските преводи) не можаха да дадат представа за величината на неговата поезия. Превеждаха се и романите му. Колко голям поет е Арагон и колко общофренски е, не партиен поет, но поет на цяла Франция разбрах по-късно при посещенията си във Франция (особено през 1967 г. в Страсбург и Париж), по антологията на френската поезия и по учебниците по френски език.

Арагон и Елза писаха доста за българската литература в своя вестник *Les Lettres francaises*⁸², но вече не дойдоха в България. Не знам дали това бе случайно. Арагон не винаги се харесваше у нас и в Съветския съюз поради независимия си характер и „еретичните“ си принципи. Съжалявам, че въпреки моето настояване Арагон не получи Международната Ботева награда – не толкова поради страх от неговите по-независими политически позиции, но поради желанието на някои да се отплатят на един поет без таланта и значението на Арагон – Сегерс, който популяризираше българската поезия

---

⁸² Двамата с Елза Триоле издават този вестник, субсидиран от Френската комунистическа партия.

във Франция. Отплащането на Сегерс трябваше да стане по друг начин. Колко по-добре беше името на Ботев да се свърже с един световен поет като Арагон. Печална роля в тази работа изиграха Зарев (тогава председател на Писателския съюз) и Левчев (зам.-председател на Комитета за култура). Зарев услужил на Левчев, който бе свързан със Сегерс. Един от аргументите беше – не се знаят политическите позиции на Арагон... А скоро след това Арагон отиде на посещение в Москва, получи голям орден, който – мисля – му бе връчен от Брежнев.

След Девети септември София бе посещавана от много забележителни чужди писатели. Шест години бях секретар на Писателския съюз и отговарях за връзките с чужбина. Посрещал съм и изпращал толкова много значителни личности. Но тогава не водех тези бележки, а паметта задържа много малко от преживяното, видяното и чуто. Тези бележки започнах, когато вече бях се откъснал от активна дейност в Писателския съюз.⁸³

24 февруари 1983, четвъртък

Търсих вчера Ани Суружон по телефона, не я намерих. Днес тя ми се обади и ми разказа за някои неща около завещанието на Дора Габе. Преди няколко години тя е подарила апартамента си на Писателския съюз – за Клуб на младия писател. В завещанието влизат нейният портрет на Табаков и вградените шкафове.

Навремето това завещание бе отразено в печата. Няколко дена преди смъртта си Дора Габе е направила ново завещание, също нотариално заверено, че подарява апартамента си с всички вещи в него, включително и архива, за музей (дарението е пак на Писателския съюз). Дора Габе е била в тежко състояние; ръката ѝ е била държана от нейната секретарка Мария Стоилкова. В завещанието е казано, че директорка на музея трябва да стане Стоилкова.

Ани изтъкна, че второто завещание е направено при такива обстоятелства, че би могло да бъде оспорено чрез съда. Но тя не смята да прави това. Разговаряла е с административния секретар на Писателския съюз Георги Христов⁸⁴. Изглежда че този разговор не е бил много приятен⁸⁵. Тя има една претенция: архивът на Дора Габе да не остава в бъдеще в музея, а да бъде предаден в Академия на науките, където са архивите на Боян Пенев, Петър Габе и проф. Спиридон Казанджиев и Бела Казанджиева. Ани смята, че в

---

⁸³ Този текст доказва безпрекословно и опровергава упоритите и тенденциозни, преднамерени твърдения, че Петър Динеков бил скрил свои записки от времето след Девети. Авторът многократно заявява в самия дневник по различни поводи, че не е водил дневници след Девети, защото бил твърде зает, и че съжалява за това.

⁸⁴ Георги Крумов Христов (1931–2001) – поет. Завършва право, специалност „Държавни и правни науки“. Работи в Софийски окръжен съд, в Министерството на външната търговия, в Министерския съвет, в Министерството на външните работи, три години завежда Консулска служба в САЩ. От 70-те г. е отговорен секретар на в. „Лит. фронт“, гл. ред. на редакция „Международна дейност“ и на програма „Орфей“ към Комитета за радио и телевизия. Секретар на СБП (1981–1986).

⁸⁵ Георги Христов е отговорил достойно на претенциите на роднините. Попитал ги къде са били те като „най-близки“, особено в последните години на Дора Габе, когато тя е имала нужда от помощ, а СБП е трябвало да търси и плаща на секретарки, които да се грижат за нея.

Академията архивът ще бъде по-добре съхранен и подреден. Тя през юли ще бъде отново в София и би могла да помогне при преглеждането на архива.⁸⁶

Ани ми разказа и някои подробности около апартамента по време на боледуването на Дора. Апартаментът е бил заключен и ключовете се намират у административния секретар Христов. По едно време Стоилкова ги поискала, за да почисти апартамента – за евентуалното излизане на Дора от болницата. Съседи на Дора съобщили в съюза, че от апартамента се изнасят вещи⁸⁷. Тогава апартаментът бил запечатан. Когато Ани пристигнала в София няколко дни преди смъртта на Дора Габе, тя намерила апартамента запечатан. Успяла да види Дора Габе само веднъж, познала я; повече не я допуснали в болницата поради грипа.

Утре щели да дойдат при Ани представители на Националния музей на българската литература. Посъветвах я да не бърза да им дава никакви вещи и архиви, защото те още нямат къде да ги пазят. Всъщност Ани нямала никакви вещи или документи, свързани с леля ѝ Дора, но имала неща от семейство Габе. Понеже в последните години починаха баба ѝ (Бела), майка ѝ, а самата Ани живее в Полша, връзките с Дора са били твърде слаби, главно през ваканциите.

Питам с какво мога да бъда полезен на Ани. – Да помоля съюзът да предаде архива на Дора в Академията и да не се занимават с този архив до юни, когато тя ще бъде отново в София. Уговорихме се, понеже в събота заминава и няма да имаме време за подробен разговор – Ани да изложи своето желание в едно писмо до мен, въз основа на което аз ще поговоря с Левчев.

* * *

Вчера завърши една фаза на прословутата защита на докторска дисертация на Мишо Василев: в Специализирания съвет по литературознание се разгласява писмото на Атестационната комисия: комисията е отказала да присъди докторска степен на Мишо. Специализираният съвет има право на възражение в едномесечен срок. Във вторник ми се обади по телефона Георги Марков, щял да се изкаже подробно срещу Мишо Василев. Изложи ми мотивите си; ясно е, че искаше да го подкрепя; щели да говорят против Мишо Розалия Ликова, Германов и др., които не бяха присъствали на защитата.

Предупредих го за две неща: обикновено съветите потвърждават първото си решение, много рядко се отказват от него, и второ – трябва да изнесе сериозни аргументи, от научно естество, като се пази от лични нападки. Всички знаят, че ще се обяви срещу Мишо поради лични съображения – Мишо говорил против него при избора му за член на Научния съвет на Единния център по езикознание и литературознание; говорил е грубо, вулгарно, с лични нападки, но все пак не го е провалил. Питам Марков: Ако Мишо тогава не бе говорил, той щеше ли да пише изложение до Атестационната комисия? Отго-

---

⁸⁶ На Дора Габе дължим запазването на архива: „На Боян Пенев архива, преди да замина в евакуация го дадох в Народната банка. Последните си пари дадох, за да се запази. Затуй всичко от Боян Пенев е запазено. А моето не. Моето е на тавана. Колко Яворови писма са загинали, колко други“ // Сарандев, Ив. Анкета, с. 92.

⁸⁷ Всичко това е много съмнително, не може да се отправят такива обвинения без доказателства.

вори ми: Не, разбира се... Смятам, че опитът му сега няма да успее, защото защитата на Мишо в Специализирания съвет мина съвсем правилно във формално отношение. А че Мишо има отврагителен характер, това е съвсем друг въпрос.

Вчера наблюдавах интересна картина – нова ситуация, нова дислокация на силите, нови комбинации. Най-напред Тончо Жечев, който бе против Мишо и мисля, че при защитата гласува против него, предложи да се направи възражение срещу решението на Атестационната комисия. Разбира се, Марков говори срещу Мишо; Иван Цветков се обяви срещу Марков (някога Марков го провали при избора му за професор). Ликова с един патетичен и „психологически“ тон говори срещу Мишо. Цветков я постави на тясно – да обясни защо е дала положителна рецензия за Мишо за същата докторска дисертация. Здр. Петров защити Мишо. Марков му зададе въпрос: защо си е оттеглил положителната рецензия за Мишо преди 3-4 години?...

Странно разместване на силите! Оказа се, че мнозинството (бяха дошли рекорден брой членове на съвета – 19 души) подчерта Мишо, т.е. предложението за възражение (включително и групата Т. Жечев, Здр. Петров, Б. Ничев). Гласува се: 16 души бяха за възражението, трима (Марков, Ликова, Стефанова) – против; т.е. Мишо спечели битката.

Какво е станало? Марков има много врагове. Между тези врагове е и групата на Тончо Жечев, защото Марков е човек на Зарев, а Зарев е главният виновник за свалянето на Тончо Жечев от директорския пост в Литературния институт; Зарев бе определил Марков за зам.-директор, а това значи Марков да управлява по указанията на Зарев института, защото Ефрем Каранфилов е напълно безличен човек. Ето защо групата, която не може да понася и Мишо, го предпочете пред Марков. Дипломация, игра, групови маневри? Всичко заедно.

Мишо Василев обаче е толкова глупав и невъзпитан, такъв интригант и клюкар, че не знам дали с характера си няма отново да провали предимството, което получи.

Спирам се на този случай по-подробно, защото той е характерен за деградацията на университетските и литературните среди. Винаги е имало борби в Университета и Академията, но този път ми се вижда, че равнището е изключително ниско.

Още нещо: наблюдавах вчера Надежда Драгова; дошла е за няколко дни от Берлин, изказва се два пъти; какво високо самочувствие, каква самоувереност, особено в изказването ѝ по избора на Дочо Леков! Действително, тя е способен човек, но какво направи в науката? Писането на драми, големите литературни амбиции се оказаха фатални. Жалко. Питам я: какво прави в Берлин? – Загубих си годините, нямам време за работа. Казах ѝ да не съжالياва, научила е немски, видяла е една друга култура: това е много полезно. Все пак трябва някога да я извикам и да поговоря сериозно с нея – заслужава да ѝ се помогне.

25 февруари 1983, петък

В 1 и половина след обяд отидох у Суружонови (Цар Самуил, 7). Посрещнаха ме Ани и Леон Суружон (доста остарял), мернах и дъщеричката Калина. Говорихме с Ани за Полша; положението е още много критично; полският народ е разделен на два силно враждуващи лагера. Няма никакъв изход; след 2-3 години кризата отново ще избухне с

познатата вече сила. Анна Каменска е била интернирана. Вече се е върнала във Варшава.

Разговорът беше главно около завещанието на Дора. Ще повторя, защото вчера някои от мислите съм записал погрешно. Ани не е могла да види Дора сега, поради грипа, при това Дора Габе не би могла вече да я познае. За последен път я е виждала през ноември миналата година. Тогава е било направено и второто завещание – Ани е видяла оригинала: 2-3 фрази, написани с усилие. Ани и Леон се съмняват в това завещание между другото и затова, защото в него Дора изказва желание апартаментът да се превърне в неин музей. Такова нещо тя в нормални условия не би могла да напише; това е обидно за нея [?] – никога не е отваряла дума за музей⁸⁸; винаги е заявявала, че нито едно от софийските ѝ жилища не е било свързано с нейното творчество. Понякога е казвала, че би желала някъде в Добруджа да поставят възпоменателен кът за нея; творчеството ѝ е свързано само с Добруджа, там са се родили творческите ѝ пориви, в Добруджа е израснала, там се е формирала духовно. Първото завещание (от 1973 г.) отговаря на нейните желания: апартаментът ѝ да се превърне в Клуб на младия писател; там да идват млади писатели, които нямат условия за творческа работа въкъщи. Да оставят портрета ѝ от Ив. Табаков⁸⁹ на стената – ще ги гледа оттам и ще следи дали младите пишат или се забавляват... Понякога там могат да се уреждат литературни срещи.

Каква е историята на това завещание? Дора решила да осинови дъщеричката на Ането Калина и на нея да остави апартамента. Леон и Ането се възпротивили: първо, Ането и Калинка имат много хубав, широк и светъл апартамент (гледа към градината на черквата „Св. Георги Нови“ на бул. „Патр. Евтимий“; второ, бащата на Калинка, полякът, никога няма да се съгласи Калинка да бъде осиновена от Дора. Леон и Ането дали идея на Дора да завеща апартамента си на Писателския съюз.

Дора не обичала много този апартамент – тъмен и тесен. Дори казвала, че като излезе от болницата, ще отиде да живее при Леон – да ѝ бъде светло. Следователно, Леон и Ането нямат никакви имотни претенции във връзка със завещанието на Дора. Те се интересуват главно от архива – да се запази, да се предаде на Академията при архивите на Петър Габе, Б. Пенев, Сп. Казанджиев.

Ането и Леон отново ми разказаха, че по време на болестта на Дора ключовете на апартамента останали у административния секретар. Когато Дора вече щяла да излезе от болницата, секретарката ѝ Стоилкова поискала ключовете, за да изчисти апартамента. Дали ѝ ги. Тогава съседите сигнализирани, че Стоилкова изнася вещи от апартамента. Адм. секретар запечатал апартамента (Дора си била вече счупила крака). Леон и пълномощникът на Дора и Ана Алберт Захариев (бивш прокурор) отишли в съюза да предупредят, че апартаментът трябва да бъде запечатан от съдебните власти. Обърнали се към съответния прокурор и той го запечатал официално. Отворили го след смъртта на Дора

---

⁸⁸ Това свое желание Дора Габе изразява на 14 юни 1982 г. при разговор с Левчев и Г. Христов.

⁸⁹ Дора Габе: „Ще минат години, външната прилика ще се забрави, но ще остане този израз на духовния живот, който ми харесва, даже ако щете с някакъв мистичен унес, и с една вътрешна тревога“, *П. Динев, 14 април 1968.*

с комисия (имало и представител на Райсъвета) , за да вземат дрехи за обличането ѝ и ордените; за това бил съставен протокол и апартаментът бил отново запечатан.

Още нещо за завещанието. Адм. секретар не знаел нищо за първото завещание, депозирано при нотариуса. Второто завещание било депозирано на 17 февруари, т.е. на другия ден след смъртта на Дора (16 февруари).

Нещо около болестта на Дора. Кракът ѝ не бил счупен, само костта била пукната; отначало имало болки, след това костта заздравяла. На гърба от лежането се получили рани, от които Дора много страдала, мятала се – разбира се, в някакъв унес затова напоследък връзвали ръцете ѝ.

Едно сензационно съобщение от Леон и Ането: Дора била родена през 1883 г. и щяла през август да навърши сто години. Знаели това от Бела Казанджиева – разликата между двете сестри била девет години. Леон добави, че в Яворовия музей имало документ за точната дата – 1883 г. Учудих се много; почти невероятно!

Става дума за характера на Дора. Слушам разказа на Леон и Ани. Двете сестри били съвсем различни: Бела – духовита, остроумна, общителна, дружелюбна; Дора – остра, нетактична, поради което нямала приятели, не могла да поддържа приятелство. Често влизали в конфликт помежду си, но отново подновявали връзките си. Само едно ги сближавало: двете имали силен, властен характер. Ани се смее и разказва някои случаи за остротата на леля си Дора (така я нарича). Разбира се, Дора много обичала Катя (Казанджиева) и Ането.

Стана дума за новата книга на Дора „Светът е тайна“. От нея са напечатани няколко стихотворения във вчерашния „Литературен фронт“. Ани не е очарована, намира ги слаби. Те са „шкартирани“ от другите ѝ стихосбирки. Не съм напълно съгласен, че книгата не трябвало да излиза: първо, някои от тези стихотворения звучат добре, а второ – на тази възраст да издадеш нова книга, това е все пак забележително явление.

Ани ми връчи писмо, което да ми послужи за основа при разговора с Левчев. Става дума за архива на Дора; желанието на Дора било той да отиде в Академията. За съжаление, преди 2-3 години Дора почнала да го подрежда и унищожила редица писма. Ето текстът на писмото:

Уважаеми проф. Динеков,

Обръщам се към Вас не само като мил и много ценен приятел на Дора Габе и на цялото мое семейство; обръщам се към Вас, защото много добре зная какво е вашето отношение към историческите ценности на нашата култура. Искам да Ви поинформирам за някои положения, свързани с наследството на Дора Габе. Нейното голямо желание от години беше да подари своя апартамент с всички вградени мебели и библиотеката (без архивата), портрета, рисуван от Табаков, на СБП за Кабинета на младия писател. Сама често говореше за всички тези талантиливи млади хора, които в своите тесни жилища нямали възможност да работят. И именно такава завещание беше написала през 1973 г. Архивата искаше да бъде предадена на Академията на науките, където е архивата на Петър Габе, Б. Пенев, Сп. Казанджиев.

Преди няколко години ме беше помолила да проверя как стоят тези въпроси в Полша и с голям интерес ме питаше за огромната архива на Яр. Ивашкевич, предаден от дъщерите му на Полския държавен архив.

Пиша Ви всичко това, за да знаете какво беше истинското желание на леля ми. Убедена съм дълбоко, че последното завещание на леля от ноември 82 г. (тогава именно бях при нея и много добре зная в какво тежко състояние беше) ѝ е наложено да напише с някакви нечовешки мъки⁹⁰ и не отговаря на нейното желание. Дори ако в бъдеще Министерския съвет вземе решение пак да бъде музей, то смятам, че архивата трябва да бъде запазена в Академията. Освен това няколко пъти съм чувала от леля, че ако някога се решава да ѝ се направи някакъв паметен кът – то трябва да бъде в Добруджа.

Категорично протестирам против заангажирването на Мария Стоилкова – секретарката на леля от април 1982 г. в каквито и да е организационни работи, свързани с Дора Габе. Не само защото е съвсем случаен човек в живота на леля ми и некомпетентна по отношение на нейното творчество⁹¹, но и заради това, че няма моралното право след тази нечестна постъпка с това „измъчено завещание“.

Много Ви моля, проф. Динеков, за помощ и съдействие! Смятам, че няма защо да Ви убеждавам, че делото и богатата архива на Дора Габе трябва да бъдат в сигурни и грижовни ръце! С дълбоко уважение: Анка Суружон

5 март 1983, събота

[Разговор по тел. с Алберт Захариев, юридическия пълномощник на Дора Габе.]

Нови подробности около завещанието. Преди Дора Габе да постъпи в болницата, при нея се явил адм. секретар и ѝ е предложил един текст за завещание, понеже Дора Габе нямала наследници. Дора първоначално се съгласила, като казала: „Нямам наследници, нямам наследници...“ Но тогава Захариев казал: „Ами Ането и Калинка?!“ Дора се сепнала „Да, да“... и подписването на завещанието било отложено. Вече в болницата, на 17 ноември 1982 г., Мария Стоилкова я накарала да напише завещание, като ѝ държала ръката.⁹² Това завещание може да бъде оспорено в съда, защото Дора е била прегледана от психиатрите Заимов, Кръстников и Божинов, които са отбелязали в болничния лист, че Дора се намира в пълна деменция.

Захариев отново ми описа влизането на Стоилкова в апартамента – да го почисти; сигналите на съседите, запечатването на апартамента и т.н. Захариев предполага, че Стоил-

---

⁹⁰ Мария Михаил е искала от нея да напише по молба на издателството не завещание, а един неин стих за първата страница на новата ѝ книга // Мария Михаил. Дора Габе. Тъжните очи на миналото, Фонд Д.Г., 1994. с.156. (Maria Michael. Dora Gabe. The sad eyes of the past, D.G. Fund, 1994. p.156).

⁹¹ Това е несправедливо. Мария Стоилкова се е грижила много за нея в последните ѝ години. Тя написа и издаде една от най-важните книги за Дора Габе, която включва безценни автентични разговори с поетесата, придружени с публикация на неизвестни архивни документи: Мария Михаил. Дора Габе. Тъжните очи на миналото, 1994. Не е известно какво точно са направили роднините за паметта на Дора Габе, освен да претендират за имуществото ѝ.

⁹² Второто завещание на Дора Габе, с което тя иска апартаментът ѝ да се превърне в музей, е предизвикано от едно писмо на Левчев до нея, с което Левчев обещава, че домът ѝ ще бъде превърнат в музей.

кова е тясно свързана с Христов; говори и за една сума, която е останала у Стоилкова, която сега отрича, че я е получила.

8 март 1983, вторник

С изненада научих от Сарандев, че нейната последна книга „Светът е тайна“, с изключение на 3-4 стихотворения, всичко е просто взето от другите ѝ сбирки. Препечатаното във вестниците по случай смъртта ѝ погрешно се обявява за „нови, непечатани творби“... В тежкото състояние, в което се намираше миналата година, Дора прелистила папките си, намерила вторите машинописни екземпляри на стихотворения, които е вече помествала в книгите си, забравила, че ги е печатала, и ги дала като нови. Имало дори едно стихотворение, което е прекъснато на средата на изречението. При това Дора не е направила никакъв подбор. Издателството приело книгата без всякаква проверка, въпреки писаното от редакторката на книгата Людмила Исаева в „Литературен фронт“.

Питам Сарандев какво знае за архива на Дора Габе. Правил му груб опис. [...] Сарандев я посъветвал една поема за Добруджа да хвърли в огъня. Доста много писма – от Мара Белчева, от Балабанов, от Стубел. Дора Габе е запазила стенограмите на писмата, които е писал до нея Б. Пенев. [...] Говорим за острия характер на Дора Габе – това ѝ пречи на общуването с хората. Това, разбира се, не личи, не трябва да подценяваме щедростта ѝ, готовността да помага на хората, културата ѝ.

10 март 1983, четвъртък

[Среща с Багряна:] Заговорихме за Дора Габе, за Боян Пенев. Не е присъствала на Бояновото погребение; върнала се след няколко дни и се намерили на Бояновия гроб. Когато влизал в болницата, Боян Пенев казал: „Определена е вече датата на бракоразводното дело – ще падне от гърба ми надгробна плоча“. Съвсем невярно е онова, което Дора говори за Б. Пенев в своя документален филм. Когато го видяла Ана Каменова, обадила се, възмутена, на Багряна: „А бе Дора не се ли срамува, не знае ли, че има още живи хора, които помнят всичко?“

Разказвам на Багряна спора около архива на Дора. Багряна смята, че Дора е унищожила много неща: в дневника на Б. Пенев, страниците, които се отнасят за Олга Милетич; последните писма на Яворов с много остри думи за поведението на Дора (за годеника ѝ във Франция и т.н.). Говорим за свадливия характер на Дора. Дълги години била близка със Стубел, но често по цял месец не се виждали – скарани. По същия начин се сърдели и с Мара Белчева.

Разлика между двете сестри – Дора и Бела. И друг път съм чувал от Багряна: Бела я канила да ѝ отиде на гости в дни, в които знаела, че Дора няма да ходи у Казанджиеви.

Слушам разказа на Багряна не от гледище на личните отношения между двете поетеси, но като интересна проява на човешка психология и като характеристика на живота на нашето общество.

Блага е прочела трите нови стихотворения на Багряна. Не ги харесва; смята, че Багряна се излага. Дора Габе била по-умна, не би публикувала такива слаби неща. Не съм съгласен, припомням ѝ откъсите от поемата за българския космонавт. Още веднъж се убеждавам, че Багряна е изгубила симпатиите на Блага. Няма случай през последните годи-

ни, когато Блага да не се е изказала иронично и дори саркастично за Багряна. Забелязвам: има две неща – от една страна желанието на старите да покажат присъствието си в съвременния живот, а от друга – не бива да се забравя, че не е често явление за един поет на 90 години да продължава да твори. Въпреки слабостите ѝ, все пак Багряна трябва да бъде щадена – толкова много е дала на българската поезия.

4 май 1983, сряда

[Пътуват за Сливен с Милена Цанева]. Говорим с Милена за много неща – за Багряна; за Дора Габе, която се сърдела на Багряна след излизането на книгата на Блага и Данчо и казвала на Милена в Хисаря: „Какви писма имам от Боян! Никоя жена не е получавала такива писма от мъж.“ Може би да, но може би и не, като знам каква свадлива и остра бе Дора Габе и колко мъчно привързваше хората към себе си. Помня и думите на Бела, нейната сестра: „Не Боян, а Дора беше виновна за влошаване на отношенията им. Моля ви, само недейте го казва на Дора...“

Тетр. 203, л. 59: Мисля за Анна Ахматова и Марина Цветаева – и виждам колко бедни са нашите талантливи жени Багряна и Дора Габе: слабо развълнувано езеро в сравнение със свирепите вълни на едно неукротимо море! По-скоро Яворов е близък на Цветаева по подобна трагична съдба – и може би само Блага – на Ахматова, Цветаева и Пастернак по обществена смелост и вътрешна непреклонност. Но аналозиите са все пак относителни, защото в човешката и литературната съдба на Ахматова, Цветаева и Пастернак има нещо, което надхвърля обикновените мерки, нещо близко до мъченичеството.

Тетр. 204, л. 10: Разговор с д-р Елисеева в Правителствена болница за чичо ѝ, художника Борис Елисеев, който почина в Щатите. [Д-р Елисеева предала повече от сто ценни писма на Г.П. Стаматов до д-р Елисеев на НБКМ, но писмата се загубили?]

Тетр. 206, л. 6: Спомних си и за архива на Дора Габе. Преди няколко дни при случайна среща с административния секретар на Писателския съюз Георги Христов повдигнах този въпрос – както го бях изложил в писмото си до Левчев. За писмото не си спомня и дори не е сигурен дали Левчев му го е предал. Но архивът е разтворен и се описва от четирима специалисти от Архивното управление. Доста богат – съдържа писма от много писатели. Що се отнася до второто завещание на Дора Габе, с което тя иска апартаментът ѝ да се превърне в музей, то било предизвикано от едно писмо на Левчев до нея, с което ѝ обещавал, че ще бъде превърнат в музей. Тази работа ми се вижда съмнителна.

3 септември 1984, понеделник

[На гости у Елка Йовкова. Най-интересното в разговора са отношенията на Елка с баща ѝ. Знаела, че я обича, изпълнявал всичките ѝ желания, Деспина Йовкова казвала, че просто я глези, но никога не я помилвал, никога не я целунал...]

Дора Габе, тази толкова културна жена, понякога биваше много груба, остра, отблъскваше. Като се прибави към това и нейното лицемерие, човек мъчно можеше да ѝ стане приятел. Разбира се, лошото се редуваше и с добро – щедрост, готовност да помага, дори безкористност. В последните години доста хора бяха се привързали към нея, напр. Соня Бакиш, Блага... „Дорагабистките“ бяха се увеличили за сметка на „багрянистките“... Но аз никога не можах да се привържа към Дора Габе. Помнех Дора Габе и Багря-

на от тридесетте години, от хубавата им възраст – и Багряна тогава и със своята поезия, и със своята сдържаност и уравновесеност, бе спечелила симпатиите ми.

31 октомври 1984, сряда

Пак вторник, този път у Блага присъства и Данчо. „Сензацията“ е една находка от архивни материали, за които Блага ми съобщи предварително. Един младеж, познат на Ханка, ще донесе материалите. И той дойде; високо, слабичко момче с брада. Представи се – Александър. Питам го от какво живее. – Рисува, художник. После разбрах, че е кандидатствал за Художествената академия, не го приели. Оказа се, че това е момчето, което преди две-три години, като кандидат-студент, беше се сприятелил с Ханка. Сега бил женен. В разговора не стана съвсем ясно нито каква е професията на момъка, нито от какво живее. Колекционер; събирал писма, редки книги, картини. Купувал и препродавал. Сам заяви: купувал по-скъпо, продавал по-евтино. В София имало доста подобни колекционери. Събирали се в някакъв двор на „Раковска“ и „Цар Крум“; обменяли си писма, книги и т.н., узнавали къде какво се намира. В София се унищожавали много архиви. Неотдавна някакъв човек попаднал на „Л. Каравелов“ до нас на някаква купчина отпадъци. Оказал се архивът на певицата Цветана Табакова. Стана ми ясно: неотдавна почина съпругата на художника Табаков. Неподвижна, безпомощна, гледали я някакви съседи, на които тя преписала апартамента. Очевидно те са изхвърлили всички стари книжа от жилището след смъртта на Табакова.

Александър бе донесъл купчина писма и снимки на различни лица, между които и на Дора Габе. Не знае от какъв архив произхождат; купил ги от друго лице. Прегледахме материалите; оказа се, че са от архива на Катя Казанджиева. След смъртта на Бела и Катя Казанджиеви. Сурожон не се е грижил много за апартамента; при това доста пътува в чужбина. Неизвестно как писмата и снимките са попаднали в чужди ръце.⁹³ Видях доста писма на Дора Габе до Катя (а може би и до други лица), нейни много интересни снимки; доста писма до Катя от Италия, Чехословакия, Полша. На една картичка от „Харендата“ видях подписи на полски писатели; на друга от Югославия (може би от заседания на Пенклуба – подписи на [...?]) Лангер, Кръклец и др. Всичко това безспорно е ценно, хвърля светлина върху семейството на Дора Габе. Препоръчах на момчето непременно да ги предаде в обществен архив. От скептичната му усмивка съдя, че едва ли ще направи това.

10 ноември 1984, събота

[Разговор с Надежда Обова, дъщеря на Петър Нейков⁹⁴, за неговите спомени. В целостта им тези спомени са издадени по-късно от изд. „Отечествен фронт“. [Петър Нейков. Спомени, 1990 г.]

⁹³ Ето как роднините се „грижат“ и „опазват“ ценните архиви.

⁹⁴ Петър Нейков (1879–1968) – Като студент по право в Швейцария се оженил за швейцарка от богато семейство. Лора казвала, че тя си е заминала заради нея, и че самата тя, когато разбере, че Яворов вече не я обича, ще направи същото. С П.Нейков била истинската любов на Лора, която започва през 1905 г. Има съмнения, че първото ѝ дете, Кирил, което умира на шест месеца, е син на Нейков, тя много страда след смъртта му. По настояване на Ек. Каравелова пращат Нейков като секретар на едно от нашите консулства в Македония. Оженил се в 1911 г. Дъщеря – Надежда Обова и син – Петър Нейков, дипломат и преводач.

В частта, която четох, е разказан епизодът с Лора Каравелова – много внимателно и деликатно. Няколко думи от последната им среща през 1913 г. загатват, че Яворов е убил Лора. Тя е бягала от него като от преследвач я звяр; искала да замине за Лондон.

Питам дъщерята говорил ли е Нейков за Лора. Никога – от уважение към жена си. Само веднъж насаме е разказал на дъщерята за хубавите си преживявания с Лора. Понякога той е свирел на цигулка, тя му е акомпанирала на пиано; ходели са по балове (на един бал-маске тя се явила като шоп, той ѝ рисувал мустаците). Високо ценял нейния интелект и културата ѝ. Получил е от нея много писма, но нищо не е запазено – сигурно покъсно ги е унищожил. Питам я: биха ли били щастливи, ако биха се оженили. – „Труден брак, но може би – да.“ С жена си Нейков е живял много добре, тя му е била безкрайно предана, всичко е правила за него. С Лора вероятно не би било така. Абсолютно бил убеден, че Яворов е убил Лора. Но за това не бива вече да се говори – Яворов е голям поет и трябва да остане в съзнанието на поколенията като поет.

Н. Обова ми казва, че са били много близки с Петко Дренков; той е идвал постоянно у тях, до края на живота си. Възмущавал се от това, че постоянно се намират хора, които се ровят в трагедията на Лора и Яворов. Често казвал: „Стига! Оставете на спокойствие тяхната памет.“

Обова ми разказва за страстта на Нейков да пише. Писал е непрекъснато – дори повече в последните години, когато вече не е печатал. Спомени, дневници, бележници, статии, очерци – почти неизчерпаем архив; всичко нито може да бъде разчетено, нито преписано.⁹⁵ Човек на реда; някога е бил много общителен; после е станал по-затворен. Разходка из парка, четене, писане – всеки следобед редовно посещение на Юнион клуб, където имало богата читалня от вестници и списания и хубав салон за разговори. [...]

Върнах се и дочетох спомените на Петър Нейков. Наистина забележителна книга, написана с писателска култура.

10 декември 1984, понеделник

На обяд ми се обади Блага. В събота е била на погребението на Дарина Стоянова, сестра на Андрей Стоянов (починала на 80 години и нещо). [...]

Блага ми позвъня – самоубила се е една от дъщерите на Вера Мутафчиева – изкуствоведката и театроведката, която специализира във Виена; хвърлила се от горните етажи на жилищната сграда. Трагедия, която трудно ще понесе дори такъв твърд човек като майката. Вера постигна много – умна, даровита, енергична, но пътят ѝ съвсем не беше лесен. Баща ѝ почина много рано – остави я 14-годишна. Първите години след Девети името му беше поставено между ония, за които може да се говори само отрицателно. За съжаление, Бурмов, който бе негов ученик, наливаше масло в огъня, макар че покъсно стана покровител на дъщерята (за характера на Бурмов това бе напълно допустимо).

---

⁹⁵ Чувала съм лично от проф. Динев за огромния архив на Петър Нейков. Много съжаляваше, че не е успял да убеди наследниците, че този архив трябва да бъде разчетен или най-малкото – да бъде оставен в Държавните архиви. Търсих нещо, оставено там от сина и дъщерята: търсенето не даде резултат. Това е абсолютна безотговорност от страна на наследниците: след тях – потоп. Още повече, че синът е човек на духа, дипломат и виден преводач от испански.

Майката бе блъсната от кола и умря. Братът замина на специализация в Западна Германия и не се върна; това се отрази върху научната съдба на Вера. А семейните ѝ неуредици! Разведе се с първия си мъж – бащата на двете ѝ дъщери. Разведе се с втория – Атанас Славов, който замина за Англия, обяви се за невъзвращенец и оттам се прехвърли в Щатите. Третият трябваше да бъде Владко Найденов, но той почина от сърце на стълбището пред апартамента на Вера. И сега дъщерята...

Разговаряхме с Блага. Вера бе в зенита на своето писателско поприще, преуспяваше. Но съдбата не обича човешкото щастие. И ето – ударът дойде. Така както при Лихачов, при Иван Башев, при Владимир Башев и още толкова случаи.

Блага ще трябва да отиде на погребението, а ѝ е тежко; второ погребение за два-три дни. Казвам: „Изпрати телеграма“. – „Какво да напиша в нея, по-добре да отида“.⁹⁶

11 декември 1984, вторник

Блага ми разказа по телефона за смъртта и погребението на дъщерята на Вера Мутафчиева. Нещастieto е станало през нощта в събота срещу неделя (към 2 ч.). Вера се върнала от честването на Сивриев в Златоград (там трябваше да отиде Камен, но отказа), преуморена от дългото и съсипващо пътуване. Легнала и заспала непробудно. Дъщерята станала през нощта, запалила всички лампи в апартамента (включително и в стаята на майка си), оставила бележка на майка си: „Обичам те. Не боли.“ И се хвърлила от балкона.

На погребението нямало никого от ръководството на писателския съюз (Мутафчиева е един от секретарите). Естествено – Вера била неузнаваема, съсипана; другата дъщеря също.

23 декември 1984, неделя

Разговор с Блага по телефона. Кара лек грип. Отново за писателския конгрес и за словото на Радичков. Използвал притчата, за да изрази своите мисли. Необикновена гражданска смелост.

Казах на Блага, че словото ще излезе в „Народна култура“, но след Нова година. Това ми съобщи снощи по телефона Сузи. Радичков не беше у дома – заминал на лов. В понеделник Роза, дъщеря им, ще извади ксерокопия – поискал словото Радевски; ще получи и аз едно копие.

Говорим за книгата „Като антична трагедия. Съдбата на Екатерина Каравелова и нейното семейство в писма, дневници, фотографии. Представила Фани Дренкова.“ Един обемист том, който веднага изчезна от книжарниците. Прочетох го; за съжаление издадени много зле в текстоложко отношение; невероятни и неграмотни съкращения на думите в коментара. Но материалът е извънредно интересен. Картина на епохата, образът на Каравелова, отношението на Лора към Яворов, отношенията с Фердинанд и Борис, разобличение на терора след 9 юни и т.н. Отново поличава злокобната роля на цар Фердинанд. Спомням си думите на Ем. Станев: „Как не се намери един български офицер, който да му тегли куршума. Не обичам сърбите, но възхищавам се от едно тяхно качес-

---

⁹⁶ Яна Мутафчиева е прототип на Евангелина в романа на Блага „Глухарчето“.

тво – застрелваха кралете си.“ Слава богу, че вече излизат такива книги. Историята не може да се гледа само от един стеснен политически ъгъл, трябва да се види в нейната пълнота.

9 януари 1985, сряда

Блага и Елена снощи бяха у дома. Първият наш вторник след Нова година. Разговор на различни теми. От новите книги – спомените и дневниците на Екатерина Каравелова „Като антична трагедия“. Каравелова – силна личност, с всичко положително и отрицателно, което може да носи силата на характера. От една страна играе голяма роля в обществено-политическия живот, дейно помага на петко каравелов, намесва се в един труден момент в Сръбско-българската война, когато сръбската армия е при Сливница, изплашва се Батемберг, мнозина предлагат правителството да напусне София, след Септемврийското въстание и атентата в „св. Неделя“, по време на най-страшния терор застава начело на комитета за пострадалите от фашистките изстъпления. Но същата Каравелова е деспотична в отношението към дъщерите – и на двете налага „политически“ избор в брака – жени ги за синове на изтъкнати дейци на Демократическата партия.

Възмущавахме се и от друго – от статията на Г. Найденова в „Пулс“ под сензационното заглавие „Кой уби Яворов“. Продължава нетърпимостта в двете семейства. Понеже в книгата на Е. Каравелова се дава една неблагоприятна характеристика на Яворов, дори се посочва, че той бил убил Лора, но македонските дейци наложили на съдебните власти промяна в оценката на обстоятелствата, Ганка бърза да си отмъсти. Тя цитира думи на Фердинанд (към края на 30-те години се срещнала с него в Германия) в защита на семейство Каравелови – изявил готовност да се намеси в съда във вреда на Яворов. К. Гълъбов бил потвърдил това поведение на Фердинанд – той чул при друг случай подобно изказване на бившия български цар. Целта на Ганка е двойна: първо, да компрометира Ек. Каравелова, като покаже, че тя имала тесни връзки с двореца; второ – да изтъкне, че не македонците влияели на съдебните власти, за да оневинят Яворов, а обратно – дворецът и буржоазната върхушка (Ганка има предвид семейство Каравелови и техните приближени) убили Яворов. Блага ни каза, че във в. „Труд“ Радко Трифонов реагира остро срещу статията на Ганка в „Пулс“.

Младата приятелка на Блага – Мария Антонова неотдавна публикува писмо до вестник „Народна култура“ за запуснатия гроб на Петко и Екатерина Каравелови до черквата „Св. Седмочисленици“. По някакъв начин се свързала с Фани Дренкова (снахата на Лора – трета съпруга на Петко Дренков), посетила я вкъщи и Фани ѝ показала много интересни неща от семейния архив – снимки и писма. Между тях – писма от Фердинанд и цар Борис, съболезнователна телеграма на Г. Димитров при смъртта на Ек. Каравелова. Било предложено Ек. Каравелова да бъде погребана на държавни разноски; Петко Дренков отказал – имали достатъчно средства и не се нуждаели от държавни помощи. Според впечатленията на Мария у Фани Дренкова се пазели още много интересни материали за Ек. Каравелова.

Парадокси: семейство Дренкови защитава паметта на Лора от публичните сензации, а самата Лора е избягала от Дренкови, за да запази независимостта на своята личност. Ек. Каравелова е много чувствителна към съдбата на Лора – непременно иска да представи

дъщеря си като жертва на ревността и грубостта на Яворов, а самата тя приживе на Лора е била твърде сурова към дъщеря си.

Струва ми се, че никога трагедията на Лора и Яворов няма да престане да занимава нашето общество, всички бъдещи поколения ще живеят с нея...

Втората книга, за която говорихме, бяха двата тома „Избрано“ на Р. Ралин. Успехът на тези томове е огромен – изчезнаха веднага от книжарниците, въпреки значителния им тираж. За мен това е естествено. Но носели се слухове, че не бил пуснат целият тираж. Не вярвам това да е така – Радой не е човекът, когото могат да излъжат. От Катя Михайлова, която снощи бе у дома и на която подарих двата тома за Нова година, чух други коментари: в някои младежки среди обвинявали Радой, че правел бизнес от трудностите, свързани с издаването на неговите книги; просто умее да се грижи за интересите си. Това е клевета; понякога той може да става по-предпазлив, но да му се отричат бедите, неприятностите, прекеждията, които е изпитал, е просто несправедливо.

[...] До мен седеше Филип Панайотов, редакторът на книгата на Ек. Каравелова. Казвам му, че съм я прочел с голям интерес; не съм доволен обаче от езика на бележките, почти неграмотен; правила ги Фани Дренкова. Панайотов ми казва: „Знаете ли, че Веселин Йосифов и Джагаров се канят да пишат за нея, разсърдени от отношението на Каравелова към Ботев и Яворов...“

25 януари 1985, четвъртък

Питам се – защо Панайотов се е заел с редактиране на едно издание като спомените и дневниците на Ек. Каравелова. Редакторската работа изисква професионална подготовка, а той я няма; проблемите на текстологията му са абсолютно непознати.

За съжаление у нас редакторството на книги много често се извършва съвършено безотговорно и дилетантски. Това се вижда и в практиката на „Бълг. писател“. Симеон Султанов възлага редактирането на някои писатели (негови приятели), които в края на краищата само си написват имената като редактори, но никаква редакторска работа по същество не извършват. Това се отнася и за някои критици. Редактор на спомените на Вл. Полянов „Срещи по дългия път“ е Симеон Янев, а в книгата са допуснати доста грешки, които редакторът трябваше да оправи. Пълни с грешки са и анкетите с писатели. Писателите могат да се заблудят, да направят грешки, но редакторите трябва да ги отбележат и оправят.

Редакторско-текстологическата работа в съветските издания е на много високо равнище, но там редакторско-издателската работа се смята професия и хората специално се подготвят за нея.

23 февруари 1985, събота

Ганка Найденова е способна и културна жена; винаги ми е импонирала в това отношение; достойна продължителка на творческите традиции на Яворовия род. Наблюдавал съм я в обикновения, всекидневния живот – едно време дружах с Васил Стоилов. Но за съжаление признанието на способностите ѝ не значи и симпатии към характера ѝ. Хищничество и корист, които не се спират пред нищо. Раздвоение на личността, противоре-

чия, контрасти. Разбира се, Ганка не е единственият случай. В течение на годините доста разочарования съм изпитал в това отношение.

А.е. 229, л. 29: Дори и от повърхностния очерк на Снежина Кралева личи, че Дора Габе носи по-богат духовен живот от Багряна, отличава се с по-дълбоки културни интереси, има по-устойчив характер.

28 януари 1986, вторник

Днес купих големия том статии на Боян Пенев (в поредицата „Българска критика“). След обяд четох статиите, които отдавна не съм препрочитал: „Салонната критика“, „За литературния плут“, „Основни черти на българската литература“ и др. Какъв ум и какъв характер! По отношение на смелостта на мисленето и твърдостта на характера пълна противоположност на Арнаудов; не случайно възниква конфликтът помежду им, превърнал се в публична дискусия. Б. Пенев е написал много тежки, но верни думи за Арнаудов. Те остават в паметта на поколенията, защото са напечатани. Арнаудов се опитваше да представи нещата така, че всъщност такъв конфликт не е съществувал. На мен много пъти е казал – и подчертавал, че били приятели с Боян Пенев. Лъжа. Такива двама души не могат да бъдат приятели; лесно е да се говори за приятелство след смъртта на Боян пенев. А Б. Пенев можеше да бъде откровен и спрямо приятелите си, да посочва слабостите им. Това е правил с Яворов – критикува „В полите на Витоша“, но в най-тежките моменти от живота на поета е при него. Арнаудов направи кариера от следсмъртната защита на Яворов, но в последната най-мъчителна година е отбягвал полуслепия поет и се е поддал на мълвата, че е убиец... Б. Пенев загатва за това негово поведение.

Б. Пенев има своите недостатъци, но какво са те пред неговата героична личност – героична, защото е бил откровен, независим, твърд в убежденията. А това при нашите условия винаги е било героизъм; днес – още повече.

4 август 1986, понеделник

Обади ми се по тел. Ани Суружон, дъщерята на Катя Казанджиева, внучка на проф. Спиридон Казанджиев. Женена за поляк, тя живее постоянно в Полша. Оказва се, че от три години е в Алжир, където нейният мъж-журналист – е на работа. Ще останат още една година за да свърши детето им четвърто отделение във френско училище. Доволни са, живеят край морето, хубав климат; главното – от Алжир могат да пътуват навсякъде, което и правят.

В София Ани е за кратко време – до 14 август. Баща ѝ ще си бъде в София (той прекарва доста време в чужбина). Преместил се да живее в Лозенец, първата спирка след Японския хотел. Апартаментът до черквата „Св. Георги Нови“ беше обширен; сменил се е, за да получи сегашното жилище.

Ани ме потърси по следния повод: у тях (Суружонови) се пази част от архива на стария Петър Габе; ръкописът на пиесата „Боряна“, подарена – според Ани – от Йовков на Казанджиев (и аз съм чувал, че това е подарък); писма, рисунки, карикатури на Боян Пенев, изпращани на Бела Казанджиева в Женева; оригиналът на бележките на Казанджиев за срещите и разговорите му с Йовков; други материали на Дора Габе и особено мно-

го снимки. Ани иска да се посъветва с мене кому да ги предаде. Веднага добавя, че иска да бъдат купени, да ги продаде – Ани не разполага със средства, когато дохожда в България.

Всичко това е много интересно. Най-сетне намери се ръкописът на „Боряна“, за който Елка Йовкова така много се тревожеше. Тук ще възникне конфликт – Елка ще настоява ръкописът да ѝ бъде върнат. Добре е, че е запазена и тетрадката на Казанджиев за разговорите му с Йовков. Безспорно, много интересни са и писмата и рисунките на Б. Пенев. Безспорно богатство!

Обещах на Ани да разговарям с Поликаров и Дойно Дойнов. В Академията се намират архивите на Б. Пенев и Казанджиев, а в Държавния архив – архивът на Дора Габе. Посочените архивни материали могат да отидат и на едното, и на другото място. Предупредих обаче Ани, че не може да разчита на много пари; у нас архивните материали слабо се заплащат. [...] Ани сама не може да предложи никаква сума, но тя е твърде бойка – сигурно ще се пазари.

* * *

Всекидневният бит на Блага. Покани ме в събота на кафе у тях. Показах ѝ току-що изпратената от Ванда Мединска книжка на Дора Габе на полски „Избрана поезия“ (подбор на Мединска, предговор от Тереса Домбек). Зарадва се. Зарадвах се и аз, защото подборът не е правен от Дора Габе – тя непременно щеше да включи доста слаби „социални“, „идейни“, „граждански“ стихотворения – в които няма и капка поезия. Но Дора Габе беше такава – талантива, умна, силна жена и същевременно – хитруваща, способна да се нагажда... Това са главно творби, създадени от „Почакай, слънце“ насам – чудесна поезия, искрена, човечна и мъдра.

12 август 1986, вторник

Разговор по телефона с Ани Сурожон. Моли ме да им помогна в предложението за цената на документите, които ще закупи Държавният архив. Трудна работа. Ще се обърна за съвет към Стоянка Михайлова, която има опит от Славейковия музей.

Ани ми съобщи нещо интересно: разровила се и намерила четири плика с прощални писма на Дора Габе, написани с молив, до близките ѝ) Бела, брат ѝ, майка ѝ, може би и до баща ѝ) – Дора Габе решила да се самоубие. Писмата съдържали обвинение срещу Боян Пенев⁹⁷. Няколко никакви дати. Вероятно Дора се е доверила на сестра си и Бела е успяла да я разубеди, като прибрала писмата.⁹⁸ Предполагам, че това ще е станало към 1919 г., първата раздяла на Дора Габе с Боян Пенев.

Питам Ани не е ли намерила никакви документи, свързани с рождената дата на Дора. – Не; Ани знае, че преди 20 години Дора взела всички документи, от които могло да се съди кога е родена. Сигурно ги е унищожила. Питам отново: няма ли документи от този род между материалите, предадени на Държавния архив – Не. Чиновничката от Дър-

---

⁹⁷ Чела съм писмата в архива. Няма никакво обвинение, напротив. Освен ако има унищожени части от писмата.

⁹⁸ Случаят е доста по-комплициран.

жавния архив, която днес била у тях, казала, че това са нови материали, от последните 20-тина години.

13 август 1986, сряда

[Рано сутринта на другия ден Диневков разговаря със Стоянка Михайлова, оказва се, че цените са доста високи – Националният музей на литературата, Народната библиотека и Академията плащали най-добре, най-ниско – Държавният архив.]

Разпределих материалите на четири групи:

1. Ръкописи (разговорите на Казанджиев с Йовков, „Боряна“ – между 1500-200 лева; ако са непубликувани, още по-високо. [...])
2. Писма – ако имат литературна стойност, от 30-80 лв; с обикновено съдържание – 20-25 лв.
3. Картичките на Яворов – по 50 лв.
4. Непубликувани снимки – 30-80 лв. Общо може да се поиска за всичко 6 хиляди лева. Пропуснах да питам за двете стихотворения на Дора Габе от 1901 г., изпратени от баща ѝ до сп. „Младина“.

Съобщих на Леон Суружон. Разбира се, той се съгласи с предложената сума, пък каквото реши съответната оценителна комисия. От разговора със Стоянка Михайлова се убедих че Музеят на литературата разполага с доста средства и се старее да създаде голяма архивна сбирка. А базата е широка – писателите са твърде много, много са и техните наследници.

* * *

Тези дни, като разговарях с Ани и Леон Суружон, мислех си за ръкописа на „Боряна“. Елка Йовкова ще посрещне с голямо възмущение новината, че ръкописът е продаден на Държавния архив от наследниците на Спиридон Казанджиев. Ще ѝ бъде много криво; мога да предположа с какви остри думи ще се изрази. За съжаление, отношенията между семействата Йовкови и Казанджиеви са се влошили. Но Елка не може да направи нищо във връзка с ръкописа на „Боряна“ – ръкописът е подарен от Йовков и е предаден лично от Деспина Йовкова на Казанджиева. Йовкова сама съобщава това в спомените си (в книгата под печат „Йордан Йовков. Спомени, записки, писма“):

„Скоро след смъртта на Йовков Спиро Казанджиев ми каза, че веднъж Йовков му обещал да му даде ръкописа на „Боряна“ – цялата пиеса, написана на ръка. Това беше единственото цялостно Йовково произведение, което се намираще в неговото бюро. Убедена бях, че Йовков е обещал да даде този ръкопис на Спиро, още повече, че Казанджиев от всички Йовкови пиеси харесваше най-много „Боряна“. Но дали Йовков щеше да му я даде, аз се съмнявам. Дълго време се колебах дали да му го дам. Свидно ми беше да се разделя с него. От друга страна, голямото чувство на пиетет, което Спиро имаше към Йовков, и това, че може би Йовков действително му го е обещал, ме накара да реша да му го занеса вкъщи. Не го надписах; мислех, че Спиро сам ще ме помоли за това, след като види, че не е надписана от мен. Нищо подобно. Грабна го и веднага го зак-

лючи в бюрто си. Стана ми мъчно. Не ми каза дори благодаря. Скоро след това от Академията на науките ме замолиха да пазя и да не раздавам нищо от Йовковия архив. При това дъщеря ми Елка е единствената наследница на архива на баща си и аз трябваше да запазя този ценен ръкопис за нея“ (стр. 87 от ръкописа, предаден в изд. „Наука и изкуство“).

* * *

Дойде у дома Матей Роде⁹⁹ да вземе материалите, които му обеща Блага: 11 стихотворения на млади поети, стихотворение и статията ѝ за югославските деца в България и някои дати за престойте на Багряна в Словения. Разговаряме с Раде за проф. Изидор Цанкар; аз знам малко за него, при все че Багряна доста често го споменаваше някога. Известно ми е само, че бил професор по история на изкуството и след това дипломат. От Раде узнах, че Цанкар е имал богословско образование и първоначално е бил католически свещеник. Напуска черковното поприще и в 1926 се оженва. След това следва История на изкуството във Франция и става професор в Люблинския университет.

Интересна черта в биографията на Цанкар. Какво отношение е имала към католишкото му минало дружбата с Багряна? Знам само едно – Багряна говори винаги с уважение за Цанкар, подчертава неговата култура. Друг характер има връзката ѝ с Драйнац – поет космополит и бохема. Тази връзка говори за някакъв силен пламък – светва, извисява се и изгасва. Нека оставим сантименталната страна (разбира се, тя не е без значение; помня Драйнац – висок, строен мъж; по-късно такъв беше и Матвей Вълев, само че по-плещест и по-силен). Важното е обаче друго – безспорното влияние, което поезията на Драйнац оказва върху творческия стил на Багряна; едва ли без Драйнац биха били написани някои от най-хубавите стихотворения – поеми в „Звезда на моряка“.

Бурята и вътрешната съсредоточеност – ето двата полюса на югославските дружби на Багряна. Дружбите при нея идват и отминават – като нещо съвсем естествено, натурално, дори битово явление. И въпреки всичко – тъкмо затова животът на Багряна протича спокойно, без дълбоки вътрешни конфликти. Само първият конфликт е бил силен – конфликтът със семейството, дал тласък на цялото ѝ по-нататъшно развитие. Но взела веднъж посоката, Багряна върви по пътя се спокойно, равномерно и уверено.

Друга е Дора Габе – силно чувствителна, реагира бързо и остро, винаги тревожна, амбициозна; нищо чудно, че е мислила в един момент за самоубийство (писмата от 1919 г. [?]). Щедра, готова да помага, по-всеотдайна от Багряна, тя нямаше все пак приятелства – тъкмо поради резкостта. Тази рязкост, вътрешно неспокойствие, ревност са допринесли не малко за раздялата ѝ с Боян Пенев; сестра ѝ Бела ми казваше това. Разбира се, не говоря за други качества (по-скоро недостатъци на Дора Габе) – безогледност при постигане на някоя цел, настойчивост, с която човек мъчно може да се пребори. Тук не говоря и за културата ѝ – безспорна, широка и солидна

* * *

---

⁹⁹ Матей Роде (1930) – словенец, учен и преводач. Има важна роля за словенско-българските контакти. Той публикува ред изследвания за българското художествено слово, за отделни творци и периоди. До масовия читател в Словения достигат неговите увлекателно написани материали за наши културни събития.

Тази вечер се обади Блага. Отново огорчена. Има покана да участва в една международна среща на поети в Дания. Писателският съюз отказа да я изпрати; посъветвали я да се обърне към Комитета за култура. Тя написа писмо. Днес някаква чиновничка от Писателския съюз ѝ съобщила, че се получил отрицателен отговор. И то толкова късно – една седмица преди конференцията. Очевидно е, че Блага е персона нон грата, въпреки че тъкмо тя би ни представила най-добре в чужбина. Няколко средства – и да, и не; зависи за кого става дума. Левчев, Лиляна Стефанова и още толкова други пътуват непрекъснато в чужбина на държавни средства. Блага съжالياва, че се е унижила да иска съдействие от Комитета за култура. Исква да напусне Писателския съюз. Смята да напише писма до Г. Йорданов и Левчев – да изрази огорчението си. Посъветвах я да помисли добре върху текста и да загатне, че няма възможност да пътува на свои средства. Знам материалните ѝ затруднения. Но от друга страна кой у нас пътува на собствени средства?

27 октомври 1988, четвъртък

В 7 ч. дойдоха у дома Блага и Йордан, за да видят предаването за Боян Пенев по втората програма на телевизията. Филмът беше действително интересен, участваха Вл. Полянов, Мих. Неделчев и Йордан; рецитираха двама актьори (Кузманова и непознат за мен артист). Младият пианист Крушев изпълни Бетовеновите откъси. Цялото предаване премина в културна и приятна атмосфера, разбира се – с дълбоко уважение към личността на Боян Пенев. Неделчев го нарече най-добрият историограф на българската литература; определението е пресилено, защото – мисля в тази област най-голямата фигура продължава да бъде проф. Шишманов.

Боян Пенев имаше тежка съдба след Девети септември – мина през ада и чистилицето на догматизма. Отрича го и го критикува (един от най-острите му отрицатели бе Пантелей Зарев); дори когато започнаха да оценяват положително делото му, това ставаше с много уговорки. В моите работи за Б. Пенев има такива уговорки, но винаги в основата е стояло категоричното признание на научното му дело и възхищението от неговата личност.¹⁰⁰

И при сегашните дитирамби за Боян Пенев все пак неговата книга за Бетховен не се издава. Още по-печално е, че не се издава книга със статии на Владимир Василев, а Б. Пенев е един от основните стълпове на „Златорог“. Мъчно се движи и развива нашата интелигенция, мъчно се осъзнава...

28 февруари 1989, вторник

Най-сетне прочетох снощи късно писмото на Вл. Василев до Вълко Червенков от края на 55 г., напечатано в сп. Отечество. За това писмо се говори много. Достойно писмо – без хленчене, открито излагане на литературната програма на Златорог. Безспорно, Вл. Василев не е казал всичко – все пак това е една защита. Върнах се назад – както в годините, когато излизаше Златорог, така и в годините след 9 септември. Уви, въпреки тази публикация, която цели да ни покаже един друг Вл. Василев, по-близък до действителния, нищо по същество не се е променило – все още негова книга не е излязла.

---

¹⁰⁰ Наистина в юбилейна статия „Боян Пенев. По случай 40-год. от смъртта му“ от 1967 г. и Динеков говори за естетизъм, който му попречил да оцени Алеко и други социални автори. Но общата му оценка е възторжена. Виж: „Литературен фронт“ от 22.06.1967 г.

24 юни 1990, неделя

Преди 2-3 дни ме срещна на площад „Славейков“ Руси Русков (син на моя стар приятел Руен Боналов¹⁰¹, най-близкия приятел на Цвети Иванов). Висок млад човек, журналист. Каза ми, че е почнал да излиза нов седмичен вестник „Чан“ – „издание за култура“. Излязъл е първият брой и ми го даде. Няма да се спирам на съдържанието на вестника – един от десетките вестници, които сега се издават. Разгърнах го: една цяла страница е изпълнена с писма на Дора Габе и Боян Пенев. Подготвил ги е за издание Стефан Памуков; явно, той се е ровил в архива на Дора Габе¹⁰².

Интересното е, че част от писмата са късни, след раздялата – от 1924 г. Писма спокойни, отразяващи добри отношения между двамата.

Боян Пенев и Дора Габе, в двора на къщата на ул. Цар Борис №37 в София, купена от Константин Величков, където през 1913 г. живеят всички заедно.

¹⁰¹ Руен Крумов Боналов (1914 – ?). Един от създателите на ученическите марксистически кръжоци. Завършва право и учи философия. Работи като журналист. Военен кореспондент. През 1945 г. той и Цвети Иванов стават главни редактори на в. „Свободен народ“. След осъждането на Цвети Иванов остава сам начело на вестника. Многократно викан в прокуратурата и заплашван. Вестникът е спиран няколко пъти. 1947 г. минава в нелегалност, арестуван 1948, подложен на денонощен разпит да признае вражеска дейност като американски агент, който трябвало да свърже Коста Лулчев с американското разузнаване. Не му разрешават да спи, държат го прав с белезници на ръцете. Без съд и присъда изпратен в Богданов дол в подземните рудници; в концлагера Белене за пет години. Освободен през 1953 г. Издържа се с преводи под чуждо име. 1989 г. е един от основателите на СДС. През 1990 г. възобновява „Свободен народ“ като първия опозиционен вестник.

¹⁰² Стефан Памуков (1932–2021) е получил писмата лично от Дора Габе. Сподели с мен, че никога не е ходил по архивите: имал много приятели между писателите и те самите му давали писма и други материали за публикуване. Впоследствие той издаде книга, посветена на сина на Лора с благодарност за предоставените му архиви. Фани Дренкова имала претенции за тези документи. А какво щеше да стане с тези архиви и щяха ли да бъдат достъпни, ако не беше ги публикувал? Необяснима е тази „ревност“ у наследниците, с което само пречат на работата на изследователите. Впрочем – обяснима е.